

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

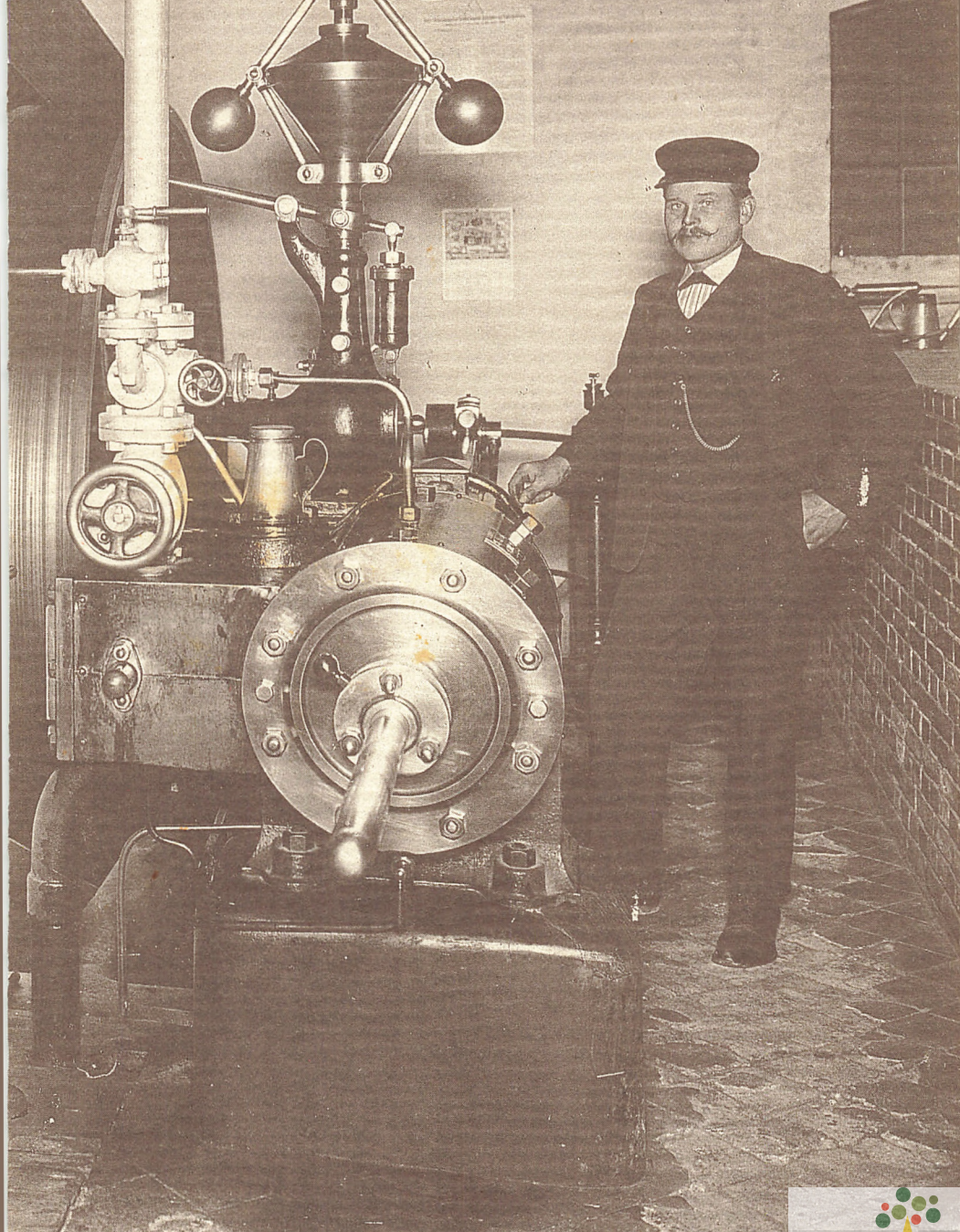
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog
for Skive og Omegn

Omslaget:

Smed Madsen ved dampmaskinen på Skive Damp- og Høleværk, Brårupgade, ca. 1900.

SKIVEBOGEN 1991

SKIVEBOGEN

HISTORISK ÅRBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

82. bind 1991

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktion: Bestyrelsen

Tryk: Skive Offset · Oddense

Skrift: Times.

ISBN 87-88259-47-1

Distribution:

Skive byhistoriske Arkiv
Østerbro 9A, 7800 Skive
Tlf. 97528122

Medlemskab:

Kontingentet for 1991 er 65 kr. (indbefattet Skivebogen).

Medlemskab tegnes ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem eller til Skive byhistoriske Arkiv.

Ældre årgange af Skivebogen kan købes ved henvendelse til formanden eller Skive byhistoriske Arkiv. Pris: 45 kr. + porto. Pt. er følgende årgange på lager: 1931, 1933-34, 1937-46, 1951, 1954, 1971, 1974, 1976, 1978-80 og 1982-87.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Arkivar Svend Mortensen, Norgårdsvej 6, Skive (formand).

Fuldmægtig E. Steen Sørensen, Sdr. Thise (kasserer).

Viceinspektør Poul Tolstrup, Resen.

Overlærer Aksel Jørgensen, Højslev.

Overlærer Rud Kjems, Balling.

Seminarielektor Niels Bonnesen, Skive.

Sognepræst Henrik Formann, Hjerk.

HISTORISK SAMFUNDS TILLIDSMÆND:

Fur: Fhv. museumsleder Magne Breiner Jensen.

Sundsøre: Arkivar K.E. Jacobsen, Risum.

Ørslevkloster: Skoleinspektør Steen Bilstrup.

Lærer i Selde og Tøndering for 100 år siden

Af Chr. N. Krogh.

Christian Nicolai Krogh blev født 9.2. 1859 i Vestervig som søn af skomager Martin Godfred Krogh og Jensine Abelone Svejstrup. Dimitteret fra Ranum Seminarium 1883, vikar i Vestervig og Ertebølle 1883-84, soldat i Viborg 1884, vikar i Selde december 1884 og andenlærer der 1.2. 1885, førstelærer og kirkesanger i Tøndering 2.4. 1889, pensioneret 31.3. 1924. Lokalhistorisk forfatter og medarbejder ved Nationalmuseet, modtog 1932 et sølvbæger derfra som påskønnelse. Død 4.8. 1936. Gift 14.10. 1885 i Asmild med Karen Marie Pedersen, født 20.9. 1864 i Overlund, død 4.11. 1922 i Tøndering, datter af gårdejer Jens Pedersen, Hvam, og Kirsten Marie Jensen.

C. N. Krogh har bl.a. skrevet en bog om slægten Krogh og en række artikler om Tøndering i Skivebogen 1928-35. Omkring 1930 begyndte han at nedskrive sine erindringer i kladdehæfter (opbevares nu på Skive byhistoriske Arkiv). Efter en indledning om sin barndom og ungdom, seminarietid i Ranum og soldatetid i Viborg, som her udelades, fortsætter han:

Jeg kom tilbage til Gedsted og så i Høj-skolebladet, at en lærer i Opperby i Salling søgte en vikar. Det var lærer Thygesen, der senere kom til Jebbjerg, han skulle ind som soldat. Dagen efter gik jeg til Hvalpsund. Da jeg på Sallingsiden fik at vide, at Opperby lå i Sydvestsalling, 3 mil vest for Skive, gik jeg til Rybjerg, hvor min seminariekammerat, Hanghøj, var blevet lærer. Han var gift med vor genbos datter, Line. Så fra Roslev med toget til Skive og til fods til Lem. Også der var jeg kommet for sent. Thygesen havde fået en vikar. Jeg blev hos ham om natten, og næste dag gik jeg til Balling og besøgte min kammerat fra Viborg sygehus, købmand Thorup. Derfra gik jeg til Skive og så med toget til Roslev, der var omtrent lige langt, enten man gik til Skive eller Roslev, men så klog

var jeg ikke den gang. I kupeen var, foruden jeg, Gudik Gudiksen fra Risum og lærer Hansen, Roslev. Jeg kendte dem ikke dengang. Lige før, vi kom til Roslev, siger Gudik til Hansen: »Kan De ikke sige os, hvor vi kan få en vikar til andenlæreembedet i Selde?« I det samme holdt toget i Roslev, så jeg skulle ud, men dagen efter gik jeg til Selde. Lærer Hanghøj fulgte med, han skulle tale med provst Møller om et merglingslån. Jeg blev antaget af provst Møller som vikar, men jeg skulle gå over til sognerådsformanden, Gudik Gudiksen. Det var egentlig ham, der skulle antage mig, og da jeg kom fra provsten, var der heller ikke noget i vejen for, at jeg kunne få pladsen, men jeg skulle begynde straks. Jeg fulgte så med Hanghøj tilbage til Rybjerg, hvor jeg lånte en

Købmand Hans Frederik Hansen med familie ca. 1900. Fra venstre sidder døtrene Marie og Emilie og hustruen Emma.

ren skjorte, jeg havde jo ikke andet tøj med hjemmefra end det, jeg gik og stod i.

Dagen efter begyndte jeg skolen. Den første tid boede jeg på kroen, men så fik jeg fat i en seng og lidt andet af det allernødvendigste bohave. Morgen- og aftensmad lavede jeg selv, det var jeg jo vant til fra Fyen.

Jeg spiste middagsmad på kroen hos købmand Hansen – der var også købmandshandel. Han blev ikke kaldt kroemand, det var ikke fint nok for fru Hansen. Hun var en fin dame, født Demant fra Odense, og der førtes et meget fint hus, så der fik jeg lært nogle fine manerer f.eks. ikke at måtte spise med kniv. De havde to døtre, Marie og Emilie. Marie blev lærerinde og er nu død for et par år

siden. Emilie blev malerinde og lavede helt gode billeder [Nu på Skive museum. red.]. Hun blev som ældre dame gift med assistent ved Nationalmuseet, dr. phil. Gudmund Hatt. Hansen var ikke så fint anlagt som fruhen, og når hun ikke var til stede, kunne han tillade sig at tage ord i sin mund, der ikke altid var helt fine, men i fruens selskab var han den fine mand.

Lærer Strandgaard

Førstelæreren i Selde var den bekendte lærer H. C. Strandgaard. Han var meget oldtidsinteresseret og havde en ikke så lille samling af oldsager fra stenalderen. Han rejste for Oldnordisk Museum og afmærkede oldtidsminder, høje etc. på kortblade, som han fik tilsendt fra museet. Fredlysningen af oldtidsminder var endnu ikke rigtig begyndt. Strandgaard havde fredlyst ganske enkelte, som Bredhøj i Vile, Præstehøj i Nautrup, og to høje tilhørende Niels Jensen i Nautrup, beliggende ved Toustrup-Nautrup landevej. Disse fire var vist de eneste, der var fredlyst, da jeg tog fat på fredlysningen for Nationalmuseet.

Strandgaards hjem var et af de rigtig gammeldags hyggelige. Selde skole var af den ældste type på skoler, lave stråtake, smårudede, og over den lave bygning bredte sig høje træer beskyttende. Det indre svarede til det ydre, møblerne var gammeldags, men pæne, hvidskurede, sandbestrøede gulve, og hele rammen svarede godt til billedet af den Strandgaardske familie. De var venlige, stilfærdige mennesker – der levede et nøjsomt og roligt liv. Selskabelighed kendte de vist

slet ikke til, jeg ved da aldrig, at de havde selskab i den tid, vi var i Selde.

Karen og jeg kom dog ofte hos Strandgaards, ligesom de også var hos os. Vi kunne godt gå sammen en aften uden at nyde noget hos hinanden. Strandgaard var kun 48 år, da jeg kom til Selde, men han var da allerede en gammel mand, hvidhåret, brugte kalot og var nervesvækket i temmelig høj grad. Han blev heller ingen gammel mand, kun 51 år. Provst Møller satte megen pris på Strandgaard, men Strandgaard forstod også rigtigt at være provsten til behag. Provsten havde været Strandgaards lærer på seminariet i Ranum, så fra den tid stammede vel den ærbødighed, som Strandgaard stadig viste provsten. Han var naturligvis konservativ som provsten – om han brugte kalot, fordi provsten brugte det, skal jeg ikke sige, men både Strandgaard og provsten, der havde et kraftigt hår, brugte begge kalot. Hver søndag før gudstjenesten gik Strandgaard ned til præstegården for at ledsage provsten op til kirken. Salling herreders provsti er et af de største i landet, og det gav provst Møller meget kontorarbejde, og det hjalp Strandgaard ham med. Det var vel også provst Møller, der hjalp Strandgaard til at blive Dannebrogsmænd. Strandgaard var født i gården Strandgård i Vile. Han hed ellers Hans Christensen, men han og hans brødre havde taget navnet efter gården. Han havde megen pietet for sit barndomshjem dernede ved Vile strand, og han fortalte gerne om livet der i hans barndom. Han nød megen agtelse i Selde, og det fortjente han også, da han i alle måder var en hædersmand. Jeg satte også megen pris på ham, og han var mig til

megen hjælp, da jeg som ung, uerfaren mand skulle begynde skolegerningen i Selde.

Andenlærer i Selde 1885-89

Skolen var delt i 4 klasser, hvoraf jeg havde 1. og 3., Strandgaard 2. og 4. klasse. Min ældste klasse var altså børnene fra 10-12 års alderen og min yngste begynderklassen. Det eneste, jeg havde imod denne ordning, var, at jeg skulle afgive børnene i 12 års alderen, da de først rigtig skulle til at lære noget. Fagdelingen var nok mere ideel, men den havde også sine mangler.

Min skole lå lidt nord for hovedskolen, en kedelig bygning, der ikke som den gamle pyntede i landskabet. Et lille stykke havejord lå nord for skolen, men ikke et træ var plantet. Mine forgængere havde ikke benyttet det og havde givet bager Friis lov til at så havre i det. Da jeg kom, plantede jeg en række piletræer mod vest og dyrkede det hele som køkkenhave. Piletræerne er nu over 40 år gamle, og ser også meget affældige ud. Der var kun tre små stuer og et lille køkken, hvori der hverken var komfur eller bord. Begge dele måtte jeg selv bekoste. Der var naturligvis fælles indgang til skolen og lejligheden. I gangen var murstensgulv og en fritstående trappe op til loftet. Tørvehus var der ikke. Vi havde tørvene – andet brændsel brugtes ikke dengang – oppe på loftet. Der var ingen brønd. Vi måtte hente vand hos naboerne. Der var anskaffet en træspand til børnene at drikke af, den hentede jeg fuld hver morgen, og den stod i forstuen til børnenes forsyning; hen på dagen var det ingen appetitlig drik, der fandtes i den.

Skivevej i Selde ca. 1900. Til højre ses købmand Hansens forretning og kro.

Jeg fik dog endelig sognerådet til at grave en brønd. Vaskehus var der selvfølgelig heller ikke, så Karen måtte hen til Jens Møjbæks at vaske. De boede i gården tæt øst for min skole og var allerede, da jeg kom til Selde, ældre folk, og de havde to døtre.

Den ældste datter døde som voksen straks efter, at jeg var kommet. Den anden datter gik i 4. kl., så hende havde jeg ikke holdt skole for. Hun blev gift med gartner Andreas Nielsen i Selde. Vi satte megen pris på Jens Møjbæks, det var et par herlige gamle mennesker. Man skulle aldrig høre, Jens Møjbæk var misfornøjet med nogenting. Et år, der var lang tørke, var det en ynke at høre, hvor folk klagede sig, kun Jens Møjbæk så lyst også på tørken, og jeg hørte ham sige: »A ka ett li dehier klage-mol', det har aldrig gået helt galt, og det kan også blive godt endnu, blot folk kan være lidt mere tålmodige og stole på, at det vist er bedst, som Vorherre laver det for os.« De døde begge to kort tid efter, at vi var flyttet til Tøndering, vi var ovre til deres begravelse. Det var i det hele taget flinke naboer, vi havde. Købmand Peter-

sen og hans kone var jævnaldrende med os, de var begge fra Fur. Hun var datter af købmand Henriksen. Fru Petersen var lille og spinkel, lidt sygelig og noget forfint, men hun var en rar kone, som min kone var glad ved. De kom en del sammen. Da vi var rejst til Tøndering, fik Karen et par dage efter et rigtig rart brev fra hende, hvori hun beklagede sig over, at hun ikke fik sagt rigtig farvel til os.

Jeg var endnu kun vikar, men jeg havde et godt håb om at få embedet, det var nu opslået ledigt. Jeg blev også indstillet som no. 1, og den 10. februar 1885 fik jeg mit kaldsbrev og biskoppens kollats. Den følgende søndag blev jeg af provsten indsat i kirken. Kaldsbrev og kollats blev oplæst, og provsten erklærede mig som en lovlige beskikket lærer ved Selde skole, bad Seldeboerne tage vel imod mig og ønskede mig Guds velsignelse til min gerning. Nu havde jeg altså først fået foden under eget bord, og nu skulle der arbejdes.

Lønnen for dette mit første arbejde var ikke stor. Embedet var reguleret til 615 – seks hundrede og femten kr. – årlig. Deri var indbefattet bolig og brændsel. Boligen

var sat til 80 kr. årlig, og såvidt jeg husker, var brændslet sat til 50 kr. Disse 130 kr. skulle så trækkes fra de 615 = 485 kr. Det var altså hele min årlige indtægt. 40 kr. om måneden. Og vi tænkte på at gifte os, ja, hvor letsindigt, men ungdom og visdom følges ikke ad, og – »kærlighed gør blind«.

Vi længtes begge to efter at komme sammen, særlig Karen, hun gik nu hjemme hos forældrene, der fik aftægt fra gården, og hun kunne tydeligt mærke, at de unge i gården, Jens Kjellerup og hans kone, ikke så til hende med blide øjne. Føden skulle de gamle jo have fra gården, men der skulle lidt mere til, når Karen også var hjemme. Der var i aftægtskontrakten bestemt, hvor meget af hver slags: smør, mælk, brød osv. de skulle levere ugentlig, og det var så rigelig, at de sagtens kunne have Karen hos sig uden yderligere at ligge Jenses til byrde, men når de to gamle var ene, fik de kun, hvad de lige kunne fortære, så der kunne ikke knibes så meget fra, når Karen gik hjemme. Og komme ud at tjene havde hun jo heller ingen lyst til.

Foreløbig havde hun jo nok at gøre hjemme med at sy udstyr, men det ville snart slippe op, da det var stærkt begrænset, hvor mange penge hun måtte bruge til det. De gamle kunne ikke hjælpe hende med noget, så hun måtte tage op af sin arv, der stod i gården.

Hun havde allerede brugt noget af den til sit højskoleophold. Det var kun 2000 kr., de to søstre, Trine og Karen, skulle have i arv, skønt der ikke skyldtes noget på den store gård på ca. 70 tdr. land, foruden skov og eng, men der var ingen til at tale deres sag. Deres fader, som var stedfader

til de andre, stod ene overfor den øvrige familie, så det blev dem, der kom til at bestemme både aftægtens størrelse og arven til søstrene. Det var tillige bestemt, at deres arv skulle stå fast i gården til de var 25 år, eller til de skulle giftes. Tillige skulle Jens gøre deres bryllup efter egnens skik og brug, eller i stedet, hvis de ønskede det, udbetale dem 100 kr.

Det var heller ikke så morsomt for mig at gå ene omkring. Middagsmaden fik jeg fremdeles i kroen, og det var ikke altid rart at komme der. Hjemme gik jeg selv og »grassede« i det, der blev jo ikke altid, som det skulle med orden og renlighed, skønt jeg synes selv, at jeg var dygtig til husligt arbejde og blev rost derfor, men som det skulle være, var det ikke, og ked af husgerningen var jeg også, så jeg længtes også snart efter at få min kære Karen hjem til mig. Jeg havde efterhånden fået mig nogle møbler. Sofa, fire stole og et bord havde jeg købt af købmand Henriksen på Fur, det havde været en datters – søster til fru Petersen, Selde. Hun havde været gift med en købmand, men var blevet skilt fra ham og havde nu ikke brug for møblerne længere. Bordet har jeg endnu, et smukt ovalt mahognibord. Et skrivebord havde jeg også anskaffet mig. Det har jeg også endnu. Jeg ansøgte sognerådet om at få et komfur og bord i køkkenet, men det ville de ikke gå med på, da embedet var for en ugift. Jeg købte så et brugt komfur for 10 kr., og min nabo, vejmand og snedker Kristian Mehlsen, lavede bord, vask og tallerkenrække. Nu var jo snart reden i orden til at hjemføre magen.

Vi havde talt om, at brylluppet skulle stå på Karens fødselsdag den 20. septem-

ber, men det blev siden bestemt til den 14. oktober [1885]. Jens Kjellerup strittede imod det bedste, han kunne for at blive fri for at holde brylluppet. Karen kunne få de 100 kr., og så kunne vi selv holde brylluppet, men hun holdt på, at hun ville have sit bryllup, således som det var hende tillovet i aftægtskontrakten efter egnens skik og brug, og det vil sige 3 dages bryllup med spil, sang og dans, og han måtte stå for indbydelsen.

Brylluppet

Bryllupsdagen oprandt med det mest strålende vejr, en dejlig oktoberdag med sol og skyfri himmel. Allerede op ad formiddagen begyndte bryllupsgæsterne at indfinde sig, den ene vogn efter den anden rullede ind i gården. Hver vogn helst med musik – kornet og klarinet. Karens familie var naturligvis talrigest, ikke alene hendes søskende med ægtefæller og børn, men også alle hendes onkler, tanter, fætre og kusiner, og det er en talrig familie. Desuden naboer og andre venner fra nær og fjern. Fra Viborg kom de købmænd, som de handlede med. Min familie var ikke så talrigt repræsenteret. Der var kun mine forældre og mine brødre Valdemar og Jens, samt min kusine fra Løgstør, Marie Thorstensen. Der var et helt vogntog, der rullede ned til den gamle klosterkirke ved søen (Asmild). Forrest kørte brudeparret i karet, det var den, mine forældre var kørt i fra Ranum, de var sammen med os i vognen, ja, jeg tror, Karens mor var i vognen i stedet for min far. Kirken var meget smukt pyntet, det havde min svoger, gartner Hansen, besørget.

Stiftsprovsten, der skulle have forrettet vielsen, var lige flyttet, men inden han rejste, havde han været i Overlund og sige farvel, og han havde da spurgt Karen, hvilken præst hun ønskede, og hun havde da valgt pastor Glarbo ved Søndre sogns kirke. Da jeg var soldat i Viborg, havde vi tiest fulgtes ad til kirke hos ham, og vi havde sammen været til alters ved ham. Vi var begge svært glade ved brudetalen. Jeg husker endnu, at han talte indgående og kønt om en lærers gerning som en af de velsignelsesrigeste, men også en af de ansvarsfuldeste, og efter at han havde talt specielt til mig om dette, vendte han sig til Karen og talte til hende om en lærers hustru, at hun kunne være sin mand til uvurderlig støtte ved at være interesseret i mandens gerning og leve med i den, samt og ikke mindst ved at gøre hjemmet så lyst og skønt for ham, så han, når han fra hjemmets stuer gik ind i skolestuen, da kunne møde børnene med et lyst og venligt ansigt. Hun gjorde det i fuldt mål, ja mere end det. Hvor tit bliver en lærers tålmodighed ikke sat på prøve? Hvor tit er man ikke ved at fortvivle over, at man synes, at ens gerning ingen frugt vil sætte? Hvor er det da velgørende at møde sin hustrus deltagende, kærlige og milde øjne, og var det rent galt, så et par bløde arme om ens hals, et varmt kys, og så ligesom vejrende det hele hen: »Kom så far, maden venter«. Ja, så har det gået mig ligesom Peter i »Flugten til Amerika«. Jeg drukned' min sorg og fandt min trøst på bunden af sagosuppen. Næste time kunne man begynde med frisk mod. Rynkerne var glattet ud.

Men nu går vi tilbage til bryllupsdagen. Bag ved brudeparret på kirkegulvet står fire unge par, karl og pige, det var ungarlførerne, derefter fire par gifte, det var mandsførerne. Efter vielsen gik brudeparret op for at ofre til præst og degn, og nu kom de gifte mandsførere, næst efter brudeparret, og derefter ungarlførerne, og til sidst det øvrige følge parvis.

Med musik i spidsen kørtes nu tilbage til gildesgården, hvor bordet var dækket i storstuen. Skabe og dragkister, der ellers til daglig havde ophold der, var ryddet ud. Der var desuden dækket i dagligstuen, hvor der om langbordet kunne sidde mange. Storstuen var pyntet med guirlander af efterårets farverige løv og blomster. Storstuen udgjorde hele husets vidde. Længs den vestre væg var midterbordet, og derfra borde ned til begge sider. Brudeparret havde plads midt for det midterste bord, nærmest dem forældrene, så to mandsførere ved hver side, og dernæst to par ungarlførere ved hver side. Disse var brudeparrets nærmeste slægt. Over for brudeparret: præst og degn med »frue« og »madamme«. Der var ikke megen forskel på bryllupsmaden dengang og så nu. Det var den sædvanlige: Suppe, peberrods-kød, steg, budding og vin og kage, men foruden vinflaskerne, kirsebærvin og gammel, fransk vin, var brændevinsflaskerne på bordet. Måltidet skulle indledes med en dansk dram, men dertil skulle der en bid brød, der var derfor smør og brød på bordet – så efter at degnen havde bedt den obligate bordbøn, begyndte alle med at smøre sig et stykke brød, og til det skulle man nyde drammen. Jeg tror dog ikke, at kvinderne drak snapsen ud. Når

den var nydt, så begyndte det egentlige måltid. En tallerken, hvori der cirkulerede spillemandspenge, cirkulerede bordet rundt, derefter kom skafferen med et lerfad, hvori lå en pyntet træske, det var indsamlingen til kogekonen. Følgende sang, forfattet af Karens broder, lærer Kjellerup i Gedsted (morbror Chresten), blev afsunget. Den har siden været brugt til bryllupssang for det andet slægtled, naturligvis tilpasset og delvis omlavet, så den passede til de mennesker, den skulle gælde.

»Ved Christian Nikolaj Kroghs og Karen Marie Pedersens bryllup d. 15. okt. 1885.

Til Christian.

Kan du huske, kære Christian Krogh,
da du kom her som en lille pøg,

/: hvor du løb med Karen,
som af hele skaren var den rarest for dig
dengang og.

År svandt hen, og legen blev fortsat,
da på skolegerning du tog fat.

/: hvad den i sig bar,
blev efterhånden klar
vel for jer begge, om det kom og ?

Kan du mindes, da med smil på kind
glædestrålende og lyst i sind,

/: du mig åbenbared,
hvad der da var klaret
at når Karen hun blev din.

Da måltidet var til ende, ryddedes storstuen, og dansen begyndte. Den indledtes med, at skafferen dansede den første dans med kogekonen. Da de havde fejlet gulvet nogle gange rundt, bukkede skafferen for brudeparret og sagde: »Værsgo!«. Var det en gammel nedarvet overtro, der var forbundet med denne skik? Nu var alle onde vætter fejlet bort, så de ikke kunne skade den jomfruelige brud på hendes fart over

gulvets brædder. Kogekonen havde taget stødet af, hun kunne ingen skade tage.

Så gik dansen til hen på natten, kun afbrudt ved, at et bord blev stillet midt i stuen og en bolle punsch på det, der blev klinket og skålet.

Det var særlig de gamle, der tog del i Bacchus' glæder. De sad rundt på bænkene og trippede danselystne efter at komme til igen. Ved 3-4 tiden brødes der op. Byens folk søgte hjem i deres egne senge, tagende dem med sig af de længere borte fra værende gæster, der ikke kunne få nattelogi på gården. Gården kunne jo ikke nær huse dem alle.

Dagen efter kom alle igen til frokost kl. 10. Det var det herligste vejr, så ungdommen morede sig ude i det grønne ved »Kjeldhøj« med at stå »enkemand« eller »tomandhøj«. Kl. 2 middag som foregående dag, kun den forskel, at nu var det sødsuppe i stedet for kødsuppe. Ellers forløb 2. dagen ligesom den første dag, kun naturligvis med undtagelse af kirkefærden. De unge, som ikke havde kunnet komme med første dag, afløste nu de gamle, og så gik dansen med friske kræfter. Der var kommet lidt slappelse over dem, der havde været med forrige nat, men der var også kommet nyt mandskab, og derfor gik dansen med samme livlighed som første dag. Men atter indkvarteredes gæsterne i deres kvarterer fra forrige nat, og tredie dagen afsluttedes med en frokost, hvorefter de ikke nærmest pårørende drog hver til sit. Den nærmeste slægt drog dog ikke hjem før næste dag. Da det også tredie dagen var herligt vejr, blev det foreslået, at vi unge alle skulle tage i Rindsholm skov. Hvor var skoven

herlig den dag, rigtig iført efterårets farvepragt.

Det var det sidste bryllup af den slags på egnen. Moster Trine fik ikke bugt med Jens, men han gav hende vist lidt mere end de 100 kr. for at slippe fri for at holde hendes bryllup. Det viste sig, at det godt kunne betale sig for os med det store bryllup, for vi fik mange værdifulde gaver. Det meste var jo købt i Viborg, så vi kunne der få byttet det, vi ikke havde brug for og få ting, vi alligevel skulle have købt. Vi fik gaver for henved 500 kr., deraf en del kontante penge. Hos snedker Halkjær i Viborg havde vi købt sovekammermøbler og den piedestal, som jeg har endnu.

Hverdag i Selde

Det var torsdag, vort bryllup stod, og søndag morgen rejste vi så til Selde. Jeg skulle begynde skolen igen mandag. Seldeboerne havde pyntet indgangsdøren med flag og guirlander, men ud over det var der ellers ingen festlig modtagelse.

Et nyt afsnit af mit liv begyndte nu, det rigeste og lødigste af alle de år, jeg har levet, rig på velsignede minder om hende, der mere end nogen anden har bidraget til at gøre mit liv rigt og lykkeligt. Ja, de 27 år, vi fik lov til at dele livet med hinanden, var rige, men ikke på gods og guld. Det blev år fulde af kamp, om ikke just ligefrem for det daglige brød, så dog for at få det lidet, der var os tildelt, til at strække til, så der kunne blive mad til hver dag og lidt til klæder og andre livsfor nødenheder. Men trods det var det dog 27 lykkelige år. Der er jo anden rigdom end den, der ligefrem kan omsættes i mønt. Hvor anderledes skøn blev ikke tilværelsen for mig, hidtil

Furvej i Selde ca. 1910. Til venstre ses købmand J.P. Pedersens købmandsgård og tømmerlager.

havde jeg boet ene og brokket i det, ikke altid var det så hyggeligt hos mig, som det skulle være, og som jeg ønskede det gjort, et andet er at gøre det. Engang imellem havde jeg Malene til at gøre rent for mig, og så kunne det gå en tid, men det gik jo snart efter for mig igen. Når jeg nu kom ind fra skolen, kom jeg ind i rene, hyggelige værelser. Varme fra kakkellovnen og varme fra min lille kone, der altid tog imod mig med et lyst og varmt ansigt og med et venligt og kærligt hjerte. Jeg kunne blive hjemme og spise ved mit eget bord og i selskab med den, jeg frem for alle andre helst ville være i selskab med. Og sådan var det ikke alene i hvedebrødsdagene, men hele samlivet igennem.

De første to år vi var gift, så jeg ikke Karen vred eller misfornøjet med noget. Jeg husker endnu tydeligt, hvor forundret

jeg blev, da jeg en dag så hende vred, hvad det var over, kan jeg slet ikke mindes, men jeg mindes tydeligt, at jeg sagde til hende: »Men bette Karen, hvad er der gået dig imod, det er første gang, at jeg har set dig vred, og nu har vi i dag været gift i to år.«

Vi havde heller ikke grund til at se sort på tilværelsen. Vel var lønnen lille. For 40 kr. om måneden skulle vi have føden. Klæder var vi vel forsynet med foreløbig, men der skulle jo spares lidt fra til at kunne rejse hjem for i ferien og ved højtiderne. Gæld havde vi ikke. Den læsegæld, jeg havde, blev betalt af Karens arv, men det tog også et godt hul i den. Der var jo gået ikke så lidt til hendes højskoleophold og til vort udstyr. Og føden strømmede ind til os, folk vidste godt, at »æ lærer« ikke havde nær så meget at leve af som »æ degn« (førstelæreren), og derfor blev vi

betænkt med sulevarer hver gang, der slagtedes i gårdene. I Floutrup boede der en del fiskere, deres børn kom tit med fisk til os, så vi sjældent købte hverken kød eller fisk. Om efteråret i slagtetiden fik vi også vort lille saltkar fuldt, og det uden at slagte eller købe. Der var ingen slagter i byen, så kød købte vi sjældent. Derimod gik jeg tit til Floutrup for at hente fisk. En rødspætte så stor, at den kunne fylde en almindelig tallerken ud, kunne vi få for 5 øre, og sådan en var nok til os til middag. Mælk fik vi hos Jens Møjbæks, senere hos Lars Niensens, men megen mælk blev os givet, skolebørnene havde tit en flaske mælk med til os. Da der var så rigelig med mælk, fik vi »VOV'VOVsuppe« om morgenen. Det er kogt mælk med brødtørninger i. Opad formiddagen kunne af og til – ikke hver dag – vanke en kop kaffe.

Vi mente jo heller ikke, at Selde skulle være vort blivende sted, og jeg havde allerede sommeren 1885 søgt et andet embede, det var Finderup ved Viborg. Pastor Gredsted, der havde været kapellan i Ranum og lærer ved seminariet, var kommet til Finderup-Ravnstrup som provst. Da lærerembedet i Finderup var blevet ledigt, skrev han til mig og opfordrede mig til at søge det. Han mente nok, at han havde så megen indflydelse på sognerådet, at jeg kunne blive indstillet. Han stod sig så godt med biskop Swane, at jeg nok skulle blive kaldet. Havde Gredsted ikke virket så stærkt for at få mig, så havde jeg nok også fået det. Men netop derfor ville de gode venstremænd i Finderup ikke have mig, for så er han naturligvis en fuldblods Estrupper og provisorist ligesom »vor præst«, sådan blev der ræsonne-

ret. Det var i den stærkt bevægede provisorietid, hvor politikken gik efter anderledes rene linier end nu: for eller mod provisoriet. Jeg var også den gang venstremand, men det var ikke kommet frem, da jeg præsenterede mig for sognerådet. Vi ville gerne have haft Finderup, da det var nær ved Viborg og Karens hjem, der var bolig for en gift lærer, hvad der ikke var i Selde, og der var jordlod. Jeg havde svært lyst til at prøve mig som landmand, men det var vist bedst, at det gik, som det gik. Da jeg havde været i Selde et år, fik jeg af sognerådet et personligt tillæg på 100 kr., men det kunne dog ikke afholde mig fra at søge. Der var på denne tid ligesom nu en overflod af seminarister, så skulle man komme i betragtning, var det nødvendigt at præsentere sig for sognerådene. Jeg søgte dog en del uden at gøre dette, og derfor blev det også frugtesløst.

Dilettantkomedie var noget ganske nyt dengang. Vi fik i vinteren 84-85 en sådan en i gang. Der var ingen sal, men på kroen var der et stort karetmagerværksted, som blev pyntet, og i dette primitive teater spillede vi »Soldaterløjer« og »Fastelavnsgildet«. Det var bourgeoisiet i Selde, der agerede, provstens datter, købmand Hansens datter, provstens huslærer og mig. Jeg var Anker i »Soldaterløjer« og Skyttelars i »Fastelavnsgildet«. Spillet gjorde megen lykke, der blev spillet flere aftener, og hver aften var der fuldt hus. Folk kom også kørende langvejs fra. Selv vor gamle højærværdige provst var oppe for at se det. Karen skulle have haft en rolle, men hun sagde bestemt nej, og jeg holdt med hende i dette. Det viste sig senere på sommeren af hvilken grund.

Barnefødsel

Sommeren 1886 fik vi besøg af bedstemoder fra Overlund, hun havde belavet sig på at blive hos os en længere tid. Vi ventede nemlig en gæst, som ingen endnu havde set, nemlig stamherren til en ny generation af den Kroghske slægt. Den 22. juli kl. 4 om morgenen hentede jeg madammen. Hun boede i Selde, så det varede ikke længe, før hun kom. Det blev en lang, smertefuld dag for den lille mor, først kl. 7 1/2 om aftenen havde vi drengen. Jeg vidste jo nok, at der er sagt til kvinden: »Med smerte skal du føde dit barn«. Her var jeg vidne til sandheden i de ord.

I et brev til morbror Chresten skrev jeg ca. 23. juli følgende:

»I torsdags aftes sendte Vorherre os en lille søn, rigtig en dejlig dreng, som du kan tro, vi er glade over – særlig naturligvis hans moder. At hun er særlig glad for ham, er jo ikke så underligt, da hun ikke har fået ham for intet. Ja, du kan tro, det var en hård tur for vor stakkels mor. Fra kl. 4 om morgenen til kl. 7 1/2 om aftenen led hun så meget, som vist noget menneske kan lide. Jeg havde ikke troet, at det var så streng en tur, der forestod, men Gud ske lov, vi fik det lykkelig og vel overstået, og Vorherre vil også nok hjælpe hende over det, som endnu kan være tilbage, så hun snart må stå frisk og rask op igen«.

Det var jo skønt for Karen, at hun havde sin moder hos sig i disse dage, men det tog hårdt på den gamle bedstemoder, og hun længtes også efter at komme hjem til bedstefar. Vi fik så »Moster Trine« i bedstemoders sted.

Søndag d. 15. august havde vi vor lille dreng i kirke. Han blev opkaldt efter sin bedstefader og kom til at hedde Martin Godfred Krogh. Bedstemor fra Ranum

bar ham, det var hendes afdøde mand, der var blevet opkaldt, og bedstemor fra Overlund fulgte med. Fadderne var Karens brødre, Chresten og Hans, samt bedstefar fra Overlund.

Karen var nu helt rask. Efter barnedåben var provsten inde hos os for at lykønske os med vor førstefødte. Han udtalte sin glæde over at se Karen så frisk og rødmosset. »De ligner sandelig en purung pige, så frisk og sund som en attenårs mø – «.

Hen på efteråret blev hendes ene bryst dårligt. Jeg gik hen til dr. Rørbye, og han sagde, at der skulle skæres hul på det, når det rigtig var bulnet til, men det kunne jeg godt selv gøre. Da jeg kom hjem, tog jeg min barberkniv og skar hul. Der kom en masse materie ud. Jeg lagde omslag på, og det varede ikke længe, før betændelsen var hævet. En tid efter kom en mandovre fra nabosognet Aasted og bad mig om at følge med sig hjem. Han havde hørt, at jeg var god til at kurere dårlige bryster, og nu ville han gerne, om ikke jeg ville kurere hans kones bryst. Det betakkede jeg mig for.

Forbigået i Selde

Sidst på året 1887 blev lærer Strandgaard syg, og jeg måtte så overtage undervisningen i alle 4 klasser. Det var ikke let, da jeg havde over 40 børn i hver klasse, og kirkesangen måtte jeg også overtage. I mit kaldsbrev stod, at jeg var pligtig til at udføre kirkesangen i førstelærerens forfald; men der stod ikke noget om, at jeg skulle have noget derfor, og jeg blev da heller ikke tilbudt nogen løn for det. Når så dertil kom, at jeg manglede eftermiddag

sad på provstens kontor og hjalp ham med arbejdet, hvoriblandt var eftersyn og revision af alle de årlige skoleindberetninger fra alle Sallings skoler samt Skive skolevæsen. Alle indberetninger skulle derefter afskrives i et samlet hæfte. Man kan så nok forstå, at jeg var spændt for mere end godt.

En søndag lige før gudstjenesten kom der bud fra provsten om at komme ned til ham; han var blevet syg og kunne ikke komme i kirke. Han gav mig en postille, hvoraf jeg skulle læse en prædiken. Jeg måtte ene forrette hele tjenesten. Fra kordøren læste jeg prædikenen, og vi sang salmerne med hverandre, de mødte tilhørere og mig. Det er det, man kalder en messefaldsgudstjeneste. Jeg var altså i denne tid steget til firdobbelt værdighed: andenlærer, førstelærer, præst og provst. Mon nogen kan stikke den!

Hen på foråret 1888 døde Strandgaard kun 52 år gammel. Der var nu håb for mig om at blive førstelærer. Det var sikkert et enstemmigt ønske blandt beboerne, at jeg skulle have embedet, og der blev sat en adresse igang, hvori sognerådet opfordredes til at sætte mig som nr. 1 på listen samt lade adressen følge med denne til biskoppen. Adressen fik 93 underskrifter, og der blev attesteret, at underskriverne alle var selvstændige mænd eller enker. Jeg blev selvfølgelig også indstillet som nr. 1 og var jo altså sikker på at blive kaldet; men jeg havde »gjort regning uden vært«.

Jeg var jo venstremand, og dette kunne hverken tåles af provst eller bisp. Nr. 2 på listen var medlem af Den konservative Klub i Lemvig, det var lærer Jensen, Fabjerg. Det vidste provsten, men havde

Provst Chr. Møller (1820-1904), sognepræst i Selde-Åsted 1860-1904 og provst for Salling provsti 1863-1904.

sognerådet vidst det, ville det ikke have indstillet ham. Han havde selv for det præsenteret sig som venstremand og dokumenteret det med at fremvise et medlemskort fra Fabjerg Venstreforening. Hvorledes han havde tilegnet sig det, ved jeg ikke, for det viste sig, at han altid havde været en god højremand og fuldtro Estrupper. Provsten kunne jo sagtens gøre sin indflydelse gældende hos biskoppen til fordel for højremanden lærer Jensen. Han fik embedet og jeg fik en lang næse.

Det var naturligvis en stor skuffelse for os. Vi havde jo så sikkert ventet, at både provsten og biskoppen havde taget hensyn til beboernes ønske, men den tankegang, der rådede hos datidens højremænd, var endnu den samme som i Frederik VI's dage: »Vi alene vide.« Jeg havde ikke ventet det af provst Møller, da han

trods sin forstokkede konservatisme dog i mange måder, når det ikke gjaldt direkte politiske spørgsmål, var en frisindet mand. Men jeg havde jo en gang tilladt mig at have en anden politisk mening end ham, og nu skulle jeg bøde for det. Jeg synes nok, at det var en dårlig tak, jeg fik for i hele vinteren at have slidt med skolens overfyldte klasser, da alle 4 klasser var slået sammen til 2. Jeg havde tillige besørget kirketjenesten og hjulpet provsten med skoleindberetningerne. Da jeg desforuden havde holdt husflidsskole 3 aftener om ugen hele vinteren igennem, så kan man nok forstå, at jeg trængte til en ferie. Det kunne provsten også godt forstå, og den eneste oprejsning, jeg fik, var, at da lærer Jensen blev indsat i foråret, udtalte provsten fra prædikestolen en tak til mig, fordi jeg hele vinteren så trofast havde udført både første- og andenlæreren gerning, og derfor nok kunne trænge til en ferie på 14 dage, mens førstelæreren skulle tage fat straks efter forårseksamenen.

Det var jo kun en ringe trøst; men den deltagelse og forståelse jeg mødte fra forældrenes side, var jeg glad ved. Jeg fik mange beviser på, at der var almindelig harme over den uret, der var begået overfor mig og ligeledes overfor dem, hvis ønske var blevet forbigået. Provsten fik også på mange måder at føle beboernes uvilje. Der var nogle, der godt turde tage bladet fra munden i den anledning; men han var jo mægtig nok til at kunne tage sig det let.

Jeg kunne dog godt mærke på provsten, at han havde lidt samvittighedsnag over, at han havde bidraget til, at jeg var blevet

forbigået. Han sagde til mig, at han godt kunne forstå, at det var en skuffelse for mig, men kunne jeg blive indstillet til et embede i hans provsti, så skulle jeg også nok blive kaldet, selvom jeg kun blev nummer 3 på listen.

Lærer i Tøndering

Til nytår 1889 var embedet i Tøndering blevet ledigt, og der præsenterede jeg mig for sognerådet. Det var en kold dag i februar, jeg traskede til Tøndering. Jeg var godt klædt på, bl.a. havde jeg et par ny varme vadmelsbukser på. Sognerådsformanden Martin Vinde har siden fortalt mig, at det egentlig var disse bukser, jeg kunne takke for, at jeg fik embedet. Flere af sognerådsmedlemmerne foruden ham havde lagt mærke til dem. Min svigermøder havde lavet tøjet og foræret mig det, og en kone i Selde havde syet bukserne, og de var syet som bøndernes dengang med smæk foran. Disse mine bukser gjorde indtryk på sognerådet, så de tænkte, at en lærer, der kunne gå i den slags, måtte ikke være storsindet. De brød sig nemlig ikke om at få en degn, der var alt for fin på det, de ville have en, de kunne sige »Du« til.

Adressen fra Seldeboerne gjorde også sin virkning på sognerådet i Tøndering, thi når de i Selde ville gøre så meget for at beholde mig, så måtte der vel også være noget, som de kunne være glade og tilfredse med hos mig. Provsten havde også opfordret både læreren og præsten i Durup til at gøre for mig, hvad de kunne, for at jeg skulle blive indstillet.

En tid efter mødte jeg provsten nede på vejen. Han standsede og ønskede mig til-

lykke med indstillingen. »Jeg har idag undertegnet Deres kaldsbrev. Det var jo en selvfølge, at De skulle blive kaldet, da De var indstillet som nr. 1, men selvom De kun have stået som nr. 2 eller nr. 3, så skulle jeg nok have lavet det sådan, at De havde fået det alligevel.«

Fra 2. april 1889 var jeg altså kaldet til lærer og kirkesanger i Tøndering.

Den første dag i Tøndering

En dejlig forårsdag i året 1889 var det, vi sagde farvel til Selde, hvor vi havde nydt vore hvedebrødsdage og levet fire lykkelige år. En fasteonsdag, den 10. april, mens kirkeklokken ringede til fastegudstjeneste i Selde kirke, kørte Poul Norrisgaard med den hidtidige andenlærer i Selde, der nu skulle være degn i Tøndering, til vort fremtidige hjem der.

Den første gang, jeg så Tøndering skole, var i foråret 1885, da lærer Strandgaard og jeg passerede Tøndering på vej til lærermøde i Harre skole. Vi var inde i skolegården og slukkede vor tørst ved skolens brønd. Da lagde jeg ikke særlig mærke til skolen, kun brønden kan jeg huske, og ligeledes, at vandet var dejligt. Jeg tænkte da ikke på, at Tøndering skole i over 35 år skulle blive vort hjem. Da jeg søgte embedet, havde jeg kun flygtigt set skolen, men ikke været inde i den.

Vejen til skolen gik dengang øst og syd om kirkegården. Billedet af Tøndering skole, der viste sig for os i det øjeblik, vi kørte om det sydøstre hjørne af kirkegården, står endnu så tydeligt for mit indre syn, som var det sket i går.

Der lå da to stråttækte huse parallelt med hinanden, laden mod nord og stue-

Familien Krogh ca. 1900. Fra venstre Chr. N. Krogh, Gotfred (f. 1886), Jens Christian (f. 1892), Ejnar (f. 1894), fru Karen Marie Krogh, Signe (f. 1888) og Ingrid (f. 1900).

huset mod syd. Havens træer var ikke så store, at de kunne række over husene, men en række popler mod øst og syd ser jeg endnu med to pyramidepopler mod syd. Da vi snart kunne vente vognene med flyttegodset, fik Karen travlt med at få tændt ild på komfuret. Der skulle laves middagsmad til kuskene. Den første middag stod på sødsuppe og flæskepandekage. Nemt skulle det være, for ingenting var jo endnu på plads. Nogle stole og et par borde fik vi stillet an, og om dem blev vore gæster bænkedede. Det var vore venner fra Selde, Chr. Elkjær, Anders Jensen, Kjærgaard, Jens Kusk, Poul Norrisgaard og bager Friis.

En times tid efter vor ankomst kom Anders Søgaard fra Nissum med vor ko,

som Anders Jensen havde købt til os. Den lille begivenhed, hvor ubetydelig den end kan synes at være, anføres dog her, da den blev indledningen til en virksomhed, som jeg ikke før havde øvet mig ret meget i. Min virksomhed som landmand begyndte fra det øjeblik, den sortbrogede jyske ko holdt sit indtog i skolens udhus.

Vort indtog i Tøndering skole gik ellers meget stille af. Den eneste, der var mødt op for at byde os velkommen, var Martin Vinde, det var i embeds medfør som sognerådsformand. Senere hen på dagen kom Anders Nielsen for at byde os til bryllup. Det var hans søn, Niels Nielsen, der skulle giftes. Brylluppet skulle stå i brudens hjem, hun var en datter af enken, Bodil Henriksen, der boede i Durup gamle skole. Niels Nielsen og jeg havde været soldaterkammerater, og da de hørte, at vi var ankommet, syntes han, at vi skulle med til brylluppet, der skulle holdes dagen efter, d. 11. april. »Æ Naarskralt« skulle jo stå i brudgommens hjem, og der mødte vi så om formiddagen til frokost. Vi var glade for indbydelsen, da vi der kunne få lejlighed til at stifte bekendtskab med en del af sognets beboere, hvilket vi jo også fik lejlighed til. Det var sent, før vi kom til ro, thi der var meget, der skulle ordnes og sættes på plads.

Tøndering skole

Indtil 1872 havde begge sogne kun een skole, der lå ved landevejen fra Tøndering til Durup med lige stor afstand til begge kirker, men da der efterhånden var blevet for mange børn, blev det efter megen drøftelse endelig bestemt, at der skulle bygges en ny skole i nærheden af kirken.

Den nuværende skolebygning er altså bygget 1872, men har siden undergået et par væsentlige forandringer. Den første var, da der i 1901 skulle bygges skolestue til forskolen. Der blev bygget nogle fag til vestre ende.

I det følgende vil jeg give et lille overblik over, hvorledes skolen var indrettet:

Stuehuset er det samme som nu, men parallelt med, og nord for dette lå udhuset, der i 1906 tilligemed skolelodden blev solgt til min nabo Peder Olsen.

Den første skolestue indtil 1901 var kun otte gange to alen [5 x 1,25 m.]. Bordene var de lange seks mands borde uden ryglæn. Efterhånden voksede børneantallet i Tøndering, og særligt i Durup, hvor de unge tilflyttede håndværkere og forretningsfolk begyndte at sende børn i skolen. Der blev så tale om at bygge forskole i Durup, men da Tøndering havde flertallet i sognerådet, fik de sat igennem, at der skulle bygges forskole i Durup og et klasseværelse i Tøndering, så lærerinden kunne undervise hveranden dag skiftevis i Durup og Tøndering. Min skolestue blev samtidigt udvidet, og vi fik vor egen indgang og forstue, hvilket vi hidtil havde haft fælles med skolens. Der blev tillige lagt lidt til det lille gæsteværelse mod syd, så vi fik en havestue med havedør. Denne stue er der ikke senere forandret ved, undtagen havedøren, der er flyttet ned i spisestuen. Til gengæld blev der taget lidt fra den nordre stue og lagt til forstuen. Vi fik ikke større lejlighed, men den blev bedre indrettet, idet vi fik tre stuer mod syd og så gadeværelset mod nord.

Sandkassen, der stod i den fælles forstue, blev der ingen plads til, men nu var

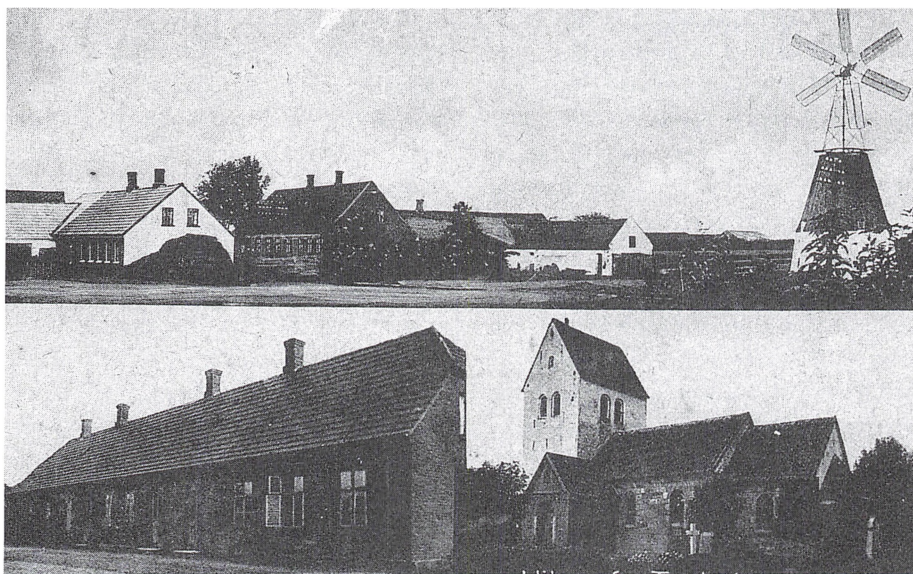
der heller ikke brug for den mere, da gulvene blev ferniserede. I de første år havde vi kun hvidkalkede vægge i alle stuer. Den første stue, vi fik tapetseret, var dagligstuen. Jeg fik lov til at købe tapet til 50 øre rullen, når jeg selv ville tapetsere den.

Kakkelovnene var af gammel form, den nederste del var firkantet og samlet af fire jernplader, den øverste del rund med kogeindretning, og det hele hvilede på en jernfod. Under en af kakkelovnene var der endda kun en trefod. Den blev dog til sidst kasseret af brandvæsenet, og den blev så erstattet af en muret fod. Der kunne kun fyres med tørv, men andet brændsel havde vi heller ikke den gang, hverken til skolen eller til lejligheden. Det var tørv fra Tøndering mose. I begyndelsen blev de leveret af beboerne, der efter deres gårdes størrelse skulle levere et vist antal. Siden blev de dog købt på kommunens regning. Tørvene var gode til komfuret, men da de gav meget aske, skulle askeskuffen under kakkelovnen jævnligt tømmes, hvorved asken dryssede ned på gulvet under kakkelovnen, så fejekost og støveklud jævnligt skulle i brug. Den gamle kakkelovn med murstensfod stod i vor pæne stue. Jeg snakkede tit om at få en ny, men Chr. Bundgaard, som var skolepatron, ville ikke rigtigt høre noget om det, de havde selv en lignende kakkelovn, så var den vel også god nok til os.

Da vi i 1892 fik et nyt sogneråd og Laust Iversen blev skolepatron, fik vi flere småforbedringer. Den gamle kakkelovn blev erstattet med en ny, moderne reguleringsovn, som jeg selv fik lov til at udtage på Skive Jernstøberi. De hvide vægge i sovekammeret og den pæne stue blev

oliemalet. Dørene, der ikke havde set anden maling end den fra 1872, fik ege-træsmaaling, malet af maler Vernegreen fra Harre, ligesom vinduer og døre udvendig fik en overhaling, hvad de i høj grad trængte til. Den gamle, frønnede brøndramme med svinget og spanden, der tit løb løbsk for børnene, blev erstattet af pumpen, der står endnu. Vor lille halvkælder blev der sat loft over, så der over kælderen blev pigekammer, og i stedet for nedgang fra bryggeret blev der nedgang fra spisekammeret. Også i skolestuen blev der flere gode forbedringer, der kom ryglæn til bordene, og i stedet for den gamle, hjemmelavede træstol fik læreren en polstret lænestol. Dette sidste skete ikke på min opfordring, men Laust Iversen kom selv en dag med lænestolen til mig og sagde, at det måtte være min private ejendom. Hvis jeg ville bruge den i skolen, kunne jeg det, men ville jeg bruge den inde ved mit skrivebord, så stod det mig frit for. Jeg valgte det sidste, og den står foran mit skrivebord den dag i dag. Til skolen købte jeg selv en almindelig stol.

Laust Iversen var en mand, der ville have orden i sine sager, og så ville han også have det der, hvor han havde myndighed og ansvar over for skolens tarv. Det var ikke alle skolepatroner, der havde den opfattelse af deres gerning som tilsynsmand med skolens ydre apparat. Engang skulle vi have et nyt komfur, idet det gamle var opbrændt og revnet. Der blev bestilt et på jernstøberiet. Støberiet sendte en messingstang med, da det var blevet almindeligt. Da regningen kom til sognerådet, ville formanden ikke betale messingstangen, og jernstøberiet sendte

»Hilsen fra Tøndering« ca. 1910. Øverst ses en del af Tøndering by, nederst Tøndering skole og Tøndering kirke.

da en regning til mig på stangen. Den slags småligheder mødte jeg ofte, skønt jeg aldrig havde stillet store fordringer. Dette erkendtes også, da jeg flyttede fra Tøndering, og derfor kunne min eftermand få lavet, hvad han ville, da, som sognerådet sagde: »Der er aldrig i Kroghs tid blevet kostet noget på lærerens lejlighed, så nu må vi helst få det gjort godt og forsvarligt i stand«.

Sparekommissionen

Den første lærer ved Tøndering skole var lærer Lund, 1872-1888. De sidste år var han blevet nødt til at holde hjælpelærer, da skolens tilstand m.h.t. undervisningen var meget dårlig. Han havde aldrig fået nogen uddannelse som lærer, men som invalid fra slaget ved Isted havde han fået lov til at søge lærerembedet. Hans første

embede var Nautrup, derfra blev han forflyttet til det nyoprettede embede i Tøndering. Sammenlignet med, hvad de til det sidste var vant til i Durup hos gamle Pedersen, var Lund nok en dygtig lærer. De, der havde gået til dem begge, roser Lund. Men nu var han blevet gammel, og rent galt var det blevet med at holde disciplin, hvorfor han brugte spanskrøret mere end godt var. Han var af den gamle skole. Terperi var sat til højboards hos ham. Han havde dog ikke fået terpet meget ind i børnene. Historie og geografi var de aldeles blanke i, og der var nogle af de mest velbegavede af børnene, der løb fra ham i regning. Han søgte afsked og fik den til nytår 1889. Sine sidste år boede han hos sin datter og svigersøn, Joh. Johnsen, Fjordvang i Lyby, hvor han døde i 1898.

Efter påske begyndte jeg at tage fat på skolearbejdet. Der var noget at gøre, men for en ung lærer, der kom med en god vilje til at udrette noget, var det en taknemmelig gerning, da børnene ingenlunde var ubegavede, men blot i høj grad forsømt. Det voldte en del uvilje hos en del af forældrene, at jeg forlangte, at børnene skulle anskaffe en Danmarkshistorie og en geografi. I disse fag var børnene fuldstændig blottede for kundskaber, og da jeg ved den første eksamen tillige forlangte tre nye vægkort og nye læsebøger, så var det noget af en revolution. Pastor Henningsen var meget velvillig og skrev i protokollen ikke alene, hvad jeg forlangte, men også en del derudover, hvad han syntes, der burde være, således Krarup-Vilstrups Palæstinakort og nye salmebøger og sangbøger. De menige skolekommissionsmedlemmer vred sig noget ved at gå med til alt dette, men skrev dog under på det i protokollen. Skolekommissionen bestod foruden præsten af to medlemmer, valgt af sognerådet, et fra hvert af de to sogne. De fleste af de mange, jeg gennem tiden har haft som skolens tilsynsmænd, havde den opfattelse, at deres mission bestod i at våge over kommunens pengekasse. Når jeg undtager et par stykker, kan jeg sige, at der aldrig var nogen, der selv tog initiativ til at foreslå nyan-skaffelser eller forbedringer af materiellet eller skolebygningen. Foruden Laust Iversen, som jeg allerede har nævnt, skal også nævnes Jens Mortensen. De havde begge den rette forståelse af deres gerning som skolens tilsynsmænd. Det var skolens tarv, de var valgt til at varetage.

Et lille træk, der belyser de forskellige opfattelser, skal her fortælles. Ved en eksamen havde jeg forlangt at få nogle nye læsebøger, de gamle havde vi tygget drøv på så mange gange, at vi væmmedes ved at skulle sætte dem til livs. Selve bøgernes ydre var også i temmelig stærk opløsning, så appetitten til yderligere for-døjelse var borte. Vi havde da en gårdmand fra Durup, Iver Kolding, som skolekommissionsmedlem, og han var en udmærket type på et medlem af »sparekommissionen«. Der kunne spares lidt, måske en krone på hver bog ved at lade dem indbinde. Martin Vinde syntes også, det var en udmærket ide, og præsten sagde ingenting. Det gjorde jeg heller ikke, men gik ned til Jens Mortensen, der dengang var sognerådsformand. Jeg viste ham et exemplar af læsebøgerne og beklagede mig over den karrige skolekommission. Jens Mortensen var en mand, der forstod, hvad bøger var værd ved undervisningen, han havde selv fået en grundig undervisning, først hos P. Bojsen i Gedved, hvor han havde været højskoleelev. Desuden havde han været på den udvidede højskole på Askov og på Ladelund Landbrugsskole. Han havde selv en meget stor bogsamling, og han var i det hele taget langt forud for de fleste af sine samtidige. Jeg fik det svar af Jens Mortensen: »Køb hvad De har brug for til skolen, vi ofrer ikke for meget på vort skolevæsen!« Med en rettighed følger en forpligtelse eller et ansvar, og jeg passede altid på ikke at købe mere end det strengt nødvendige; men skolekommissionen var foreløbig – med hensyn til anskaffelse af skolemateriel – sat ud af spillet.

Renligheden

Det var ikke alene forbedringen af skolemateriellet, jeg i begyndelsen havde lidt mas med, der var også andre forhold, jeg ønskede skulle være anderledes; men gamle, overleverede vaner er ikke så let at få bugt med, selv om det er småting.

I min skoletid som barn, der faldt i årene 1866-73, var det almindeligt, at pigerne sad i skolen med deres hovedklæde på, at alle brugte samme fodtøj inde som ude – træsko – og at skolestuen kun blev fejtet een gang om ugen, idet de store piger efter tur skiftedes til at feje gulvet hver lørdag efter endt skoletid. Vi var endnu ikke nået videre i begyndelsen af 80'erne. Jeg talte tit med pigerne, om de ikke kunne undvære hovedklædet, drengene sad da ikke med kasketten på i skolen. Jeg tillod mig da at give et hovedklæde et lille ryk bagfra, så det kom til at sidde i nakken; men det blev meget ilde optaget, det var jo nemlig ikke altid, at hele håret havde fået en grundig morgenfrisering; det var jo kun nødvendigt at have forhåret strøget glat til siderne, den øvrige del var jo skjult under hovedklædet; men når så dette brutalt blev trukket tilbage, kom syndernes mangfoldighed for dagen i form af mangelfuld toilette. Det var tit, at en eller anden forvildet lok listede sig til at stikke hovedet frem for dagens lys; men den måtte straks trække følehornene til sig, for et par fingre, vædet i munden, fik dem til at putte sig ind igen. Min fremgangsmåde hjalp dog, selv om hovedklædet endnu en tid holdtes i hævd, så ville dog ingen udsætte sig for at få sin juskethed afsløret. Omsider forsvandt også hovedklædet.

Længere varede det at få træskoene fjernet. Det var først ved loven om skolens rengøring og gulvenes fernisering, at skifteskoene kom i stedet. Og hvor kunne et gulv se ud en vinterdag, når sneen under børnenes træsko var smeltet og havde blandet sig med gulvets støv og smuds, så reformen om skolestuens daglige rengøring var en såre tiltrængt hygiejnisk forbedring.

Hyrdedrengene

De fleste skoler i Salling på den tid, jeg kom til Tøndering, var toklassedelte skoler, og det var Tøndering også. Den store og den lille klasse, som de almindeligvis kaldtes, ellers hed de jo ældste og yngste klasse. Ældste klasse gik i skole 4 dage ugentlig om vinteren og 2 dage om sommeren; yngste klasse omvendt. Der er fra forskellige sider anket meget over den ordening; men for Tøndering sogns vedkommende var det på den tid og under de daværende forhold den bedste ordening. Børnene i ældste klasse var om sommeren stærkt optaget af arbejdet hjemme. De mange gårde i sognet brugte den gang kun ukonfirmerede hyrdedreng, enten gårdens egne sønner eller tjenestedreng; og af disse sidste var der altid om sommeren en del fra andre sogne. Hyrdedrengenes arbejdstid var fra om morgenen kl. 4 til sent aften. Alle kreaturerne var dengang tøjrede, der var ingen fenner med løsgående kreaturer, så der var meget at bestille for den lille hyrdedreng. Først ud at flytte ungekreaturerne og fårene, der tit stod tøjret langt ude i udmarken eller i kærret; og det skulle gå i løb, hvis han skulle nå at komme tilbage, til pigerne var

Lærerfamilien Krogh og eleverne i Tøndering skole 1894.

færdige med madlavningen, for så skulle kørerne ud. Først når han havde fået det besørget, kunne han gå ind og få sin davre; lidt morgentoilette skulle han jo også have gjort, men tit måtte han springe over det, i skolen skulle han møde kl. 7. Når han så sad på sin plads på skolebænken, var han udaset og træt; under morgensangen holdt han øjnene åbne, men det varede ikke længe, for han kæmpede med søvnen; det var ham umuligt at holde øjnene åbne og hovedet oprejst. Engang imellem gjorde han en fortvilet anstrengelse, hovedet fik et raskt kast bagover og øjnene spærredes vidt op. Omsider gjorde naturen sin ret gældende, hovedet gled sagte ned og fandt hvile på armen. Pigerne og de af drengene, der kunne få deres morgensøvn hjemme i de-

res seng, kunne jo ikke lade være at more sig over de sovende drenge nede på de bagerste bænke; men jeg bad dem om ikke at forstyrre dem, de trængte mere til søvn end til Luthers forklaringer, og de fik lov til at sove.

Den søvn, de fik i skolen, burde de selvfølgelig have haft hjemme; men det kunne jeg jo ikke ændre noget ved, sådan var forholdene. Derfor var det bedst, at de store fik så mange dages undervisning om vinteren som muligt, og kunne man så om sommeren holde det ved lige, som de havde lært om vinteren, så kunne der ikke udrettes mere.

Derfor synes jeg, at den vestjyske skoleordning er ideel for landsbybørn. Der lægges så at sige hele undervisningen med de ældste klasser til vinteren,

medens de yngste klasser undervises af en vinterlærerinde. Om sommeren har ældste klasse kun 1 skoledag og de yngste 5 dage. Dermed får skolen, hvad skolens er, og hjemmene hvad deres er. De fleste børn på landet, der skal være landmænd, har godt af allerede fra barnsben af at tage fat på det arbejde, der skal være deres gerning senere her i livet.

Balslevs lærebog

Den første time var religionsundervisningen. Vi begyndte dagen med en morgensang, jeg bekendte Troen og bad Fadervor. Lærebogen var obligatorisk, den kunne man ikke komme uden om. Ved alle visitatser og de årlige eksaminer forlangtes Lærebogen. På den tid, min lærervirksomhed begyndte, benyttedes Lærebogen i mange af vore folkeskoler, endda også i yngste klasse, og overalt brugtes den af børnene, så snart de var rykket op i ældste klasse, d.v.s. omkring ved 10 års alderen.

Det var så indgroet i folk, både lærere, præster og forældre, at Lærebogen skulle danne grundlaget for undervisningen; det var en arv fra fortiden. Gennem den havde far og mor fået deres kristendoms-kundskab indprentet, den måtte der ikke rokkes ved. Grundtvigs og Kolds skoletanker, der allerede dengang for en lille menneskealder siden var bragt ud i livet gennem friskolen, havde også dengang mange tilhængere blandt folkeskolens lærere, og vi søgte så lempeligt som muligt at føre dem ind i vor skole. Vi havde en forstående tilsynsmand i vor gamle provst Møller, Selde. Jeg kendte ham jo fra min Seldetid og vidste, at han trods

dette, at han i mange henseender var blevet en stokkonservativ mand, dog i sit indre væsen var en frisindet mand, der så med forståelse på de nye skoletanker. Den første gang, jeg havde eksamen i Selde, bad han mig tale med børnene om loven, men med bibelhistorien som grundlag. Havde det gejstlige tilsyn haft den samme forståelse af religionsundervisningens grundlag som provst Møller, så havde Lærebogen for længst været »en saga blot«, og mange tårer fra små barneøjne kunne have været sparet. De 5 præster, jeg har haft som tilsynsmænd ved Tøndering skole, har alle holdt på Lærebogen, selv to så frisindede mænd som Westergaard [præst i Durup-Tøndering 1896-1901] og Mortensen [1901-11] var ikke i deres præstetid der vokset fra Lærebogen.

Mange vil vist nu spørge: »Hvad er der i vejen med den lærebog, den er udkommet i over hundrede tusinder af eksemplarer gennem de mange år, den har været brugt?«

Der er særlig to ting, der gør, at den er ubrugelig for børn. For det første: Lærebogen er den mindst yndede af alle lærebøger; børnene tager den kun i hånden, når de er nødt til det. De bedst begavede børn lider selvfølgelig mindst ved dette hjemmearbejde; for de jævnt begavede betyder det interesseløst slid, og for de småt begavede betyder det tårer.

Mange kærlige mødre har i misforstået iver syndet imod deres børn ved at holde stærkt på, at de skulle blive ved, indtil det sad fast. Jeg husker godt fra min skoletid, hvor jeg sled om igen og om igen med det store »vandstykke« i Lærebogen: »Vand gør det vist nok ikke«. Engang imellem

måtte jeg hen til mor for at høres; men mange gange slog det klik: »Om igen Christian!« »Hvor mange gange skal jeg nu læse på det?« Jeg husker, min mor svarede: »Læs på det syv gange til!« Jeg talte på fingrene, til jeg nåede syvtallet. Jeg fik det også lært og kan det på remse endnu den dag i dag, skønt det er over tredsindstyve år siden. Jeg kan huske, at jeg som stor skoledreng kunne »tage kegler« på »det store vandstykke«. Jeg kunne stå på eet ben og uden at blinke remse hele lektionen op, beundret af de andre drenge, der ikke kunne det. Det var hverken forstanden eller følelsen, der var blevet udviklet, men drengevigtheden.

Intet i skolen har bidraget så meget til at udvikle det åndløse remseri som Lærebogen.

Dette var den ene grund til, at vi må ønske Lærebogen ud af skolen; men den anden grund er næsten endnu værre. Man kan ikke byde børn den samme kost som voksne; det kan man ikke, når det gælder legemlig, endnu langt mindre, når det gælder åndelig føde. Det er ikke børnemælk, der bydes børnene i Lærebogen, og de formaninger, der gennem denne bog indprentes dem, har mangen gang intet med deres barneliv at gøre. Man går ud fra, at kristendom er kristendom, og børnene skal indprentes det hele, mens de er børn, så har de det, man ved jo ikke, om de senere får lejlighed til at få det. Når børnene er 10 år gamle, begynder vi at opmuntre dem til at takke Gud, fordi han har givet dem hustru og børn, mark, fæ og alt godt og at formane dem til at opføde deres børn i tugt og Herrens formaning og at bevise deres tjenere, hvad ret og billigt

er. Vi skulle lære dem, at den, som tugter sin søn, tugter ham tidligt, at kvinderne skal være deres mænd underdanige, og at ægteskabet skal være hæderligt hos alle, og ægtesengen ubesmittet. Man vil måske sige, at sådan var tankegangen for en menneskealder siden, sådan handles der vel ikke med børn nutildags. Det er ikke længe siden, at jeg hørte en provst sige, at hele stoffet skal børnene have gennemgået, altså alt, hvad der hører med til kristendomskundskab. Skønt jeg altid har haft flinke præster, så har dog ingen af dem haft forståelsen af, at grundlaget for religionsundervisningen bør være bibelhistorien og ikke Lærebogen. Til eksamen hos pastor Fich [1911-23] fik jeg altid et stykke af Lærebogen at katekisere over, og det blev han ved med lige til det sidste. Yngste klasse skulle høres i bibelhistorie og ældste klasse i Lærebogen, og de skulle kunne Luthers Forklaringer og skriftstederne.

Mange af forældrene mener også, at kaster vi Lærebogen væk, vil børnene gå glip af mange af de kristelige sandheder, der findes i den; de forstår ikke, at Lærebogen og bibelhistorie væsentlig har det samme stof, kun i to forskellige former. I Lærebogen har vi Skabets teori, i bibelhistorien om Skabets selv. I Lærebogen findes et overblik over Guds væsen og egenskaber, i bibelhistorien fortælles om, hvorledes Gud åbenbarer sig for vi mennesker, snart som den almægtige, der taler så sker det, snart som den alvidende, for hvem intet er skjult, snart som den kærlige og barmhjertige Gud, der ynkes over dem, der er i nød, og hjælper dem o.s.v. I Lærebogen fremstilles synden som

et begreb, noget abstrakt; synden er sat i system: Synden skal defineres og klassificeres: Hvad er synd? Hvilke slags synder? I Lærebogen gives der besked om begrebet synd, og synden deles i overtrædelsessynder, efterladenhedssynder, synd i tanker, begæringer, ord, gerning, forsætlige synder, skrøbelighedssynder, under hvilke der atter kan opstilles grupperne: Uvitterlighedssynder og overilelsessynder. – Er det barnemad? – Bibelhistorien fortæller nøgternt og sandt om menneskene, som de er, med deres fejl og deres fald, deres gode og dårlige sider. I Lærebogen er synden et abstrakt begreb, i bibelhistorien er det kendsgerninger. I Lærebogen systematiseres Guds frelsergerning, i bibelhistorien følger vi Frelseren, først gennem forjættelserne, gennem juleevangeliet, hans liv og gerning her på Jorden i hans køds dage, hans død, opstandelse, himmelfart og menighedens grundlæggelse med de store nådemidler. Og således kunne vi blive ved.

I de 40 år, jeg var lærer, har jeg og børnene altid haft Lærebogen at trækkes med. Tilsynet fordrede det, så det kunne man ikke komme uden om. Jeg tænker dog, at Lærebogen nu er afskaffet de fleste steder.

I de andre fag, som dansk og regning, har tilsynet ikke lagt mig nogen hindring i vejen for at følge med tiden. I mange år havde vi ikke andre undervisningsmidler i dansk end Læsebogen. Efter den skulle børnene lære at læse, og efter den skrev de afskrivning og diktat. Senere kom der andre hjælpemidler som Smidt og Langes »Skriftlig Dansk«, dem anskaffede jeg, straks de kom, og skønt jeg ikke fulgte dem strengt, kom der dog mere system i undervisningen. De store anskuelsesbilleder, som jeg fik anskaffet til forskolen, brugte jeg også ved danskundervisningen, idet jeg lod børnene give en skriftlig fremstilling af, hvad de så på billedet.

Erindringer fra Fur

Af Søren Graversen

Søren Graversen blev født den 25. oktober 1892 på Fur som søn af Kresten og Juliane Graversen. Han var døbt Christensen, men blev aldrig kaldt andet end Graversen og tog derfor dette navn som efternavn. På sin 26 års fødselsdag blev han gift med Sofie Jeppesen (2.12. 1893 - 3.2. 1963).

Han var en meget belæst mand, der skrev artikler til bl.a. Skive Folkeblad. Han indtalte også en række bånd med sine oplevelser og historier fra Fur.

Søren Graversen tilbragte sin sidste tid på Fur Alderdomshjem. Han lavede åluser for Johs. Dahl og Søn, Skive, og arbejdede til sin dødsdag. Han døde den 23. oktober 1984 - to dage før sin 92 års fødselsdag.

På opfordring af sin svigersøn, Niels Klode, nedskrev han en række af sine oplevelser. På de følgende sider bringes et uddrag af disse erindringer.

Vort fødehjem, som havde været mange generationers fødehjem, lå i Debel, lige ved vejen overfor Ejnar Bro.

Der var et par tdr. land, hvor huset lå, og på Anshede var der 6 tdr. land. Det var meget besværligt at have jord så langt fra huset. Om sommeren, når køerne skulle på græs, skulle de trækkes derop om morgenen, flyttes et par gange og hentes hjem om aftenen. Jeg kunne godt flytte og hente dem, skønt jeg kun var 9-10 år. Når det var varmt, kunne det hænde, at der kom bremser, som stak køerne. Så kunne de blive helt vilde og var ikke til at holde. Det skete, at de løb fra mig, men så løb de bare hjem.

Vi var en stor familie. 10 børn var der ialt, men ikke på samme tid. De ældste kom jo tidligt ud, og 4 døde som mindreårige. Den ældste af dem var 10 år, og hun døde af hjernebetændelse. Lægen kom af og til og så på hende. Dengang var det

sjældent, at nogen kom på sygehus. Lægen forlangte, der skulle være fuldstændig ro. Jeg var 5 år og måtte ikke være hjemme og fik ophold hos en nabo for roens skyld. To andre børn var 4-5 år. Jeg kan ikke huske, hvad de døde af.

Så var der det fjerde barn, som kun var 2 år. Min far var altid rask til at få lægen tilkaldt, når een blev syg. Han blev også hentet til den lille dreng. Det var lillejuleaftensdag. Dengang skulle en hestebefordring hente lægen. Han så straks, at den lille dreng havde difteritis, og skulle på sygehuset med det samme. Det var der meget besvær med dengang. Der var en købmand, som havde telefon, den eneste på øen. Derfra kunne de ringe til sygevoeren på Salling-siden. Da dette var gjort, måtte min far hjem og få én til at køre den lille syge dreng til færgen, som blev roet over dengang. Det tog tid alt sammen. Men da min far kom hjem, var den lille

dreng død. Stakkels forældre, de havde haft mange sorger.

To stemmer til socialisten

Lægen havde altid god tid til at snakke med min far. Hvad de talte om, vidste jeg jo ikke den gang, men da jeg blev mere voksen, kunne jeg dog blive så klog, at det mest var politik, det drejede sig om. De var socialister begge to. Tænk - en læge var socialist dengang for over 70 år siden! At min far var socialist, var vel ikke mærkeligt dengang. Havde han levet nu, tror jeg ikke, han havde været det.

Engang til et valg skulle der stemmes. Det var C. Hauge, som var opstillet til folketingsvalg, og han var socialist. Det var første gang, han var opstillet. Han var furbo, men han fik kun to stemmer fra Fur. En tid efter valget traf far og lægen hinanden, og de snakkede om valget, og den ene af dem sagde:» To stemmer fra Fur, det var ikke mange, jeg kan ikke vide, hvem den ene stemme var«. Og den anden sagde: »Jeg kan heller ikke vide, hvem den ene stemme var«. Så grinede de. De vidste jo, hvem de to stemmer var. Men C. Hauge fik da stemmer siden hen, for han endte som minister.

Socialister blev dengang betragtet som noget værre pak, der ingenting ville bestille. Det fik jeg da også hørt af en dum mand, jeg tjente hos. Han sagde: »Socialister er dem, der ingenting vil bestille«, og så gloede han på mig; den skulle jeg have, fordi min far var socialist.

Islandske heste på mode

Det var meget besværligt med den jord, som lå på Anshede. Om sommeren skulle

køerne trækkes derop, afgrøden køres hjem, og møddingen køres derop. Trækraften var to køer, og det gik langsomt. Dengang brugte alle de små husmænd deres køer til markarbejdet. Sidenhen fik de fleste islandske heste, og der kom mange små heste en tid. Det blev en hel modesag. De var små raske dyr, og noget helt andet end at køre med køer. Vi fik nu ingen heste, men blev ved med at køre med køer.

Så fik jeg tanken om at tage med ud at fiske. Min far havde jo båd, og han ville nok tage mig med. Vinterfiskeri var plump, som det kaldtes. Der var fire mand på hver båd, og hver mand havde sit fiske-redskab, som bestod af ålejern med vægt til at trykke ålejernet ned i den bløde fjordbund, hvor ålene lå i vinterdvale. Vægten vejede ca. 16 pund, og det var ikke let arbejde at hive det op og ned. Jeg var tidligt ret stor og stærk, så jeg mente, at jeg nok kunne magte det. På den slags fiskeri fiskedes ikke i fællesskab. Hver mand havde sin pose af net til fangsten. Jeg kunne ikke fiske så meget som de andre, men noget fik jeg altid. Én eneste dag var jeg den på båden, der havde mest; da var min fangst 16 pund ål, og de kostede 40 øre pr. pund. Det var en mægtig dagløn, 6,40 kr. Det havde været en særlig heldig dag for mig. De andre grinede sommetider af mig, at jeg skulle gå til præsten to dage og til fiskeri i fire dage, hvis det da var vejr til det. Men vinteren gik da godt for mig.

Om foråret blev jeg konfirmeret, og hvad skulle jeg så? Jeg var for ung til at komme med i et bådelaug. Men da var der i vort nabolag en ung mand, der havde

købt et lille fragtskib, ham kunne jeg komme med, han var kun 23 år. Skibet var en svenskbygget skøjte og en meget god sejler, og det fik det også lov til at vise. Den unge skipper var helt tosset med at presse den med alt for meget sejl. Især, hvis vi var ifølge med andre skibe, var det hans store lyst at sejle dem agterud. Vi sejlede næsten udelukkende på Aalborg og Hvalpsund.

Vodfiskeri i åle-sæsonen

Sommeren efter var der to, som gerne ville have mig med til vodfiskeri i ålesæsonen. Den ene var min ældre bror. Mærkeligt nok måtte de jo tro, jeg kunne gøre voksen mands arbejde. Jeg husker, jeg var meget træt, når vi kom i land. Vi skulle jo ro, og var der noget blæsevej, var det strengt. Men det gik bedre for mig med tiden. Ålesæsonen begyndte i første halvdel af maj og sluttede hen i september. Kunne man i den tid fiske for 1500 kr., blev det kaldt godt. Et ålevod kostede ca. 110 kr. Det kunne sommetider holde til 2 år.

De både, der brugtes til dette fiskeri, var ikke store. De skulle være så små, så de lige kunne bære de tre mænd og være sejldygtige, også i blæsevej. De skulle jo roes både i stille og blæsevej under fiskeri. En anden type både var lidt større og brugtes til vinterfiskeri med stående net til torsk og fladfisk. For det meste var der kun to mand i sådan en båd, undtagen til plump. Da var der plads til 4 mand.

Under fiskeri med ålevod fulgtes bådene altid, enten det var nat eller dag. Når én tog ud fra et landingssted, tog de allesammen ud. Når de så kom ud, hvor de ville fiske og den første tog sejlene ned,

Fisker Søren Graversen.

gjorde de andre ligeså. Under fiskeri fulgtes de ad i en længere række. Et vod bestod af to arme, hver arm var 30 m. lang, og de gennede ålene ud i hoven, som var en stor pose, 15 m. lang. Når voddet blev sat ud, blev der lagt en bøjle ud, hvor indhaletovet var sat fast. Så blev voddet sat i så vid en bredde, som det kunne nå. Derefter blev tovet roet ned til bøjen til det andet tov, og så tog to mand hver sin ende af tovet og halede ind. Sådan et dræt tog ca. 10 minutter.

Ål på mange måder

Hos Kr. Verden var der flere sønner, som fiskede. Engang tog de nogle små ål med hjem fra fjorden og smed dem ud i en mergelgrav, som der altid var vand i. Mergelgraven lå lige ved huset. De prøvede vel ikke på at fiske dem igen. Der gik

måske en halv snes år, da blev der i Debel fundet en stor levende blankål ca. en halv kilometer fra mergelgraven. Det var en regnfuld nat med vand og vådt græs i vejgrøften, ellers havde den ikke avanceret så langt. Den ville jo nok have været over til Sargassohavet. Havde den vidst afstanden dertil, var den nok ikke begyndt. Noget lignende var passeret ved en anden mergelgrav, hvor der også blev fundet en blankål.

Ål kunne tilberedes på mange forskellige måder. Mest almindeligt var stegte ål. De blev ikke flået, for skindet smagte bedst. Saltede kogte ål var også godt, men så skulle de helst have nogen størrelse. Saltet-speget rå ål kunne også gå an. Disse skar man i små bidder og spiste med benene i, men det var ikke for tandløse. Alle kunne lide ål, men man har dog hørt om én og anden, der åd så stort et kvantum, at de blev lede ved ål og ikke ville spise dem mere.

Suppe kunne også koges på ål, og den var så fed, at der flød fedtperler ovenpå. Ålekager blev lavet af sigtemel. Formen var rund, ikke lang som til almindeligt brød. Ålene blev trillet ind i kagen. Når kagen så var bagt, var ålene også stegt. Når den skulle spises, brækkede man store humbler af den og gnaskede i sig. Det var noget, der smagte.

En pinlig forbytning

Per Hvid havde for tradition hvert år til jul at forære degnen og præsten hver en ålekage. Præsten fik selvfølgelig en med store ål, og degnen fik en med de små. Det var godt nok til ham. Så skete det et år, at han kom til at give degnen den med de

store ål. Det så han, da præstefruen pakkede sin ud, og han siger: »Nej, holdt, bette frue, det er rent galt. A er kommen te aa gi e degn den med de store ål. A må tilbage aa ha dem byttet om.« Og det gjorde han. Heldigvis havde degnen ikke spist noget af præstens kage.

For år tilbage fik præsten hvert år ål fra fiskerne som en slags løn. Hen på sommeren i ålesæsonen sendte han bud til en landingsplads, at han den eller den dag ville afhente ålene. Det var en stor glædens festdag for fiskerne, for præsten kom med alt det øl og brændevin, de kunne drikke. Men så kom der en præst, der blev led og ked af at smovse i de saltede ål. Så blev der en anden ordning, så han kunne få penge i stedet for. Herefter skulle hver fisker betale 2 mark, altså 66 øre, hvert år. Det blev kaldt for fisketiende.

De ål, de stangede om vinteren, tog de med hjem og saltede ned. Det var kvindernes arbejde. Det var en kold én at sprætte de stivfrosne ål op, men kvindfolkene var ikke forkælede dengang. Hen på foråret kunne der komme opkøbere til ålene. Det hændte også, at nogle slog sig sammen og lejede hest og vogn, tog over på fastlandet og kørte fra dør til dør og solgte ud af dem. Var der nu tørke i luften, kunne ålene blive noget krympede og spegede. Det så ikke så godt ud. Men det vidste de et udmærket råd for. Når de skulle lade deres vand, stod de bare op i vognen og dyngede ålene med det, så blev de så pæne og blanke. Det fik de ingen ilde smag af, sagde de. Folk var ikke så fanatiske med hygiejnen dengang.

Fur-fiskere bøder garn på grønsværen neden for kirken. Fra venstre ses Niels Chr. Møller, Ejler Bünger, J. Chr. Skrædder, en ukendt, Ingvard Tarri, en ukendt, Thomas Lund og Jens Boe.

Den gamle havn

1910-1911 fik de fleste fiskere motorbåde. Nu blev det et problem, hvordan vi skulle beskytte dem mod storm. Man kunne ikke forvente at få en havn bygget ved statens hjælp. Ved Koldkilde var der landingsplads, og der var også en større gammel mergelgrav, ikke mere end ca. 30 m. fra strandkanten. Mergelgraven ejedes af Gravers Møller. Nu ville fiskerne prøve, om de kunne leje eller købe den. Det lod sig let ordne, for han ville forære den til dem.

Der blev gjort et lån i sparekassen til køb af træ til bolværk, og det var ikke så lidt. Graven var fyldt med vand, og der blev lavet en vindmølle til at pumpe det ud. Den kunne godt holde vandet væk, indtil havnen var bygget færdig. Der var meget, som skulle graves op. Mergelgraven var jo rund, men havnen skulle være

firkantet. Det, der blev gravet op, kunne de godt komme af med, for det var god mergel, som landmændene meget gerne ville flytte.

Efterhånden som der blev gravet ud, blev stolperne rammet ned med en lånt rambuk. Det var mange stolper, og de skulle stå med 1 m. afstand. Denne rambuk gik med menneskekraft, 6 mand til at hive det tunge slaglod op. Alt arbejde blev gjort af fiskerne selv, kun en tømrer hjalp engang imellem, og de fleste gjorde arbejdet gratis. Ved indsejlingen fra fjorden var der noget, som skulle graves op, og fra strandkanten og et stykke ud skulle der bygges en mole for at forhindre sandflugt i at lukke for indsejlingen. Alt arbejde blev gjort om foråret, der ikke var så travl en tid for fiskerne. Der gik lang tid hen på sommeren, inden havnen blev færdig.

Til molen skulle der bruges mange store sten, som landmændene var flinke til at komme med. Nogle sten var for store til at fragte, men de blev sprængt af en fisker, som havde forstand på det. Jeg kom til at hjælpe ham. Det tog tid med sådan en sprængning. Der skulle bores et hul, ca. 8-10 fod dybt, og der blev fyldt et ca. 2 tommer tykt lag krudt ned med lunte. Så blev borehullet tættet med tørt ler og banket hårdt ned med et stykke træ. Når luntten blev tændt, måtte vi væk fra stenen, for der kunne ryge stumper langt væk. For det meste blev stenen delt i så mange dele, at de kunne læsses på en vogn.

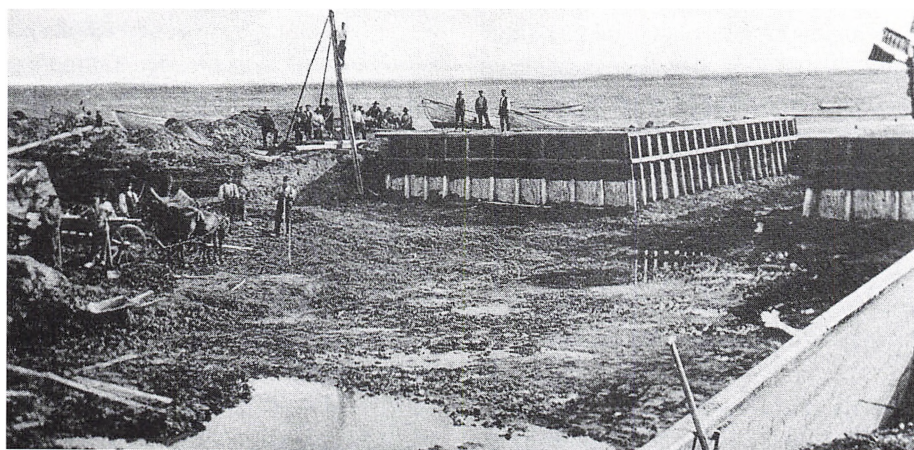
Omsider, da udgravningen af indsejlingen fra fjorden var færdig – det sidste stykke måtte de, der gravede, gå i lange støvler – så blev vandet lukket ind i havnen. Det tog ikke lang tid, før den var fyldt med vand. Det så ualmindelig godt ud, og det var en glædens dag for fiskerne.

Havnen var fyldt med ca. 30 både, der lå de godt og sikkert. Nu havde de ingen

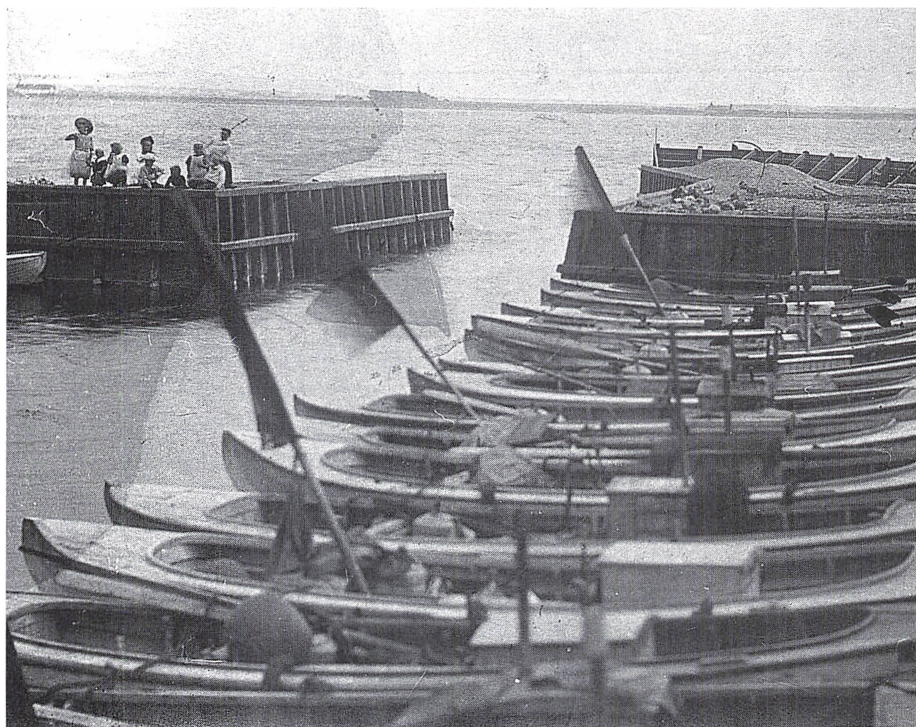
bekymringer for deres både, som da de lå for anker. Der var kun ét ved havnen, som ikke var så godt. Der kunne ikke leve fisk i dammen i bådene, for der var ingen strøm ind i havnen. Det havde jo været rart, om der kunne gemmes nogle fisk mere end én dag, når det havde været småt med fangst. Kvasen, som modtog fiskene, måtte ligge udenfor ved molen.

Hjælp fra Bertel Dahlgaard

Da der var gået nogle år, viste det sig, at det var galt med sandflugt. Der var kommet så meget sand, at det gik uden om molen og var kommet om på den anden side, og med tiden ville det lukke for indsejlingen. Det blev værre og værre. Molen skulle bygges længere ud. Det kunne fiskerne ikke selv gøre. Nu måtte der søges om statshjælp. Bertel Dahlgaard, der var ganske ung folketingsmand, var meget interesseret i den lille havn. Han talte til regeringen om, at der skulle ydes hjælp til en forlængelse af molen.

Fra bygningen af fiskerihavnen ved Koldkilde 1911.

Den nye fiskerihavn på Fur 1912.

Der blev bevilget statshjælp, og en entreprenør skulle udføre arbejdet. Så blev molen bygget længere ud på dybere vand. Der kom også en gravemaskine og uddybede indsejlingen så langt, som den kunne komme ind. Havnen havde gæld, som blev afdraget med havnepenge på nogle få kroner månedlig.

Havnens levetid var omkring 50 år. Da blev der bygget en større, god havn ved Stenøre. Der var der rent og friskt vand, hvor fiskene kunne holdes levende.

Helvede eller himmerige

I 1911 blev min far syg og døde, men forinden havde han sagt til os, at der ikke måtte

tales ved begravelsen. Grunden til hans forlangende var, at præsten ved en begravelse plejede at sige, hvor den afdøde gik hen, enten til helvede eller himmerige. Min bror var hos præsten for at melde dødsfaldet, og han forlangte jo, at der ikke skulle holdes tale ved jordfæstelsen. Præsten rasede. Jeg må hellere sige, hvad præsten hed, for at der ikke skal være misforståelser: Nyborg. Nu havde han aldrig hørt noget lignende, at en mand ude på landet kunne finde på sådan noget! Havde det været i København, så kunne det tænkes. Min bror sagde, at begravelsen skulle foregå som skik var, men uden tale.

Ved begravelsen blev der sunget en salme, og derefter var der jordpåkastelse, og da det var overstået, forsvandt præsten. Han så meget sur ud. Der var ikke så få folk mødt op. De var jo meget forundrede, og hvad tænkte de? Det var ikke nemt at vide, men noget sivede ud. Nogle mente, at den døde nok var fritænker, og at præsten så ikke ville holde tale.

Denne præst var en fanatisk person. Engang var jeg kommet til missionsmøde, hvorfor ved jeg ikke, måske af nysgerrighed. Pastor Nyborg prædikede, og i sin tale kom han ind på noget, han kaldte mørke, som de hellige skulle holde sig fra, og han nævnte blandt andet: »Socialisme er mørke«.

Nogle dage efter begravelsen havde min mor besøg af præsten. Det var ikke for at trøste hende. Han sagde: »Nu er Deres mand i helvede, og Deres sønner kommer også i helvede, hvis de ikke omvender sig«. Så vidste vi det.

Verdenskrigen 1914-18

I 1914 kom krigen, og et årstid efter måtte jeg ind. Det blev i Viborg, jeg begyndte, med en 3-4 måneders rekruttid, som de kaldte det. Så kom vi ud til vagttjeneste. Det var på mange forskellige steder, telegrafstationer, jernbanebroer o.s.v. Fra Esbjerg til Kolding var der militær ved næsten alle stationer. Det var jo ved den gamle grænse, og på den anden side af åen stod tyske soldater, to i hver postering med en afstand på 200 m.

En dag gik jeg ned til Foldingbro. På broens sidegelænder var lagt et langt træ tværs over broen. På den ene side dansk og på den anden tysk, og der stod en tysk

soldat, en ældre fyr med pikkelhue og en bred læderrem med en stor messingplade, hvor der var indgraveret bogstaver, som sagde: »Gott mit uns«. Han så tilbage engang imellem, men jeg tror ikke, han kunne lide, at jeg stod og så på ham. Han skulle vel have jaget mig væk, for han måtte nok ikke have samkvem med nogen.

Der kom sommetider tyske krigsfanger, som havde været så heldige at komme over grænsen. De skulle anholdes og undersøges på sygehus, for det hed sig, at der kunne være en sygdom hos dem, som de kaldte plettyfus.

Engang kom der tre russere. De havde været så heldige at komme over grænsen, for de vidste ikke, at åen udgjorde grænsen, og de var krøbet på alle fire inde i en kornmark for at dække sig. Hænder og knæ blødte på dem efter den lange krybetur.

En tid boede jeg hos en gårdmand ved Holsted. En dag havde vi besøg af en flygtning, som var mandens svoger. Han var dansk sønderjyde og havde været med i krigen, men han talte ikke til os om det. Han havde fået en kort orlov fra den tyske krigstjeneste, fordi han havde en lille pige, som var død. Hans familie ville have ham til at rømme over grænsen, men han var ikke rigtig villig til at prøve det. Det var jo livsfarligt. Til sidst gik han dog med til det. Han kom så i sit civile tøj og gik ned mod åen. Han udså sig et sted, hvor han syntes, han kunne komme i dækning. Han gik, som om han søgte blomster i engen og prøvede at komme så nær til åen som muligt. Så sprang han i og kom over, inden de tyske soldater fik skudt på ham. Nu

havde han reddet livet både fra krig og rømning.

En dag i Gredstedbro kom der en zepeliner over byen. Den gik meget lavt, så vi tydeligt kunne se den, og den svævede ganske langsomt. Den var inde over dansk land, så der blev talt om, der skulle skydes på den, men det var kommandanten ikke sikker på. Vi hørte senere, at danskerne havde skudt på den. Den fløj over Fanø og var snart over grænsen.

Et kostbart toiletbesøg

En tid var vi i Århus. Det var det første vagthold, vi var med på. Der skulle blandt andet holdes vagt ved to ret store, gamle skibe, som var beregnet til at spærre for indsejlingen i havnen. Der ene skib lå ved en mole, og derfra kunne det svinges ud, så det kom på tværs af indsejlingen. Det var halvt fyldt med sand. I lastrummet stod der en kasse med sprængstof, beregnet til at slå bunden ud, så det kunne synke.

I Skjern blev jeg straffet. Det var en dag, der var cirkus i byen. Løjtnanten gav en times ekstra nattegn til dem, som ville i cirkus. Vi var nogle stykker som tog derind. Jeg var hjemme, hvor jeg boede, før kl. 11. Mens jeg sad på WC, kom en korporal og noterede mig. Klokkeren var da et kvarter over 11. Dagen efter fik vi at vide, at vi skulle hver have et døgn arrest; én skulle have mørk arrest, for han havde været straffet før.

I Odde sund var vi en tid og holdt vagt ved færgen; da var der ingen bro over sundet. I Nykøbing stod vi vagt ved færgen og en telegrafstation. Det var vist noget nyt med telegrafi. Den var trådløs og tilhørte

Menig Søren Graversen, 29. bataljon, 2. kompagni, nr. 6.

staten. Hvorfor den var i Nykøbing, ved jeg ikke, måske fordi der på jernstøberiet var to meget høje skorstene, hvor antennen blev sat op. En mand entrede helt op på skorstenen for at gøre den fast. Mærkeligt, at han turde! Her boede vi også hos borgerne, men vi havde fælles spisning. Her var jeg nær ved at komme galt af sted med en ældre indkaldt sergent. Jeg havde været på en restaurant, og da jeg gik derfra, var kl. 10, hvor jeg skulle have været i mit logi. Lige da jeg kom ud på gaden, stod sergenten sammen med to civile mænd. Ny skulle han vise sin myndighed, så de to kunne se, hvilken karl han var. Han rasede og skældte mig ud, og han truede mig med et lag tærsk. Jeg gik helt hen til ham og sagde, om vi ikke skulle ordne det med det samme, for jeg var ked af at have noget til gode. Hans to venner

forsvandt. De ville ikke være der, hvis det trak op til spektakel. Nu blev han bange for mig og sagde: »Herregud, jeg gamle mand kan da ikke tærsk nogen«. Jeg svarede: »Så skal du heller ikke love nogen tærsk, for det kan nemt komme til at gå galt for dig selv«. Han sagde: »Nu skal du følge med mig ud og inspicere posterne«. Det var nok nærmest for at vise, at han ikke var bange for mig. Det gjorde vi så.

Brutal afstraffelse

Der var én blandt os, som var en spektakelmager. Han drak sig sommetider fuld og gik på gaden og råbte og skrålede. Traf han folk, sagde han grim snak til dem. En dag havde vi en træning uden for byen. Så skulle vi have et lille hvil. Før det begyndte, fortalte sergenten – han var en meget flink befalingsmand – om spektakelmagerens opførsel. Han havde irettesat ham, men det hjalp ikke. Og det ville komme til at gå ud over os alle med frihed og andet. »Nu må I selv prøve at få ham til at opføre sig ordentligt«.

Vi var klar over, at han skulle prygles. Det var vel ikke første gang, denne pryglemetode skulle gå for sig. Så blev der hvil, og sergenten og korporalen forsvandt. Så kunne afstraffelsen begynde. Det var der også nogle villige til. Et par holdt ham og tog hans tornyster af. Hans livrem brugte de til at slå med. En livrem var vel ikke det, der kunne gøre mest ondt at få prygl af, men han gav da grimme skrål fra sig. Der var kun nogle få, der var med til at prygle. Jeg tror ikke, vi andre kunne lide det. Det så grimt ud, at nogle holdt en mand, mens andre slog løs på ham. Om det hjalp, ved jeg ikke, men jeg mindes

ikke, vi hørte noget om hans adfærd senere.

Hjemsendt – og ind igen

Vi var henne på sommeren 1917 og skulle snart hjemsendes, men inden skulle vi med på en øvelse i Vejle. Al militær i Jylland var samlet her. Kongen var også kommet. Der skulle være en slags revy, hvor alle skulle marchere forbi ham. Det tog en evig tid, inden det hele var passeret. Så skulle krigsøvelsen begynde, men hvordan og hvorledes det skulle foregå, havde vi menige ikke spor begreb om. Sådant noget blev ikke fortalt os. Vi skulle bare gøre, hvad der blev befaleet. Det hele syntes os meningsløst. Vi måtte gå på vores ben hele vejen til Viborg, og det tog 3-4 dage. Undervejs blev vi indkvarteret hos beboerne. I september kom dagen, da vi skulle afmønstres. Det var en stor glædens festdag. Efter 19 måneder at måtte tage det civile kluns på og møde på eksercerpladsen til aftrædning.

Et års tid senere måtte jeg igen trække i uniform, men denne gang i sikringsstyrken, hvor jeg tilbragte to måneder. Det blev ikke militære ting, vi skulle foretage os nu, men f.eks. skovarbejde i Klosterhede Plantage. Der var jo mangel på brændsel. Vi blev kørt til Struer, og så var der en mils vej til skoven. Det lød helt lovende med det skovarbejde. Vi skulle have samme betaling, som de civile arbejdere fik, men blev fradraget 1 kr. og nogle ører for værktøj og ekstra bukser.

Ingen mad til krigsfangerne

En dag blev vi sendt med militærtog til Skjern, hvor vi blev kommanderet ud af

toget. Vi vidste ikke hvorfor. Der stod en masse mennesker der, og de fortalte, at vi skulle ud på Holmsland og internere en masse tyske soldater, som var blevet gen-net i land der af englændere. Der holdt nogle biler, som vi kom op i. Vi havde geværer med skarp ladning. Så blev vi kørt ud til Nymindegab, en lille åbning, hvor små både kunne sejle ud på havet. De små både færgede os over til Holmsland. Lidt derfra lå en gård, som hed Bjerregaard. Der gik tyskerne – 108 mand. Der lå flere engelske skibe et stykke ude, men kun ét gennede de tyske skibe i land. De tyske skibe, 4 ialt, var ikke store. De blev kaldt minestrygere. Englænderen, som gennede dem i land, skød på dem hele tiden, så granatstykkerne plaskede ned i fjorden, men kun et får blev ramt.

Da vi kom op til gården, gik de alle ude for at blive tørre. Hvad skulle vi nu? Komme derfra kunne vi ikke denne dag, og vi blev nødt til at være der om natten. Det var jo mange »fremmede« for Bjerregaard at tage imod, og noget skulle vi have at spise, men der var vist ingen købmand eller bager der på Holmsland. Heldigvis havde de lige bagt i den store ovn, og de havde mange brød. Om aftenen fik vi hver et par stykker brød med mælk eller the, men vi kunne nok have spist lidt mere.

Vi skulle være der om natten, men hvor? Der kunne jo ikke blive sengeplads, så vi måtte sove på gulvene.

Der var kommet en damper dertil. Det var en sandgraver, en selvtransportabel maskine, som nok kunne sejle til Ringkøbing. Den lå ikke ret langt fra land, så folkene skulle roes ud til den i en stor pram. Styrmanden spurgte danskerne, om der

var nogen der kunne ro. Jeg sagde nu ikke noget, men der var andre der sagde, at jeg kunne ro. De vidste, at jeg var fisker, og jeg var den eneste der kunne. Styrmanden spurgte mig, om jeg ville hjælpe ham med at få alle de mennesker ud på damperen. Det lovede jeg ham. Han kom med en god regnfrakke, jeg skulle have, for der var både blæst og fugtigt vejr. Der var ikke ret langt at ro, og vi kunne tage ca. 12 med hver gang. Det blev til mange ture med 150 mand. Men vi fik dem da derud, og skibet lettede og begyndte at sejle. Det gik ikke ret hurtigt, men frem gik det.

Omsider kom vi til Ringkøbing. Da vi kom i havn, var havnepladsen fyldt med folk. De fleste af byens beboere var nok mødt for at se tyskerne. Vi danskere måtte først i land for at danne en åbning, så vi kunne få tyskerne igennem. De skulle føres op til en skole, hvor de foreløbig skulle bo. Skolen var omgærdet med et stort plankeværk. Kaptajnen forklarede, at her skulle tyskerne opholde sig, og der skulle gå et par mand imellem dem og passe på, at ingen forsøgte at bryde ud; »om så selve fanden var kommet med derind, skulle han heller ikke kunne bryde ud«.

Her kunne ikke laves mad til alle disse mennesker. De skulle så spise på hotel og spisehuse, og hvor der kunne tages imod nogle. Vi skulle spise sammen med dem og de skulle føres til spisestederne under bevogtning. En dansker havde 10-12 at føre til spisning. De skulle gå pænt i marchkolonne bagefter føreren, som gik med gevær med skarpt i. De var meget nemme at have med at gøre og flinke. De var jo indforståede med, at de var fanger,

Søren Graversen (med geværet) sammen med internerede tyske marinesoldater i en skolegård i Ringkøbing i 1917.

og det havde de ikke noget imod. Nu var de fri for krigen og ville ikke blive sendt hjem, så længe den varede. Her fik de god mad og havde det godt. Den gode mad beundrede de og satte stor pris på.

En tysker på afveje

Der kunne jo engang imellem blive lidt at skrive om dem. Engang var der en tysker, der havde nogen kommunikation med en pige, som fra et gavlvindue lige ved plankeværket kunne smide breve ned til ham. Men så krøb han en dag over plankeværket og kom om til huset hvor pigen boede. Det blev opdaget, og to blev sendt om for at hente ham. Han var ikke villig til at følge med tilbage. De måtte tage fat i

ham, men så bed han den ene i hånden, og fik et par ordentlige klask ved hovedet. Så ville han med.

Det kom også i avisen. Der var ligesom om, de var stolte af, at en dansker godt kunne ordne en tysker. Pigen fik en påmindelse om at holde sig fra tyskerne.

Der var 24 underofficerer. De måtte gå ude i byen, men ikke udenfor. Tre måtte følges ad under bevogtning af én dansker med gevær. Jeg fik da også tre at passe på. De var ikke helt unge, mellem 30 og 40 år. Jeg syntes jo, de var noget gamle, når jeg ikke selv var mere end i tyverne. Vi måtte ikke gå på steder, hvor der kunne fås spiritus. Men tyskerne ville gerne have »bier«. Jeg vidste, der lå en lille beværtning ved havnen, og der gik vi ind. De fik bier, og de ville have snaps. Jeg skulle også drikke noget, men jeg skulle nok selv bestemme, hvor meget jeg ville have. Jeg prøvede at betale en omgang, men tyskeren snupede pungen fra mig og stoppede den ned i min lomme.

Ingen arbejdsglæde

Da jeg blev hjemsendt fra sikringsstyrken, begyndte jeg at fiske igen, men efter nogle år fik jeg arbejde i moleret, selv om jeg ikke havde stor lyst til det. Det var en sikker ugeløn, 40 kr., for en 6-dages uge. Det lyder ikke af meget i vore dage, men det slog til.

Der er sommetider blevet talt om arbejdets glæde. Jeg fandt nu ikke rigtig nogen glæde ved det molararbejde. Det var ingen stor arbejdsplads, kun en 14-15 mand. Arbejdet bestod dengang i at læsse ler på tipogne, som et damplokomotiv

Færker Molergrav ca. 1930.

trak ud til et skib, som lå ved en bro, der var bygget til dette formål. Der var et engelsk selskab, som ejede leret og hele virksomheden dengang. Leret blev sejlet til England.

Vi havde en leder på værket; han var vist fra København og hjemsendt fra militæret som kaptajn. Han ville også kaldes kaptajn her. Hvordan han bar sig ad med det, ved jeg ikke. Det blev nu sådan, at vi turde ikke sige du eller De til ham. Vi sagde hr. kaptajn. Han var jo så højtstående, at han ikke talte til nogen af arbejderne på pladsen. Han gav sine ordrer, men det var kun til formanden ganske kort. Han var sikkert dygtig nok til at lede virksomheden, men jeg syntes, det var alt for militærisk. Det kunne jeg ikke vænne mig til. Vi arbejdere kom godt ud af det med hinanden, men der var ingen sammenhold imellem os. Det kunne jo skyldes, at ingen af os havde været på nogen anden arbejdsplads. Det her var jo noget nyt. Vi var nok en lille flok skikkelige børn.

Engang kom direktøren til arbejdspladsen; han boede ellers i København, men aflagde engang imellem besøg. Han stod og betragtede arbejdet, og så var der noget, han kritiserede et sted »deroppe ved den gamle satan«, sagde han. Sådan kunne han benævne en arbejder uden tilsyneladende at vække mishag mellem arbejderne. Ham, han kaldte den gamle satan, forlod pladsen. Han ville ikke være der længere. Det skulle de have gjort alle sammen, men det blev der ikke snakket et ord om. Det var ikke let at få lyst til at arbejde på sådan en plads. – Nu er der jo blevet større arbejdspladser her, og arbej-

derne bliver betragtet som mennesker og ikke som slaver.

Begravet under ler

En dag skete det en ulykke. Et hold arbejdede inde i bakken og et hold på siden af bakken, og der skred et stort stykke af skrænten. Moler står som regel fast og skrider ikke, men der må have været mere løst. Regelen var nu ellers, at leret skulle have et tilbagefald med én m. for 3 m. stigning. Det havde det ikke. Da lokomotivet begyndte at trække de fyldte vogne, havde det måske rystet.

Det var ikke kommet to meter, så faldt et stort stykke af skrænten. Fire mand blev slynget imod de fyldte vogne og blev klemt fast. De havde dog det meste af overkroppen fri, én af dem havde slået hovedet mod vognen, men to lå begravet under leret. Nu skulle der tages fat for at få dem fri. Folkene blev noget forvirrede, kunne ikke rigtig komme til for de fyldte vogne. Jeg husker, jeg sagde: »Vi vælter vognene«, og så blev der mere plads. Først skulle vi have de to, som lå under leret, fri. Det varede ikke længe, inden den første fik hovedet fri, én begyndte at fjerne leret fra hans hoved med sine hænder, og han sagde: »Jeg kan mærke, han ånder«. Da han kom fri, lagde de ham på et brædt, som tilfældigvis lå der og bar ham ud af graven, men han lå, som om han var død. Da de kom ud af graven med ham, holdt der tre ambulancer. Hvordan de så kunne være kommet der fra Skive på den korte tid? Den næsten døde mand kom ind i én af dem. Folkene i ambulancen havde vist noget, de kunne hjælpe ham med. De fire, som var i klemme, kom

også på sygehuset, men var snart tilbage. Ham, der var mest medtaget, var der nogle dage og kom rask hjem igen. Den anden, der var begravet, var død. En læge var kommet og arbejdede noget med ham, men det hjalp ikke. Lederen på værket sagde, da ambulancen var kørt med dem: »I dag vil vi ikke arbejde, nu går vi hjem«.

En farlig opgave

På et tidspunkt fik jeg til opgave at grave brønde. De skulle placeres efter rette linjer og i bestemte afstande af hinanden. Jeg forlangte at have én til ophivning, som jeg kendte. Jeg ville ikke have én, som jeg var utryk ved og bange for at få en spand eller andet i hovedet. Jeg fik Rasmus. Han havde hjulpet mig før. Han var betryggende at have ved spillet, og han kunne hive mig ned og op i brøndene. Med tiden blev der ikke så få brønde, men de var ikke ufarlige for små dyr. Det hændte, at der faldt pindsvin ned i dem. En dag sad der en hare nede i en. Denne brønd var ikke ret dyb, så den havde ingen skade taget. Da jeg kom ned til den, var den fuldstændig vild. Den var ikke til at få fat på, men vi fik den op. Nu blev der sat nogen til at hugge fyrrefter til at dække brøndene med. Brøndene var noget dybe i den gode ler. Det hændte, at vi var 10-15 m. nede. De var ikke afstivede med noget. Moleret skred ikke i de ovale brønde med kun en diameter på godt 1 meter.

Jeg kom også til at grave en brønd til et nyt mejeri, som skulle bygges. Der var også en anden, der ville grave brønden, men jeg fik arbejdet. Der skulle være en stor brønd. Der var 10 m. til grundvandet.

Brøndens diameter skulle være 2 m. Den skulle stives af med brædder og bjælker, men de blev taget op igen, efterhånden som brønden blev muret op, og tømmeret kunne bruges igen til bygningen af mejeriet.

Fur-mål på bånd

Da jeg havde boet i Debel et par år, indtraf der en mærkelig oplevelse for mig. En morgen, jeg lige var stået op, kom der en bil og holdt ved min dør, og der kom to pæne herrer ind til mig. De sagde, de kom fra noget, de kaldte »Institutet for Dansk Mål og Sprog«, og de ville gerne tale med mig om forskellige ting. Den ene af dem hed dr. Møller, den anden lektor Nielsen. De ville have mig til at læse noget på Fur-mål, som de ville optage på bånd. Jeg sagde til dem, at det kunne de såmænd ikke forstå et ord af. De svarede, at det kunne de sagtens finde ud af. Jeg fandt nogle avisudklip, som jeg havde skrevet før i tiden, og der var et stykke, som jeg havde skrevet på Fur-mål, ikke så lille et stykke. Jeg havde også et andet stykke, hvor der forekom lidt på Fur-mål. Så kom de igen om eftermiddagen. Den ældre dr. Møller, ville have noget at vide. Imens hentede lektoren et apparat ude i sin bil. Det var en båndoptager, som han satte på bordet og så skulle jeg læse på Fur-mål.

Da vi omsider blev færdige, og de ville gå igen, ville de låne mine avisudklip, og de ville give mig en kvittering for det; det syntes jeg nu ikke var nødvendigt, men det gjorde de. En tid efter kom det tilbage til mig igen, så galt i anbefalet brev. De takkede mig for besøget hos mig og skrev, at de havde taget en kopi af mine avisud-

klip, og det og båndoptagelsen var gået ind i deres samlinger.

Orkanen man ikke glemte

Der blev ofte talt om de mange fiskere fra øen, som var omkommet ved forskellige ulykker i tidens løb. En af de mest tragiske begivenheder fandt sted den 16. oktober 1892.

Om natten lå fiskerne på fjorden og fiskede med snurrevod. Det var helt stille vejr, og de fleste havde lagt mast og sejl ned. Det var et held, ellers havde katastrofen krævet flere ofre. I det helt stille vejr kunne man høre en underlig susen. Man undrede sig over denne lyd og gættede på, om det kunne være en damper, men så skulle man jo kunne se en lanterne, og dem så man ingen af.

Lige med ét var orkanen over dem. Den kom som væltet ud af en sæk. Den kom så hurtigt, at de, som lå med mast og sejl oppe, ikke nåede at få det ned, inden deres både kæntrede. I den ene af de to både, som kæntrede, var Terkil Jensen og Anders Dideriksen. I den anden båd var Peder Jeppesen Stærk. En større lystbåd fra Nykøbing Mors kæntrede i snævringen mellem Fur og Salling, og der omkom 8 mennesker. Efter sigende var der også nogle ved Himmerland, der omkom. Selvom stormen så pludselig overraskede fiskerne, fik de med besvær deres fiskegrej bjerget indenbords. Så var der ikke andet at gøre end at ro lige plat med vinden. De landede ved Ørodde ved Nykøbing. Der bjergede de bådene fast på stranden. Stormen måtte været kommet fra nord, da de fiskede sydvest for Fur.

Bodil Maage

Ja, sådan hed hun; hun blev kaldt Bul Moog til daglig. Hun boede i et elendigt gammelt hus i Bjergmunde og langt fra andre folk. Der var ingen skorstenspipe på huset. Mærkeligt, at det ikke havde stukket ild i stråtaget for længst. Det havde det nu ikke gjort, så var hun sikkert brændt inde.

Hun havde ingen brønd ved huset. Ville hun have rent vand, måtte hun gå langt for at hente det. Ved hendes hus var der dog et lille vandløb, hvor der var vand i regntiden, men det var meget grumset. Slemme drenge morede sig altid med at lade deres vand i vandet, men det kunne ikke lade sig gøre at forbyde det. Folk begyndte at snakke om, at det var uansvarligt, at den gamle kone skulle bo der. Der måtte gøres noget, Men hvem skulle tage sig af hende? Hun havde ingen familie eller pårørende.

Så måtte sognerådet tage affære. Der gik også én til hende og snakkede med hende om, at det var bedst, hun kom et andet sted hen, hvor hun kunne blive passet og plejet. Og tænk, hvis hun blev syg, så ville det blive rent galt. Men nej, Bodil skulle ingen steder hen, hun kunne godt passe sig selv. Der gik en tid, og der blev stadig snakket om, at det var for galt at lade hende bo der. Så besluttede sognerådet, at nu skulle hun derfra, og så kørte to af dem en dag i stivvogn op til hendes hus. De havde fået et par folk overtalt til at huse hende, og det var sikkert mod en ganske lille betaling. – De holdt så ved hendes hus, og én gik ind til hende og sagde, at de havde en plads til hende, og nu ville de køre hende dertil, så skulle hun

få det meget bedre. Men nej, hun skulle ingen steder hen. Men så, uden videre snak, tog den ene af mændene hende og satte hende op i bagenden af vognen. Hendes ben hang ned, men kunne ikke nå vejbanen. Hun kunne og turde ikke hoppe ned, og så kørte de med hende.

Smedens hævn

Der lå en gammel smedie i Hvirp. Søren Smed købte den i sin tid. Han fjernede den og byggede beboelseshus og ny smedie. Da den gamle smed havde den lille smedie, lå den lidt afsides. En smedie måtte ikke ligge for nær ved bebyggelse på grund af brandfare. Dengang den gamle smed havde den, var der en ondsindet person, der flere gange havde lavet svineri. Han forrettede sin nødtøft lige op mod smediedøren. Den gamle smed havde mistanke til én. En aften i mørkningen så han den mistænkte gå forbi. Den gamle smed tænkte: »Nu skal han i butikken, så kommer han snart igen. Hvis han nu igen skal lave svineri ved døren, skal han få en forskrækkelse, han skal huske en tid«.

Den gamle smed finder et stykke rundjern, danner det til, så han kan stikke det ud under døren, hvor der var slidt en åbning. Og han havde ild på essen, så han kunne holde det rødglødende. Ganske rigtigt. Svinebæstet kom tilbage og kom hen mod døren. Den gamle smed kunne holde øje med ham igennem en lille rude i døren. Manden begyndte da også at knappe bukserne ned, men da han så fik sig sat, listede den gamle smed det rødglødende jern ud under døren og drejede det op i enden på ham. Det lykkedes for den

gamle smed at ramme ham, som han ville, for der lød et forskrækkeligt skrål udenfor. Nu var det svinebæst brændemærket.

En hest med hjemve

En gammel troværdig mand har fortalt mig, hvordan en hest længtes efter sit gamle hjem. En mand, som boede i Engelst, solgte en hest til en mand i Salling. Et stykke tid efter, han havde leveret den, stod den i gården i det gamle hjem. Nogle havde set, at hesten tog ud fra Sallings kyst, og steg op på en lille holm, kaldet Mejelgrund, ikke større end en almindelig gårdsplads. Det var, som om den var oppe for at orientere sig. Så gik den i vandet igen og satte kursen lige mod Engelst, en svømmetur på godt 2 km. Den gamle ejer var jo meget forundret over dette. Kunne en hest længes så meget, at den gjorde sådan en tur? Selv om det gjorde ham ondt, måtte han have den leveret tilbage igen. Det var jo ikke hans hest nu. Han trak den da over til Salling igen, og nu gik der atter en tid, så kom hesten igen, for nu kendte den jo vejen. Den stod plaskvåd i sit gamle hjem. Den gamle ejer var klar over, at den havde gjort den samme tur. Men nu ville han ikke trække den over til Salling igen. Han kunne ikke nænne det, men købte den tilbage. Nu skulle den blive i sit gamle hjem resten af sit liv.

Den gamle mands endeligt

For mange år siden boede der en bager her, en meget dygtig bager. Han havde en hest og kørte én gang om ugen omkring til kunderne med brød. Det var han også nødsaget til, da der var en anden bager, som også havde hest og kørte ud med

brød. Det gjaldt om at snappe hinandens kunder. Bageren havde sin svigerfar boende hos sig. En gammel mand, lad os kalde ham Milius. Han fik lov til også at køre ud med brød engang imellem til nogle få steder på udkanten, og det ville han gerne. Det var jo rart med en lille køretur engang imellem og snakke med folk.

En dag på sådan en tur kom han op til Per Tvinner, som boede ved Bjergmunde i et gammelt hus. Milius kommer ind med brødet, og da sad de just og nød en kaffepunch. De byder Milius at sætte sig og få en punch. Det ville han da ikke sige nej til. Han fik flere, alt for mange. Han kom ud til vognen, og for at komme op i den satte han foden på vognstangen. Han gled, og faldt ned mellem hestens bagben. Nu var det en gammel ondsindet krikke og den havde vel også godt nænne til Milius, da han sommetider brugte pisken til den, fordi den var så doven. Den sparkede løs på ham, og skønt de fik ham hevet hurtigt ud fra hestens ben, var han død. Hvad skulle de nu gøre? De skulle da have ham hjem.

Én foreslog at gå om til nabogården og få store Thøger til at køre ham hjem. Han spændte straks for sin stivvogn, lagde lidt halm i den, for han skulle da ikke ligge på de hårde brædder. De fik Milius op i vognen og lagde et lagen over ham. Da var der én, der sagde: »Nu tror folk, du er ude at sælge kød«. For det var skik dengang, hvis nogen havde et kreatur, der døde, og de syntes, det var godt nok til at spises, flåede de det og skar det i passende stykker og kørte ud til folk og solgte af det. Da han kom ned i byen og forbi nogle folk, som stod og snakkede, hørte han en der

sagde: »Han er nok ude og sælge kød, hvorfor holder han ikke, så vi kunne købe et stykke af ham? Men Thøger holdt ikke der.

Da han holdt ved bagerens dør, kom konen ud og sagde, at hun ikke vilde have kød. Thøger svarede: »I dag skal du have det altsammen«, og så lettede han et hjørne af lagenet, og der lå den døde mand. Konen gav et skrig og forsvandt.

De fik den døde mand båret ind og bestilte en kiste hos snedkeren. Da han kom med den, viste det sig, at den var for kort, den døde var en meget høj mand. Det var da forfærdeligt, hvad skulle de nu gøre? Snedkeren var ked af at tage kisten tilbage, så han foreslog, at de kunne skære mandens hoved af og lægge det mellem hans ben. Det har ikke noget at sige, nu da hans sjæl har forladt ham. Efter nogen snakken blev de enige om det og skar mandens hoved af.

Der var ikke den eneste alvorlige hændelse. Låget blev ikke lagt på før begravelsesdagen, og da det skulle gøres, kunne det ikke falde på plads. Manden havde noget mave, og han var svulmet op. Det var da også forskrækkeligt, hvad skulle de nu gøre? Til alt held kom Lars tilstede. Han mente, det kunne trykkes på plads. Han lagde sig tværs over kistelåget, så det gik på plads, idet han siger: »Nu skal jeg nok holde det nede, indtil I får det skruet fast«. Så kom de endelig over alt det besvær.

Denne lille beretning er autentisk, undertagen det med, at de skar mandens hoved af. Der kan jeg ikke garantere for sandheden. Det er blevet mig fortalt, men jeg tror nu ikke på det.

Skive og omegn i 1850erne og 1860erne.

Af Emil Thomsen.

(Fortsat fra Skivebogen 1990)

Gadelivet var dengang vistnok mere broget og interessant end nu. Gadens helt var en skorstensfejer, som vistnok hørte hjemme i fattighuset. Vi drenge kaldte ham Søren eller »Batte Ræwwel«. Der var noget djærvt ved ham. Han tiltalte alle fra byens spidser og nedefter med »Do«, og når han gav en honoratiorens et uforbeholdent skudsmål, tilføjede han: »Det ska Do et slæv for, de ka Do et gjør ve«. Når han rigtig havde damp oppe, var der altid en stor flok drenge, som tirrede ham: »Batte, Batte Ræwwel!« Så for han efter os, slængte kosten efter de nærmeste, og fik han fat på en, var sagen ret farlig, hvorfor vi sikrede os retræte i en port eller gadedør. Under højtryk dansede han og sang en vise, hvoraf jeg erindrer brudstykket:

»Til gilde så kom Hippentrip,

til gilde så kom jeg,

til gilde så kom halvgal,

som dansede med mig

og alle gue venner, som i selskabet var.«

Byens apoteker var han særlig på nakken af, og denne beklagede sig i »Skive Avis« over det gale menneske Søren Reffen, uden at dog øvrigheden tog affære. Hilste vi på ham om morgenen, inden han havde fået sin ration sprut, og sagde: »Godaw, Søren!« så svarede han godmodigt: »Godaw, mi dreng!« Når præsten,

der boede i Adelgade, om sommeren gik i sin have, blev hans eftermiddagskaffe sat i studereværelsets åbne vindue, og kafferåbet kaldte præsten til. En dag stod Søren og drak hans kaffe. »De ska Do et slæv for, bette Faar! Do ka fo Dæ nøj anner kaffe, de ka A ett!« Pastor Kierumgaards prædikener var ikke oplivende, og jeg, der var kordreng, kæmpede ofte en hård kamp med søvnen; men undertiden, når ånden kom over ham, kunne han tale med en flugt og på en sådan måde, at menigheden blev lysvågen og lyttede; thi han var mere poet end prædikant og skrev udmærkede åndelige viser og festsange.

Lise Fiks og Marie Skrubbe

Gadens heltinder var to damer, Lise Fiks og Marie Skrubbe, som altid gik sammen. De gjorde hverken ondt eller godt, men deres ansigter tydede på, at de foretrak flydende næring. Ca en 1/4 mils vej fra Skive lå et øde og forladt hus, hvor der tidligere havde boet en karetmager. En vinteraften med forrygende snestorm fik jeg en ubetvingelig lyst til at løbe ud og kæmpe med uvejret, og jeg så da huset oplyst og hørte larmende musik og dans. Jeg listed mig hen til et vindue og så en flok tatere råbe og danse. Lise og Marie var med i en hvirvlende dans, ganske som

Carl Kierumgaard (15.03. 1808-17.12. 1887),
sognepræst i Skive 1852-1881. (Bernhard Vorbeck foto).

Blicher har skildret et bal på heden i »Linka Smælem og Peiter Benløs«. Jeg anede ikke, at nogen af dem havde et barn, men mange år efter hørte jeg en af dem til en anden udbrede sig over den lykke, hendes søn havde haft. »Å, den lær' han er kommen i! Til jul gav hans mester, skomageren, ham et dejligt halstørklæde, og hans kuen ----«. Da blev hun, som altid før var mig modbydelig, virkelig smuk, så jeg i dette øjeblik fik bevis for moderkærlighedens vidunder.

Markedsdage

Byens og omegnens store festdage var markederne, særlig krammarkederne. Der blev på gaderne og på Torvet opslået telte med alskens kram, dejlige galanterisager, honningkager. En mængde boder, hvori groft fodtøj forhandlede af skomagere fra Viborg, der hovedsageligt arbejdede for og afsatte deres varer på marke-

derne. »Lovringer« fra Silkeborg udstilte trævarer, koner fra Vardeegnen udpakkede af lyngen deres store jydepotter. Karuseller, alle slags gøglere fandtes rundt om i byen. Misfostre, kæmpeål eller andre vidundere fremvistes i telte. Lirekasser spillede, der forhandlede sange, illustrerede på store, farvede plakater, en forsanger sang og pegede med en kæp på det felt i plakaten, verset omhandlede. Disse sange handlede mest om store forbrydelser, mord eller ulykker. En gang gik sangen om »Austria«s brand over landet. Af en vise om en båd, som kæntrede på Limfjorden, erindrer jeg slutningen:

*»Jeg ej synge vil mer,
thi jeg tårerne ser
i så mangt et medlidende øje,
fire mennesker ombord
på den oprørte fjord
måtte friste så dårlig en skæbne.«*

En karl står og forhandler en vise, som han har ladet trykke, om sin ulykkelige kærlighed. Visen er på over 20 vers, en del af køberne synger med. Hele kæder af piger fra landet går hånd i hånd, det er, som om sammenholdet er nødvendigt for at værne dem mod karlenes efterstræbelser; men ud på dagen løsnes kæderne, en efter en bliver lokket bort til en honningkagebod eller karussellen, hvor alle raske karle »stikker til ringen«. Ud på eftermiddagen og om aftenen sås overalt på fredelige steder en karl med sin pige nyde idyllen til den dæmpede dur fra markedet.

På markedspladsen ved kirken foregik handelen med kraturer og heste. Også her var der rejst telte, hvor man drak lidkøb i kaffepunser, »askebakker« eller sjældnere tevandsknægte. Her brasedes også fede

Liv og glade dage på den gamle Markedsplads (ved Vor Frue Kirke), tegnet af Hans Smidth 1868.

gårdål, som for bønderne var markedets herreret.

Vi drenge nød til de inderste hjerterødder markedets duft af lyngen, som fulgte med jydepotterne, af kaffen, som konerne bryggede under handelen, ja, af hele markedets charme.

En karl fra landet råbte ved et markedsbegyndelse i ungdommelig begejstring: »Nu skal ballonen gå!« – Dette var nok til at give ham et kendingsnavn for livstid, han blev herefter stadig kaldt Jens Ballon. Overhovedet var kendings- eller øgenavne gængs og vel nødvendige, thi et eller to fornavne eller selv et efternavn

med var utilstrækkeligt til at identificere en person. Tilnavne som kusk, præst eller husbondens navn tillagdes ofte en tjenende.

Gøgl og cirkus

Byen gæstedes af udenlandske positivspillere med mærkelige lirekasser og udklædte aber, der tog mod penge. Jeg erindrer en gammel italiener, som stavrede over Torvet med et kunstigt positiv på ryggen. En bølge gav ham et skub, så han styrtede. Instrumentet blev ganske ødelagt, og den ulykkelige gamle jamrede: »Caput, caput!« – Små Savoyard-

børn med lirer og marsvin sang og dansede på gaden. Disse børn drog på egen hånd gennem Europa. En gammel tryllekunstner kom også stadig; vi kaldte ham Mousus Allabousus! Når han udførte et kunststykke og kom til overraskelsen, råbte han: »Mousus, Allabousus, changsé, Allemarch!«.

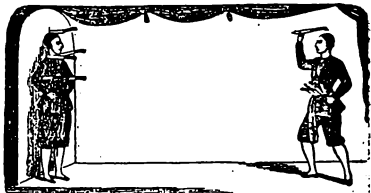
Festlig for os drenge var det, når store menagerier med vogne, der dels tjente til beboelse eller dyrebure, eller et cirkus med beredne artister og musik holdt sit indtog i byen. Blandt disse kom jævnlig det mindre Hoffmannske, der mest bestod af familiens medlemmer. Dette opslog sit telt på den lille grund udenfor Nørregade, hvor senere Telegrafstationen med have blev anlagt. En aften faldt under forestillingen en ung frøken Hoffmann af hesten ned mod barrieren og slog et stygt hul under armen, hvorfra blodet flød. Hoffmann udskældte først musikken, der havde spillet forkert, kommanderede dernæst datteren op på hesten, men så blev tilskuerne vrede, stormede manegen og ville prygle Hoffmann, som måtte tage flugten.

Til byen dreves årlig sydfra store hjorder af geder, som afsattes undervejs. Hyrderne var savoyarder eller tyrolere. Nordfra kom studedrifter, som skulle til marskegnene i Slesvig. Man sagde, at tilliden mellem de opdrættende i Jylland og de plattyskere, der opkøbte studene, var så stor, at forretningerne, der drejede sig om store summer, afgjordes mundtlig og ved håndslag. Overhovedet var dengang en mand ikke videre anset, som skulle bindes skriftlig: »Med et ord binder man en mand, med hampereb oxen!« og »Et

ord er et ord, en mand er en mand«, dette var en uskreven grundlov i handel og vandel. Jeg har fra min ungdom har aversion mod og undgået kontrakter, men har desværre måttet bøde. Tiderne er ikke de samme, moralen er også underkastet forvandlingens lov.

Ikke sjældent kom tyske militære musikkorps, hovedsagelig hannoveransk hornmusik; disse drog om i gaderne og stillede sig op, hvor de skønnede, at der boede velhavere.

Undertiden kørte gennem byen et landligt bryllupstog. I spidsen en vogn med et par klarinetspillere; bruden indhyllet i mange klæder, grædende – det var mest passende. Hvorfra disse tog kom, eller hvorhen de drog, har jeg aldrig fået

Circus National
i Frederikshgade i det nye elegante amerikanske Telt,
under Direction af Jean Gautier, giver efter fleres Opfordring Fredagen den 10de August Kl. 7½ en stor Forestilling i Kunstberidning, Selskedsjur samt Luftgymnastik m. m.
Loverdag Eftermiddag Kl. 7½ gives en stor brilliant Forestilling, hvori den 92aarige Veteran D. Gautier vil optræde.
Søndag Eftermiddag gives 2 Afstedsforestillinger, som slutter med „Bra Diavolos Flugt“, stor Høver-Pantomime.
Det Nærmere erfarede gennem Placaterne.
De, som have nogen Fordring paa Etiket, bedes at indsende Regning inden Søndag.
Jean Gautier,
Berider fra Stockholm.

Announce om cirkus i Skive Avis august 1866.

rede på. De fleste kom ad Vestergade og kørte ad Brogade sydpå.

Så var der brandmanøvrerne på Torvet, hvor der ved den store post stod 3 store tønder, som vistnok altid skulle være fyldte. Pumpen gik, borgerne løb med brandspande til sprøjterne, hvis mandskab pumpede under opsang. Slangerne var tørre eller utætte, vandet sivede ud i stride strømme eller satte små stråler tilvejs; langt om længe blev slangerne såpas våde og tætte, at strålen kunne rettes mod Rådhuset eller de tilstødende tage. Købmand Alstrup var en stilfuld kaptajn i fuld uniform og med dolk, min fader var løjtnant i civil, men med en kasket, der skulle angive hans rang.

Grundlovsfesterne

Grundlovsdagen blev festligholdt. I gaderne ved Torvet opstilledes processionen med et musikkorps i spidsen; den lille tætte urmager Rønne var fanebærer. Dette forekom mig som hans egentlige kald. Fanen klædte ham og han fanen; det var som de hørte sammen; og jeg kunne ikke tænke mig nogen anden. Når Rønne sad ved sit daglige arbejde, syntes jeg, at han ikke passede dér. Så drog processionen gennem Adelgade., Vestergade til plantagen »Liselund«, hvor en talerstol var oprejst og kulørte lamper hængt op i træerne. Når de officielle taler var holdt, kom undertiden en amatør taler frem og producerede sig – under jubel! Lamperne var tændt, dansen gik på estraden, skåler og pokuleren i beværtningsteltene, og til sidst brændte toldassistent Løhde sit fyrværkeri; da var der liv og lyst i Liselund, som ellers til daglig lå øde og forladt.

Byen var i høj grad »malerisk«. På de små huses tage var om sommeren talrige storkereder, om vinteren hang lange istappe fra tagene, og var der sneføre, blev gaderne befaret af elegante kaner med pelsindhyllede damer, både fra byen selv og fra omegnens herre- og proprietærgårde.

Om natten, om vinteren allerede kl. 9, begyndte vægterne deres rundgang i gaderne og sang vægterversene, hvoraf særlig 10-sangen:

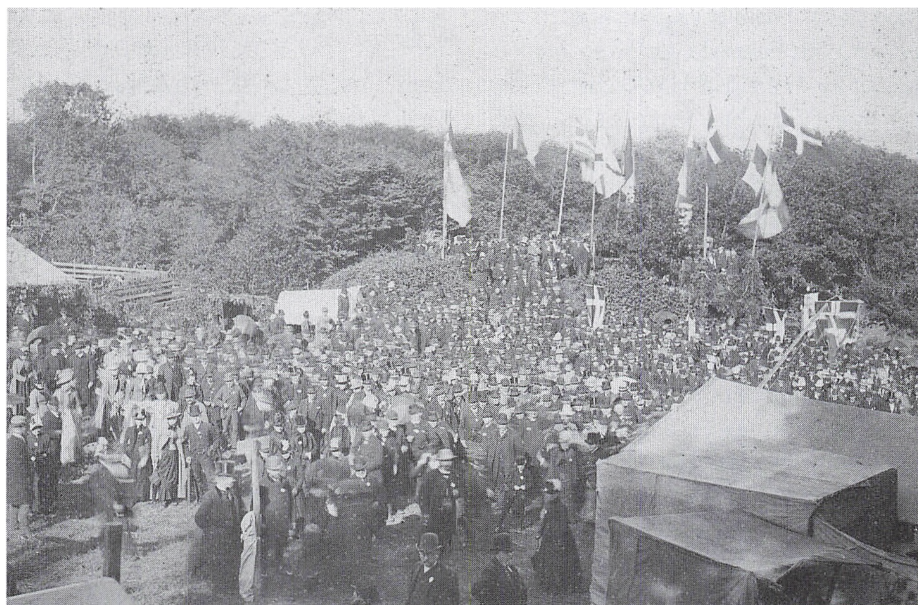
»Hov vægter! Klokken er slagen ti!

Nu er det på de tider, man følger sig til sengs« osv.

bed sig fast i erindringen af den gode grund, at vi i reglen sov fra de øvrige vers. Jeg har ofte ligget i min seng og lyttet til natvægterens tunge, slæbende trin. En søn af en natvægter i Skive er en af hovedstadens store muremestre og har sammen med en kompagnon bl.a. bygget »Ny Rosenborg«.

Købmandsgården i Nørregade

Fader købte midt i halvtredserne en stor ejendom på Nørregade; i denne var der købmansbod med store pakhuse, stalde, kornlofter, senere et slagteri foruden min faders ølbryggeri. Ofte havde jeg hos ham i skæret fra fyret hyggelige aftener; i asken fra ilden stegte jeg kartofler. Min fader bragte selv øllet til kunderne i byen i små ankere, som han bar på skulderen. Kom han på sin runde til et køkken, hvor netop ingen var til stede, var det hans »handel« at ryste kaffekanden, sætte den på ilden og inspicere spisekammeret. Kom da »fruen« – dengang »madammen« – var det sædvanlige: »Er du nu igen på spil, din

En grundlovsfest i »Liselund« i 1880erne.

forbandede slog!« og bevæbnet med en slev eller andet andet våben furer hun ham fra ildstedet – til umådelig morskab.

Når Sallingboerne kom til byen, opstillede de deres heste i staldene, medens de handlede hos købmanden eller forrettede deres ærinder i byen. De havde sædvanlig tør mad i »tegner«, store spånæsker. Brødet var ofte belagt med store pandekager. Købmandens interesser gik mere i retning af københavnske vittighedsblade (»Rappe!«, »Sandhedsfaklen« og et andet med motto: »Vor telegraf kan ej, som Fabers gå istå, fordi vi stedse våge og passer på!«) – end den egentlige handel i butikken, som han overlod til en kommis og en lærling, begge med store frostkunder på hænderne. Når der var mange i butikken og de blev højroastede, hørte jeg

svenden sige, »Hold jeres kjæv' og ta' en dram!«

Skuespillere på besøg

Købmandsforretningen gik stedse tilbage og ophørte; i stedet for rykkede oprejssende gøglere og akrobater ind i de tomme pakhuse og gjorde sig det bekvemt. En af en sådan trups koner lavede selv maden til selskabet, syede, vaskede al dets tøj og tricot, og der gik tre uger, inden moder opdagede, at hun havde én hånd og en armstump, som hun behændigt forstod at skjule.

En juleaften havde moder dækket bordet med den traditionelle risengrød og gåsesteg. En halv time før vi skulle tilbords, kom en forkommen, sulten gøgler-trop opmarcherende. Fader anviste dem

med en bred håndbevægelse bordet, som de jublende styrtede sig over, medens moder og vi børn græd i køkkenet; det var ikke meget, der blev levnet til os. I ejendommen var der mange værelser i etagen over stuerne, som dels blev brugt til sovekamre, dels udlejet til skuespillere, der kom til byen. Ved småtjenester for disse fik jeg fri adgang til forestillingerne, der altid var på Gæstgivergården. Disse var ofte bedre, end man kunne vente. Særlig flot var Dahlboms selskab, beskednere »Rau's«, hvor næsten hele selskabet var familiemedlemmer. Herr Rau sen., fru Rau, herr Rau jun., frkn. Rau, og når navnene med bred jysk udtale kom til at lyde lidt anderledes, lød det ikke kønt.

Udenfor sæsonen gæstedes byen af turnéer fra Det kgl. Teater og andre københavnske teatre. Næsten hvert år opførtes i et eller andet øjemed skuespil af stedlige dilettanter. Kgl. skuespiller Mantzius holdt oplæsninger og havde den smukke skik at læse gratis for byens ubemidlede unge. Hans oplæsning af H.C. Andersens eventyr og digte af Ploug, Hertz o.a. var således, at de i hvert fald for mig betød en åndelig resolution. Sjældnere kom musikalske virtuoser, jeg erindrer kun pianisten Ernst Habermeier, som efter en koncert gav en ny med assistance af postmester Holms meget musikalske datter (firhændig klaver).

I Friskolen i Østergade

Da jeg var 6 år gammel blev jeg tilligemed min ældste søster sat i en pogeskole hos en ældre frøken Dahl, som boede ligeoverfor. Hun lærte os et mærkelig gammeldags gotisk alfabet, der bogstavelig

talt var bygget af »staver«. Det var så forældet, at vi måtte begynde forfra, da vi kom i friskolen. Undervisningen gik ikke videre, end at vi lærte at stave; frøkenen nynnede sange af »Kærlighed uden Strømper«. »En synål uden øje, fem knapper til en trøje, den nye P-salmebog« osv. Fra hendes hænder udgik en særlig stram lugt.

Derfra kom vi børn efterhånden i Friskolen i Østergade, hvor hr. Givskov var enelærer og tillige kirkesanger og kordegn. Denne mand var ikke fysisk stærk, havde to gange haft lungebetændelse »kommer den 3. gang, er jeg rejsefærdig«, sagde han, og det slog også til. Til trods derfor underviste han daglig ca. 50 drenge om formiddagen og ligeså mange piger om eftermiddagen i et lokale, der lige kunne rumme os. G. var en fortrinlig lærer, der lige fra første begyndelse interesserede sig for sine elever, særlig de, der viste lærelyst og evner og han ikke alene fulgte og ledede deres veje i skoletiden, men også deres færd efter denne. Hvorledes han egentlig kunne magte den opgave samtidig at lære børn fra 7-14 års alderen og det således, at børn, der *ville* lære, gik ud af skolen med gode almindelige kundskaber, dette er mig en gåde, når man hører nutidslærere, der kun har ca. halvdelen af hans timer, beklage sig over deres byrdefulde gerning.

Ikke alene de skolepligtige fandtes i skolen, men konfirmerede, som ville lære videre, eller læse til styrmandseksamen, fik plads ved et bord oppe ved katederet. Engang tilbød han de flinkeste af os at læse tysk med os i sommerferien. Vi var 5-6 der begyndte, men sommervarmen

Skive Borgerskole i Østergade, tegnet af malermester Anders Mogensen til Bogen om Skive (1926). Skolen blev opført i 1852 og brugtes som skole indtil 1907, hvorefter den solgtes til en privatmand.

gjorde os døsig og uopmærksomme: »I skulle bare give 1 rigsdaler i timen, som jeg har måttet, så passede I nok på!«, sagde han. Da jeg var ca. 12, bad han mig hjælpe med sig med at lære småpigerne regning og skrivning om eftermiddagen. Når han da havde timer i bibelhistorie og geografi kunne jeg tage en bog fra biblioteket og læste da Snorre Sturlason. Derefter blev jeg på skolen hele dagen, fik midt-dags- og aftensmad. Efter skoletiden arbejdede vi begge i haven eller var hos ham i hans værelse; han var stærk religiøs, men med et lyst grundtvigiansk sind, passerede med mig som en jævnaldrende, læste et eller andet op eller røg løs af en lang pipe. Til os sluttede sig hans søster, enkefru Sørensen, som holdt hus for ham, der til sin død var ugift.

Dertil kom kirketjenesten. Jeg var som nævnt kordreng og mødte ved gudstjeneste, bryllupper og begravelser. De sidste var ofte drøje ture om vinteren. En januardag var det en så forrygende sne-storm, så der til sangen foruden G. kun jeg mødte. G. sagde senere: »Jeg havde kun én mand, og han græd«.

Foruden friskolen var i bygningen betalingsskole på 1. sal og boliger for lærerne Kiilsgaard og kateket Ingerslev. I frikvarteret legede vi oftest tagfat efter remsen: »Oulen doulen domple ni, pølsen polsen soffoles ti, akkede frakkede kongens knap, iverig, biverig buf! Du er 'en!«. Eller vi sloges med betalingsskolens finere elever. Senere fik vi lidt gymnastikundervisning af maler og fotograf Mortensen, der i hvert fald havde militær holdning.

Photographie.

Portraiter, saavel paa Glas som Voxdug, aftages daglig i ethvert Veir, naar det ikke blæser eller regner alt for stærk. Betalingen for Portraiter er fra 1 Rd. til høiere Priser. Et Skab, med Prøveportraiter er udhængt til Eftersyn.

Skive; den 22de Juni 1860.

Mortensen, Maler.

Malermester J. Mortensen åbnede sin fotograf-forretning i juni 1860. Det kunne ikke give et levebrød at være fotograf i Skive, så Mortensen vedblev at være maler samtidig med at han underviste i gymnastik i Borgerskolen og drev sin egen danseskole.

En søndag eftermiddag var der nogle fremmede hos Givskov. Talen faldt bl.a. på de mange germanismer i datidens sprog. »Geburtsdag« mente én burde hedde »fødselsdag«. Dette mente en anden ville lyde aparte og skabagtigt. Så blev »stervbo« angrebet. Herredsfuldmægtig Nicolaysen forsvarede ordet, thi »dødsbo« ville ikke blive forstået.

»Kan De ikke finde på noget andet end: «auktionen afholdes på den sælgende ejendom?» – en ejendom kan da ikke sælge!«

»Vi har prøvet det, sagde N., men det lader sig ikke gøre«

Det varede længe, inden man hittede på: – »Den til salg stillede ejendom«.

Auktioner

Det var ikke alene købmandsforretningen, det gik tilbage med. Faders interesse for ølbrygningen sank i samme forhold, som hans interesse for auktioner steg, og ved sådanne var han en sikker mand. Han købte alt: møbler, malerier, antikviteter, kasser med »ragelse«. Når bønderne fra omegnen trængte til et eller andet, tog de først ind for at se, hvad *han* havde. Ofte hældte de hele tønder med ragelse ud på gulvet i pakhuset, og fader morede sig over at se dem ligge på knæ og rode og sortere i bunken. En bonde ville have et par briller, han prøvede flere par, men de passede ikke. Fader lod ham prøve et par: »Ja, dem kan a si med!« – Der var ingen glas i!

Fra København kom opkøbere, som afkøbte ham malerier, oldsager og antikviteter. Vel tjente han af og til godt, men pengene kom ind klatvis og forsvandt

hurtig, hvorimod auktionsregningerne var på større summer, som det kneb at skaffe til veje.

Til barsels

Da vi efterhånden blev mange børn, var en fødsel en jævnlig begivenhed. Det var skik og brug, at barselskone fra sin omgangskreds fik tilsendt en terrin barselsmad, der i reglen bestod af særlig veltillavet sødsuppe. Kom der sådanne fra flere sider, blev der lidt til os andre. Jorodemoderen, der var gift med en barber, var en djærv og kraftig kvinde, der tog mangan hård tørn på landet uden at kny. Det kunne godt være hende, man har tillagt følgende ytring ved en vanskelig fødsel: »Kom her min faer og tag en hånd med, har du været med til det første, kan du også være med til det sidste«. Engang efter en forretning på landet sagde hun til bonden: »Nu må du køre alt hvad remmer og tøj kan holde, for det er ligeså galt med mig!«. Og lige efter hjemkomsten fødte hun selv. Til hende blev der brygget dobbeltstærk kaffe, så det blev en talemåde om stærk kaffe: »Det er næsten som jorodemoderkaffe«. Ligeoverfor hende boede en kollega, som mest blev søgt i »bedre huse«.

I Mogenstrup

En dag kom en svær mand ind ad døren. »A er etter æ doutor, Mari har fået tvillinger«. Da han fik øje på mig, sagde han: »Må æ knæjt følle mæ hjem«. – Det var moders ældste broder, sognefoged Carl Jensen i Mogenstrup (i Grinderslev sogn red.) Jeg kom således første gang på landet. Onkel Carl var ældste af 11 søskende

og havde overtaget fædrenegården, der bestod af et sammenbygget 3-længet hus. Indgangen var en stenpikket éntre, bagved dette et mindre værelse, sovekammer for mand og kone, her førte de også deres intimere samtaler. Til venstre storstuen med gæsteseng, dragkister osv.; her hentsattes også mælken. Tilhøjre opholdsstuen med alkover bag i rummet, bilæggerovnen, dør til frammers, videre til bryggerstet, hestestald til 3 heste, port, svinerum, kostald til ca. 12 køer, fårefold, ca. 20 får, lo og huggehus. I gårdens midte hejsebrønd til kreaturerne, vandet var brunt, da møddingen lå lige ved. Vand til husholdningen toges fra en mindre brønd i hestehaugen. Endvidere en kålgård (have) med urter, frugttræer og buske.

Familien

Mine bedsteforældre levede her på aftægt. Bedstefader var klædt på gammel vis. Lædervest og do. benklæder med knæspænder, træsko og lange strømper, der gik til knæet. Han sad i en stol; i de stærkt rystende hænder holdt han en kæp. Han følte mig straks på tænderne om mine kundskaber. Han var dannebrogsmænd og sognefoged før min onkel, havde for sin tid gode kundskaber og havde tjent penge ved at være den eneste bonde på stedet, der kunne skrive i hans ungdomsdage. Han kunne dog endnu gøre lidt gavn ved at reparere brugsgenstande i huggehuset. Bedstemoder var endnu en rask og myndig kone, der hjalp til i husholdningen. I juledagene et par år senere fandtes hun efter en snestorm død på marken. På hjemvejen efter et besøg hos

datteren Marie var hun falden om på en pløjemark og begravet i sneen.

Onkels ægteskab var barnløst. Hans kone syntes ikke rigtig at kunne smelte sammen med sine omgivelser. Hun var fra en anden egn. Dette kunne synes mærkeligt, men der var i virkeligheden den gang stor forskel i befolkningens karakter indenfor få miles omkreds. Fjandboerne var anderledes end Sallingboerne, og disse var forskellige fra Morsingboerne, ikke at tale om Furboerne. – Når de unge fra denne ø var til session i Skive vakte de opsigt ved deres robuste skikkelser, svære sømandsklæder og store lodne huer. I deres ubændige livsmod kom man til at tænke på en flok unge stude, som lukkes ud af stalden en forårsdag i solskin. Også sproget er forskelligt. På Bornholm, Mors, Vestkysten af Slesvig, egne, der ligger uden for den almindelige færdsel, har en stor del ord endnu holdt sig i live af oldtidssproget. En mand fra Morsø sagde til fader i Skive: »De er føst gång, A er udenlands!« »Udenlands? Hvad vil du da sige, når du er i Tyskland?« – »Ja, så er A udenrigs!« Også en anekdote, indsendt til »Punch« fra Sallingsund: To fiskere på isen i fjorden spejder: »Er’et en minnisk?« – »Nej, sagde den anden, det er en Morsingbo!« tyder ligeledes derpå.

Foruden mine bedsteforældre, onkel og tante bestod husstanden tillige af en anden ugift tante (moders søster) og hendes uden for ægteskab fødte datter, der var jævnaldrende med mig, samt en karl.

Dagliglivet på gården

Kosten i huset var gammeldags solid. Så godt som alt havde man fra gårdens drift.

Davre og natter: grød med mælk, mellemader med øl i marken, unnen, sædvanlig også grød samt flæskepandekage med purløg eller få andre retter. Vi satte os ved det store fyrretræsbord, der omtrent udfyldte opholdsstuens længde, for enden sad bedstefader, i slagbænken, der gik i udvæggens længde langs vinduerne, sad onkel, karlen og jeg, på løsbænken ligeoverfor sad kvinderne efter alder og rang. Hver havde sin kniv, gaffel og hornske, som vi tog fra loftsbænken og atter satte der efter brugen. Kom en fremmed, selv en ukendt, blev der straks fremsat brød, smør, mælk eller øl, husets bedste sulevarer, hvor det røgede fårelår var standard. Når den første sult var stillet, kom spørgsmålet: »Hur ær æ mand fræ?« – Ofte viste det sig, at man havde fælles bekendte, og så var straks en livlig samtale igang, eller den fremmede havde nyt at fortælle, hvad der altid var velkommen i denne avisløse tid.

Der fandtes i huset kun nogle gamle bøger, som allerede Holberg omtaler som almuelæsning, Holger Danskes Krønike, Burmand o. fl., en dyrefabel, hvor dyrene selv fortæller deres historie. Af nye købtes kun en årlig, nemlig almanakken med historier og billeder. Disse blev til gengæld læst flere gange. Mit lille søskendebarn forelskede sig i en historie om en ung forlovet landmand, som var ude at se sig om efter en gård. Den læste hun atter og atter. Når hun kom til det sted, hvor den unge mand bestemte sig og sagde: »så køber jeg gården!«, læste hun dette højt og slog et kraftigt slag i bordet, det var øjensynligt, at hun levede sig således ind i situationen, at gården var den, hun

engang skulle være kone i. Mine tanter ville gerne belure hinandens samtaler, når der kom fremmede kvinder, og de talte i enrum. De forsøgte at bestikke mig som lurer. Jeg hørte således en gang moders søster hviske til en anden noget om, hvordan det gik til ved onkel Carls bryllup. Det mærkeligste var, at onkel var reden til kirke på en hest. I Troels Lunds »Dagligliv i Norden« omtales som en almindelig skik i gamle dage, at brudgommen red til hest til kirken.

Jeg beundrede min onkel. Når han stor og bred tændte sin pipe efter et måltid for at tage i marken, syntes han mig en pragtfuld type på en dansk bonde; vi red sammen i marken, og jeg var glad ved at kunne hjælpe, med hvad jeg formåede. I gamle historier omtales ofte urenlighed og utøj på landet (»kløpinden«). Dette var huset aldeles rent for, der var overalt penibel orden og renlighed.

En gang besøgte jeg tante Marie, som boede 1/2 mil derfra ved fjorden i et lille idyllisk hus, som lå for enden af en skov, der hørte til herregården Eskjær, der på den tid ejedes af baron Adeler. Hun var gift med Jens Kusk, som mest var på fiskeri i fjorden. Dette erhverv kunne være farligt nok, særlig om vinteren; når ålestangeren havde hugget hul i isen, og tynd is og sne dækkede hullet, kunne mand og kælle dukke ned og blive der. Marie sad daglig ved en stor væv, medens hendes to tvillinger legede. I værelset var mange naive religiøse skildrier. Marie havde et behageligt jomfrueligt væsen og samlivet med manden var mønsterværdigt.

Da gården frembragte omtrent alt, hvad beboerne behøvede af mad og klæder (uld, hør), var penge sjældne i det daglige liv. Det var kun få varer, kolonialvarer og tobak, som blev købt i byen eller omtusket hos købmanden med smør eller korn. Kaffe fik vi en gang imellem, sødet med en knald kandis.

Om søndagen gik halvdelen af gårdens folk efter tur til gudstjeneste i Grinderslev kirke; her levede endnu den gamle provst Møller, men dennes søn, kapellan Møller (senere kendt som forfatter: »En gammel feltpræst«) prædikede således, at menigheden ikke sov. Efter gudstjenesten var uden for kirken »kirkestævne«, hvor retslige bekendtgørelser m.m. blev læst op.

Ord- og fyndsprog

En sjældent gang forvildede en »Viborg Stiftstidende« sig til egnen, ellers sås ingen aviser. Politiske diskussioner eller møder kendtes ikke. Alligevel var der et kraftigt åndeligt liv, gamle sagn og folkeviser, og jeg kom til at elske bønderne og beundre deres kærnefulde tale, idelig spækket med ord- og fyndsprog, som »ja, han sa'e så, æ mand«.

Fra et julegilde erindrer jeg en disput mellem et par »bibelstærke« mænd, som slyngede hinanden bibelcitater og skriftsteder i synet. I det hele groede lokale ord- sprog eller talemåder let op. På den tid, da faders interesse gik fra ølbrygning til auktioner svarede han ofte, når nogen spurgte, hvordan det gik med brygningen: »Skid en hund i ølbryggeriet«. Når bønder spurgte, hvem jeg var, sagde de: »Nå er du de, skid en hund i ølbryggeriet, Thomsen brygger også øl!« Jeg fandt hverken ord-

sproget eller viddet særlig godt, derimod var der en optimist i Vinde by, som gav anledning til: »Det kommer i æ læng' li'- som Hans Per Vindes pæng'!« om noget, der aldrig kom. Den skæmt var anderledes ægte. Af andre lokale ordsprog og talemåder anføres:

»Det går op og ned ligesom Skive marked og Viborg torvedag«.

»Her å blyw, det er et på vejen til Skyw«.

»Vi ska te Skyw å la vor pæng dryw«.

»Fjandboerne siger: «Vi hår et øl idaw, wi ska brøg imåren». Sallingboerne siger: «Drik I kons, vi hår øl nok, vi hår brøgget i gor».

«Flyboerne sæter ligeså mange penge på rente, som Sallingboerne låner».

«Nordenfor ret er ovenfor Viborg».

«Til Viborg snapsting rejser man med »den rige mand«, holder »den store nadvere« og kommer hjem som »det fortabte får«. (de tre søndagsevangelier i snapsstingstiden)

»De æ de samm, hwa vejr der blæser i sky, så kører de måg i Fly«.

»Estvad rakkere og Kisum tyve, de vil både stjæle og lyve«.

»Imæl Harre og Gløng der hænger Fanden i en sløng«.

»Hem, Lem, Lime, Hjerck, Harre, Vium, Vind, Skyw, Lund, kør runden om æ sund«.

»Idaw står Livø op«. (Mod uvejr ses Livø, der ligger bag Fur, tone højere end ellers)

»Æ Jegindbo er ude i djær skjowtærmer idaw« (siges i Rødding, når fjorden går højt med hvide toppe).

»Skal vi ha vos en Skive-L'hombre« (whist) siges i Viborg.

Til julegilde

Juletiden var omgangsgildernes tid. Så skiftedes naboerne til at være sammen, og var kredsen lidt større, kunne runden strækkes til Helligtrekongers dag. Da der, som tidligere nævnt, ikke var noget meget nyt udefra, blev de lokale forhold fortrinsvis genstand for samtalerne. Et emne kom man stadig til og drøftede ugenert, selv om børn hørte derpå, det var de talrige historier om piger, der var blevet »lokke«
Vi børn var vel fra tidlig alder fortrolige med lovene for livets fortsættelse hos mennesker og dyr, men disse lokkehistorier satte dog børnenes fantasi i en bevægelse, der kunne give sig udslag i både handlinger og udtalelser; en lille hyrdedreng sagde til mig og andre børn, han traf på: »Dæsom di får et håd gjør de slem we di muer ligh den her jæn gång, så håd do et stowen der!« Og det lyder helt troligt, hvad jeg hørte fortælle, at en lille dreng greb om bedstemoderens ben og råbte: »Bejste, a will lokk' dæ!«

Fattigdom

– Kvæget vogtedes af halvvoksne børn, jeg hørte dem synge gamle viser med omkvæd som: »Lalalu, lalali, kom så skal a bi!« og flere, som Blicher har optegnet. På de store gårdes marker fandtes ofte et hyrdehus på hjul, hvor vogterne kunne hygge sig i uvej. Vi drenge fra Skive opsøgte undertiden en sådan på Krabbesholms eller Resens jorder og indrettedes os der, når en sådan var tom. Det var for os eventyr.

Pengekrisen i 1858 nåede også Skive, og der gik adskilligt i stykker. Da fader ikke kunne betale kreditforeningslånets renter

af gården i Nørregade, blev denne taget fra ham.

Han holdt det gående nogle år ved at sælge bryggeriinventarium, møbler, sengeklæder, o.a., men det blev snart til ren fattigdom. Vi måtte omsider flytte op i et lille hus udenfor Nørregade. Her var kun 2 værelser og et loftskammer til den store familie. Jeg bemærkede her egentlig først en ejendommelighed hos fader. Sålange vi boede i Thinggade og Nørregade, hvor der var rigelig plads, havde han altid haft sit eget soveværelse. Dette kunne der jo ikke blive her, men han satte sin seng op på loftet lige under taget og lå sommer og vinter nøgen om natten. Kun om søndagen vaskede han sig grundig med sæbe, om hverdagen frotterede han ansigtet og kroppen med et uldent stykke. Da jeg spurgte, hvorfor han ikke vaskede sig som os andre, svarede han, at sæbe og vand stoppede porerne i huden, det uldne holdt dem åbne. Troels Lund omtaler i »Dagligt liv i Norden« som en gammel skik, der på sine steder har holdt sig helt op til nutiden, at man, før linnedet blev almindeligt, lå nøgen om natten.

Konfirmation

Juleugen 1862 tilbragte jeg hos en bonde, Thøger Andersen, i hvilket sogn erindrer jeg nu ikke (måske i Trustrup. Red. anm.). Thøger og hans kone var hjertensgode mennesker, og da jeg hjalp karlen med at røgte kvæget og skære hakkelse, lagde Thøger mærke til håndlaget og spurgte mig, om jeg ville være hos ham, når jeg næste forår var bleven konfirmeret. Det ville jeg gerne, og da jeg vidste, at mine forældre ingen planer havde for min

fremtid, aftalte vi, hvad jeg skulle have af klæder, uldtøj og løn i de senere år. Da Givskov hørte dette, blev han vred, og da der senere stod i avisen: »En flink dreng med gode skolekundskaber antages i lære på «Skive Bogtrykkeri»«, gik han til redaktør L. Jensen, satte mig i lære der efter konfirmationen, og således blev der ikke mere af mit agrarliv.

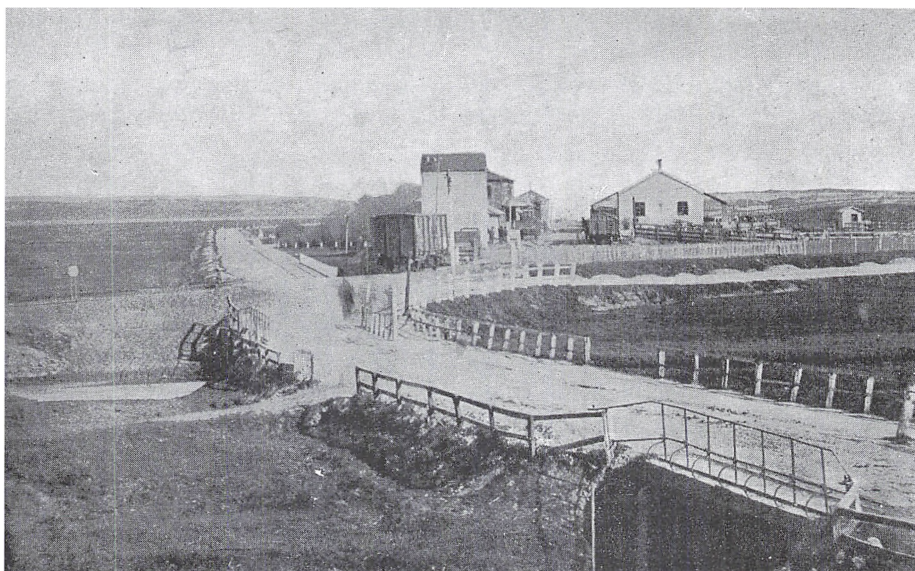
Til konfirmationen fik jeg efter indstilling af Givskov bevilget et sæt konfirmationstøj som en erkendtlighed for min toårige virksomhed som G.s medhjælper i skolen. G. havde tidligere bekostet en flink elevs uddannelse på seminarium, ville også gerne have gjort det for mig, men hans økonomiske forhold tillod ikke dette. Han håbede, at jeg på trykkeriet kunne beholde og udvide mine kundskaber, og at jeg senere kunne komme på seminarium og blive hans medhjælper. Det blev anderledes, han oplevede friskolens reform, så han fra at være enelærer blev timelærer; da fik han flere medhjælpere, end han vistnok ønskede, hans pædagogiske og fysiske kraft blev brudt, lungebetændelsen kom 3. gang; han ligger begravet på Skive kirkegård, hvor taknemmelige elever har sat ham en mindesten.

Ligeoverfor os i Nørregade boede som omtalt prokurator Øllgaard, vistnok ca. 1860 blev han syg og døde. Ved begravelsen var det skik, at følget mødte i hjemmet, og der blev trakteret med vin og kage. Følget var så stort, at det var umuligt at beværte alle.

Fader, der ingenlunde var »fjettet«, tog resolut til sin beholdning af drikkevarer; sendte bud til bager Øhrgaard efter kager

og sørgede således for dem, der ikke kunne komme til i sørgehuset. Vi havde ingensomhelst forbindelse med dette, der var jo et gabende socialt svælg imellem. Kort tid efter begravelsen blev der til os afleveret et helt læs bøger med den forklaring, at dem skulle *jeg* have, da man havde hørt, at jeg var flink i skolen. Da jeg fortalte Givskov dette, sagde han: »Hvad vil du med disse bøger? dem har du ingen brug for, du skulle give dem til skolens bibliotek«. Med undtagelse af ca. 12 bind, som jeg endnu har, gik bøgerne, deriblandt et stort konversationsleksikon, til skolen, hvor de vel endnu findes. Findes ingen tradition om, hvorfra de med »F. Øllgaard« betegnede bøger stammer, da er forklaringen her.

Ved siden af Øllgaard, i samme gård, boede byens eneste jødefamilie, Lazarus. Denne svære, myndige mand, drev ingen egentlig forretning, men havde nogen postkørsel med et par pragtfulde lysblåplettede hingste og en ligeså stout kusk, en tidligere livgardist, som Lazarus havde respekt for og gik af vejen for at bide skeer itu med. *Mig* havde Lazarus et godt øje til. Han sad ofte på toften på en bænk under et kastanietræ og så ud over fjorden. Hvad enten han sad der, eller han så mig andre steder, råbte han mig an, mønstrede mig fra top til tå; altid var der noget galt fat med mig, og til fader sagde han altid: »Jeg -- siger -- *Dem!* Der bliver -- aldrig -- noget af den dreng!« Han havde dog et øjeblik overvejet tanken om at sætte mig i manufakturhandlerlære hos en broder i Århus, men straks opgivet den -- jeg var umulig!

Skive Banegård 1871, fotograferet fra Østerbro. I forgrunden ses fra venstre Havnebanen og broerne over Lilleå og Gammelå. Vejen til højre fører til Brårup.

I april 1863 blev jeg konfirmeret i Skive kirke. Vi var placerede på opgangen til alteret, drengene på højre og pigerne på venstre side. Det var meningen, at vi skulle placeres efter kundskaber. Der var spænding over, hvem der stod øverst; men reelt blev det efter skolernes rang. Øverst stod den fine privatskoles (adjunktens) elever, derefter betalingsskolens, friskolens og nederst landsognenes elever. Fra og til kirken fulgte jeg med min moder (fader var fritænker, men var dog set i kirken); ved hjemkomsten fik vi kaffe med hvedebrød. Der var hverken gaver eller gilde; ikke således nu, hvor de fattige søger hjælp for at fejre konfirmationen.

Jernbanen kommer til Skive

På denne tid var anlægget af jernbanen til Skive i gang. Trafikken blev indtil da besørget af af postvognen og fragtmand

Jens Frost, der kørte til Viborg. Et engelsk firma »Peto, Brassay og Betts« havde jernbaneanlægget i entreprise. Der boede da i Skive flere engelske familier: Coventry, Walkden og fl. Hr. og fru Coventry var et ungt, smukt par, men til stor sorg døde fru en og ligger begravet på kirkegården. En af familierne havde 4-5 børn, fødte i forskellige lande. Disse børn blev alle på en dag døbt i Skive kirke. Jordarbejderne blev hovedsagelig udført af tyske arbejdere fra Pommern. På strækningen fra Skive-Struer var der et særlig vanskeligt sted over engene overfor kirken, her slugte engbunden al fylden, som bulnede op i en vold ved siden. Medens bygningen af broen over åen stod på, blev der gravet et nyt leje for denne. Da det gamle åleje var cementeret som fast grund for broen, prøvede Coventry cementens styrke. Han fandt denne utilfredsstillende og beor-

drede det hele støbt om. Strækningen fra Skive til Estvad kommuneskel blev en ruin for den entreprenør, der havde dette stykke.

Ved Krabbesholm

Trafikken til søs besørgetes af H.P. Priors dampskibe. »Fylla« anløb Limfjordsstederne og Skive Rhed. Havn var der ikke dengang. Varerne lossedes i kåge, som førtes af Jens Christensen (Krænsen), der boede udenfor Nørregade. Iøvrigt kom norske småskuder med trælast og fik »fedevarer« med tilbage til Norge. Disse fedevarer var ikke alle lige appetitlige. Jeg har ofte set norske matroser løbe med svinetropper på ryggen, hvorfra maddiker og orme dryssede. Disse folk var ikke kostforagtere, hverken for vådt eller tørt. På værtshusene i Skive gjorde de ofte spektakler. Jeg har set en af dem på en sinds-
svag måde fægte med en barberkniv, som han truede en modstander med at slynge ham i ansigtet. Kniven gik let af skeden og var matroserne fulde, var vejen ned til Krabbesholm ikke hyggelig for vejfarende. Vor ko græssede på en mark, hvor nu det nye Anlæg er. Der blev jeg ofte skræmt af disse folk, der for hujende og brølende efter mig.

Krabbesholm skov, hvor på et højt punkt lå en pavillon, var sædvanlig målet for byens spadserende. Til skoven kom man ad en låge, hvortil en nøgle kunne købes. Langs den lille bæk gik i skoven en sti, tæt ved udgangen lå et par store køkkenmøddinger fra oldtiden, i disse skal der mellem uhyre dynger af østersskaller være fundet oldsager. For enden af skoven ligger den gamle borg Krabbesholm,

der på den tid ejedes af Dalsgaard. Male-
ren Chr. Dalsgaard, der har skildret særlig de dystre sider af jydernes liv, var af denne familie. Jeg har ofte været i underste stokværk og undret mig over de favntykke mure. Graven omkring borgen var alle-
rede da overgroet af andemad og andre vandplanter. Lidt nord for borgen har stået en kæmpeeg, hvoraf der dengang var en rest tilbage. Gårdens besætning af røde køer tog sig om sommeren malerisk ud på engene ved åen. Her havde jeg et godt fiskerevier i nærheden af åens udløb i fjorden.

Rakkerne

Da vi ikke længere havde ko var det vanskeligt at få mælk i Skive, jeg måtte ofte løbe til Vinde efter mælk. I den bondes stue, hvor jeg hentede mælken, var blandt andre skilderier et, der forestillede menneskelivet fra vuggen til graven. Det var en dobbeltstige: ved foden stod vuggen, på det første trin et 5-års barn, derefter opad 10-15-20, indtil manden øverst stod i sin fulde kraft, 35 år, derefter gik han ned ad på den anden side, indtil han blev 70. Jeg er i disse dage trådt helt ned, så jeg har livet og barndommen på afstand.

I udkanten af Vinde lå et lille forfaldent hus, der boede Hans Rakker med sine store sønner, der var en skræk for omegnen. Natmændene, rakkerne eller taterne grasserede endnu på den tid. Særlig i Estvad var de mange, der har engang været ansat en stodderkonge for at holde lidt orden, men til byen og omegnen kom de stadig omvandrende som skærslipere, glarmestre eller blikkenslagere, for såvidt de ikke nøjedes med at tigge og

stjæle. Undertiden havde en større familie en lille vogn, forspændt med hunde, i denne sad konen og børnene, medens manden løb ved siden af og piskede hundene. At ægteskaber mellem taterne ikke var videre holdbare, derpå tyder ordsproget: »Nu får det holde, så længe det kan!«, sagde præsten, han viede taterne. Det var ellers ikke almindeligt at ulejlige præsten, man kastede blot kæp.

Retsforholdene kunne ikke være gunstige, særlig da der så godt som intet politi fandtes; midt i tresserne voksede retsikkerheden øvrigheden over hovedet. Der blev sendt en dommer med betjent fra København, en landpolitibetjent blev ansat, en del løse eksistenser og tater blev arresteret og straffet, der blev i det hele ryddet godt op. Blandt de arresterede var også Hans Rakker. Han sad endnu i arresten nogen tid efter at dommeren var rejst tilbage. Da distriktslæge Schou i embeds medfør havde inspiceret arresten, sagde Hans: »A tøkkes de er den forkirt verden. Æ byfoged spør hudden a hår et, å æ douter spør om a snart vil bekend«.

I lære på Skive Avis

I maj 1863 begyndte min læretid i Skive Bogtrykkeri. Dette var 5 år tidligere startet i Østergade af typograf L. Jensen, som kom fra Horsens. En aften i 58 gik som en løbeild gennem byen: Der er kommen en »Skive Avis«. Begyndelsen må have været trang. Jensen var både redaktør, sætter og trykker. Den første subscription bragte kun et halvt hundrede abonnenter, og det gik kun småt fremad, da der var 3-4 familier om at holde bladet. Imidlertid var oplaget dog i 1863 nået til ca. 400 abon-

nenter. Personalet bestod da foruden principalen af en typograf og en ældre lærling. Der var orden i sagerne i huset, leve-måden var god og alting gik efter en snor. Arbejdstiden var fra 7-7 de tre dage, da ingen avis udkom. De andre dage fra kl. 7 morgen til vi var færdige med avisen kl 9-10 om aftenen. Endskønt typografens løn kun var 3 rigsdaler ugentlig og fri station kunne den, der havde smag og anlæg derfor, optræde som modeherre og regnes med til byens noblere unge herrer. Det glædede mig dengang, at en typograf ikke blev slået i klasse med »fuld svend«.

Skive besat

Året forløb i politisk spænding; sindene var optaget af den polske opstand og den stående strid om med Tyskland om Slesvig og Holsten. I november døde Frederik den Syvende. Den nye konges sindelag var ikke kendt, og året endte trist ved udsigten til krig, der også udbrød 1. febr. 1864. General Hegermann-Lindenchrone måtte retirere, hele hans hær kom på tilbage-toget til Morsø gennem Skive. Byens damer gik om i gaderne og trakteredede med kaffe, smørrebrød og kager. I købmand Diges butik stod en klynge svære dragoner og talte ret hånligt om det tyske kavalleri: »De kunne ikke engang slå igennem vore kapper med deres sabler!«. Vi havde nogle soldater i indkvartering af 11. regiment. Hvor disse folk gøttede sig over at komme af støvlerne, blive vaskede og sove roligt en nat: »I ti dage har vi ikke været af tøjet!«, sagde de. To sydslesvigere, som var stukket ind i 1. regiment, talte tysk indbyrdes, men også godt dansk. På Jensens spørgsmål, om de med

deres gode vilje var med på dansk side, svarede de: »Nej!«

På Gammel Skivehus blev efterladt en deling, som skulle holde udkig efter tyskerne, og når disse kom, afbryde broen over åen og derefter straks tage til Morsø. Den kommanderende officer red hver dag ud ad vejen til Dømmerby med ladt pistol i hånden. En dag sprængte han i karriere til byen, lod broen afbryde og tog sporenstregs til Morsø. Han mente at have set tyskerne ved Årbjerg, men det var nogle arbejdere, som havde moret sig med at stille skovlene med skafterne opad. En ugestid senere vågnede jeg ved 4-tiden om morgenen, stod op og gik hen til vinduet, hvorfra man kunne se ud over broen. Der myldrede det nede. Nu *var* de der! En del var redet over åen og tog fra Diges Tømmerhandel brædder, som blev lagt over broen og ved 6-tiden var gaderne fulde af prøjsere, som stillede op og fik kvarter anvist. Det hele gik i god orden og spændte langt bedre af end man havde ventet. Jensen havde på den tid en meget smuk tjenestepige, som man frygtede skulle blive udsat for nærgående kurmageri, men både officerer og menige optrådte kavallermæssigt overfor hende. Større liv kom der i byen, da også østrigerne rykkede ind med selveste general Gablenz, der tog ophold i præstegården i Adelgade.

Østrigerne rykkede ind i byen med et vældigt musikkorps. I spidsen kørte et par små vogne forspændt med hunde; på hver vogn var fastspændt en kolossal tromme, som blev bearbejdet af to soldater med kølle, én på hver side. Tropperne slog sig malerisk ned på Torvet og i gaderne

deromkring, og tilberedte selv deres naturlforplejning. Når musikkorpsset til visse tider spillede udenfor generalens bolig, fyldte det en stor del af gaden. Østrigerne var smukke og gemytlige folk. Der var alle typer: Windischgrätz dragoner (skægløse), lichtensteinske husarer, bøhmiske jægere i filthatte og store grønne fjerbuske, ungare o.m.a., en broget vrimmel af uniformer. Østrigerne var mere artige mod beboerne end mod prøjserne, som de drillede ved om aftenen til tappenstreng at spille »den tapre landsoldat«, men de var ikke så veldisciplinerede. Man fortalte, at to østrigere var skudt på reberbanen bag Gæstgivergården, angivet og overbevist om tyveri. Fra de forskellige kvarterer klagedes der over, at sengelagnerne forsvandt, disse skar særlig prøjserne i stykker og vikled dem om tæerne, da de ingen strømper havde i støvlerne.

Under okkupationen gik arbejdet i trykkeriet i stå, da der ingen danske aviser kom til byen. Provinsaviserne blev dengang næsten udelukkende redigeret med saks, og der var altså intet at skære af. Vi pudsede håndpressen, rensede skriftekasserne for støv, men også dette fik ende. Så slog vi os til ro med en bog fra trykkeriets bibliotek og blev snart så luddovne, at vi følte det som en anstrengelse, når der fra general baron von Falkenstein kom en af hans talrige »Bekanntmachung« – en plakat, der skulle slås op rundt om i byen. Tyskerne rekvirerede naturalier, heste og

Annoncer i Skive Avis april-juli 1864.

Takfigelse.

Hr. Doctor Schou med Frue kaldes mange Gange for den Godhed og Velvillie de have bevist mod udbetegnede Menige af Nro Infanteri-Regiments 3die Compagni, som have været indkvarterede sammenfæds.

Eftve, den 5te April 1864.

Johansen. Nielsen. Birkholdt. Espersen.
Christiansen. F. Nielsen.

Bekjendtgjørelser.

Torsdagen den 19de dennes bortkaldte den alvise Gud fra dette Liv min kjære Hustru Ane Kirstine Johansen, født Jensen, 36 Aar gammel. — Kun saare kort forundtes det os at leve sammen; thi saa Dage efter vort Bryllup i Slutningen af f. A. maatte jeg forlade hende for at drage til Armeen, og ved min Hjemkomst igaar fandt jeg kun hendes afsjælede Legeme og en Son, som hun fødte 5 Dage før sin Død.

Den gode Gud styrke mig til at bære min tunge Skjæbne! Han mildne Sorgen ved det faste Haab om Gjenforening i et bedre Liv, hvor ingen Skilsmisse skal være mere!

Skive, den 26de Mai 1864.

Chr. Johansen Dahl.

Begravelsen finder Sted imorgen Middag Kl. 12.

Mætt.

Da jeg nu er hjemvendt fra Militairtjenesten og baaber med Guds Hjælp at blive hjemme, saa forfættede Foræret under min egen Bestyrelse, hvilket jeg hermed tillader mig at bekjendtgjøre for mine ærede Kunder og de, der fremtidig ville betroe mig deres Arbeide.

Tillige afslægger jeg min hjerterligste Tak til de af mine Kunder, som i min Fraværelse ikke have forglemt min Rone.

Eftve, den 30te Mai 1864.

Erbødigt

L. A. Thorstensen,
Bæver.

Konningen Kefel i Oberschlesien, d. 28. Mai 1864.
22de Regiments 1ste Compagni.

Det er mig en tung Vlygt at meddele Dem, Iære Madam Wigum, at Deres Mand — General Wigum — den 18de April var mellem de Brave, som fandt Helte døden ved Forsvaret af Dybbøl. Som en af Compagniets flateste Underofficerer, var der isdrellt ham Officerscommando, nemlig i Deling, og ihiesom De vil begræde, og sayne en hjertlig Mand, saaledes kan De være overbevist om, at Compagniet i ham vil sayne en brav Kammerat og fin Underofficerer. — Hans Død var ligesaa let som smul, han blev truffen af en Kugle midt i Hovedet, og ubaandede strax.

I Compagniets Rapport er han bleven rost for sin Tapferhed, og dersom han havde levet var han vistnok bleven decoreret med Dannebrogsmændens Hæderstegn.

I det Haab, at De, Iære Madam Wigum, vil vide at finde Trost i det smukke Mindet, som Deres brave afdøde Mand har efterladt Dem og Deres Brave, slutter jeg mit sørgelige Brev, og bringer Dem min og alle hans Kammeraters hjerteligste Hilsen.

Deres hengivne

Averhoff,

Premierlieutenant, p. i Compagni-Commandeur.

Dette Brev har nu bragt mig den sørgelige Visshed, jeg i Iære Uger har levet i Tvivl om, at min afdøde Mand, mine 3 smaa unyndige Børns hjertelig Gøder, Laurt: & Wigum, Forsvager af Hellegaard, er falden ved Dybbøl den 18de April. Dette bekjendtgjör jeg for Elægt og Venner paa egne og Børns Vegne med dyb Sorg, men hengiven i Guds Villie Det er mig vel en Trost, at han har fornyet tappret for vort Fædreland, men den fulde Trost kan jeg kun finde med mine Emaa hos Ham, der er Iunders Trost og de Fæderleses Gøder.

Hellegaard i Søby Segn, den 8de Juni 1864.

Ane Sofie Wigum,
født Kristensen.

Til de ubecommanderede Soldaters efterladte Familien er i Juni Maaned indkommet i maanedlige Udtag 58 Rd. 4 Mk.

Udgiften har været:

1. fast ugentlig Understøttelse
i 1ste Uge til 13 Familien 16 Rd. 1 Mk.
i 2den Uge til 12 — 14 — 4 —
i 3die Uge til 10 — 12 — 1 —
i 4de Uge til 9 — 11 — 2 —
2. midlertidig Understøttelse 2 — — — 56 Rd. 2 Mk.

Rasfeseholdningen udgjör nu 53 Rd. 2 Mk. foruden 10 Rd., som henlaae i Sparekassen.

Eftve, den 6te Juli 1864.

For Damecomitens Vegne:
P. A. Ingersted.

kvæg. Betalingen var en kvittering, der lød: »Der König von Dänemark bezahlt«. Krigen fik jo ende og byen kom igen i ro.

Erhvervslivet i Skive

Næringslivet var det småt med. I det store krak 1858 gik meget i stykker og alt lammedes. I slutningen af 50'erne brændte Skive Mølle. Det var et pragtfuldt skuespil, men det vakte sorg og bekymring hos en stor del af byens borgere, som havde korn til maling på møllen. Fader ilede til for at hjælpe og redde vor del, som også lykkedes. En ny mølle byggedes og møller Jahnsen havde lige fået den assureret, da også den brændte.

Af egentlig industri var kun et bryggeri i Adelgade og købm. Sørensens Tobaksfabrik i Vestergade. Et jernstøberi var anlagt i den nye Frederiksgade, men dreves kun kort tid og stod en tidlang øde og tom. En høstaften gik jeg derforbi ad stien, der går fra Nørreport bagved Nørrgade og op til Vesterport. Der var stimlet en del mennesker sammen uden for jernstøberiet. Jeg gik også til vinduerne og så ind. Der var pyntet med grønt, lergulvet var fejtet, og der var bal, arrangeret af byens fattigste ungdom. Det var øjensynligt, at deltagerne gjorde sig umage for at optræde så pænt som muligt, og på mig gjorde det et overraskende indtryk af ynde. Blandt tilskuerne var også byens kæmpehøje udråber, han havde set sin søn mellem de dansende, han havde tårer i øjnene og mumlede noget. En sidemand bemærkede hans bevægelse, stødte ham i siden og sagde: »Hvad mumler du om, dit gamle vrøvl!« – Jeg har ofte tænkt på dette interiør og med sorg set, hvorledes

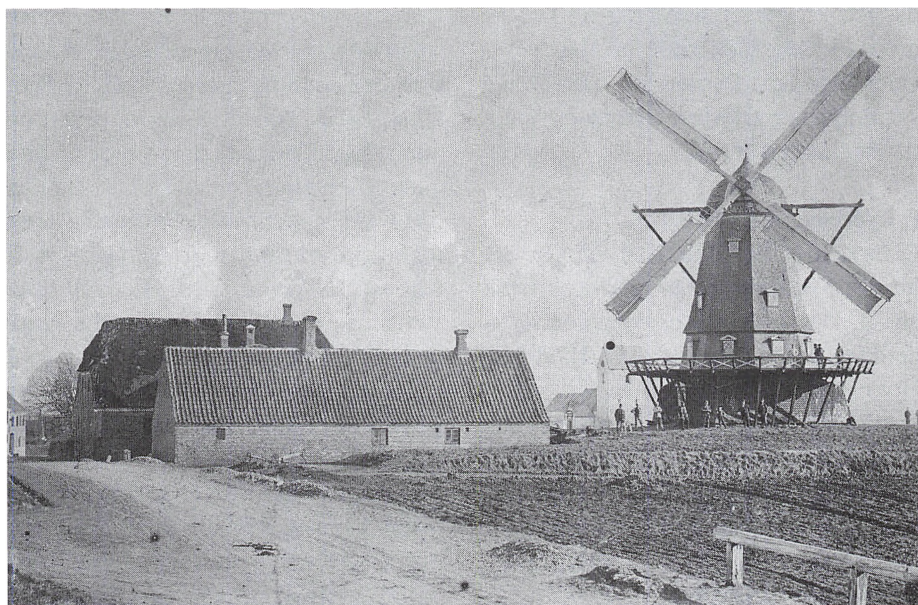
tonen har udviklet sig hos nutidens proletarungdom.

En hel del personer syntes aldrig at have haft egentligt arbejde, selvom de havde titel som håndværkere: en guldsmed, der aldrig guld ejede, en nålemager, der var min kollega og konkurrent som lystfisker, den gloende smed, en lille, rask mand, som idelig løb på jagt efter spurve, som han skød med en pistol; en ældre, svær mand gik på omgang i familierne og rapporterede byens nyt. Han kom også til os, og jeg fik indblik i en del af hans virksomhed: forfatter af anonyme skrivelser både i prosa og vers.

I »Skive Avis« forespurgte en indsender om »kortenspiller« var et lovligt erhverv. Han havde i skattelisterne set fire personer betegne sig selv som sådanne.

Læretiden

Jeg blev i læretiden ofte sendt ud i byen med ubetalte regninger for abonnement eller annoncer. Som regel fik jeg det svar: »Du må komme igen en anden dag, jeg har ingen penge idag«. Forretningsannoncer blev ofte betalt med varer. Et af trykkeriets akcidents var trykningen af »gravskrifter«. Efter et dødsfald på landet blev der af den stedlige skolelærer forfattet en gravskrift, der i prosa og vers berømmede den afdøde. Ofte var en sådan kunstfærdig prentet og blev i glas og ramme ophængt i stuen, men skulle flere have et eksemplar, måtte man ty til bogtrykkeren. Når bønderne kom i trykkeriet og så os beskæftigede ved sættekasserne, kunne de længe betragte det for dem besynderlige puslespil med typerne og sige: »De æ da no sær bette nøj«.

Skive Mølle blev opført i 1856 af møller N.F. Jahnsen efter en brand. Møllen nedbrændte igen den 7. marts 1887. (N. Jepsen foto.)

Den kraftige og djærve baron Adeler til Eskjær så den ret spinkle typograf trykke avisen. Efter at have set lidt herpå, slog baronen en skraldende latter op og råbte: »Hå hå! Sikken en kæmpe!« Typograf Eye blev stødt og sagde: »Ja, baronen kan jo prøve«. Et ark blev sat i remmiken og vognen kørt under digelen. »Nu, hr baron, prøv så!« – Baronen rykkede af al magt i bengelen til han tabte vejret. – »Nej, baronen må tage helt anderledes fat, bengelen er ikke halvvejs til toppen!« – Baronen protesterede, avisen måtte være trykt. Remmiken blev slået op, papiret viste kun svage punkter. Baronen forsøgte påny. Han kunne ikke drive det videre. Så tog Eye fat, trak bengelen helt over og avisen var trykt. Baronen gik ganske slukrøret. Sagen var, at han kun brugte armkræf-

terne og vidste ikke, at man måtte forstærke rykket ved at kaste hele legemet tilbage i trækket.

De første tre år arbejdede vi udelukkende ved tællelys. Så begyndte »stenolie« at komme i handelen. Blikkenslagerne lavede da nogle lamper. Vi fik to i trykkeriet. Den første aften, disse to blev tændt, kom alle husets beboere til stede for at se det strålende lys, der var for meget til en enkelt plads; en lampe var ophængt midt mellem to sættekasser. Tællelys brugtes indtil da overalt både i byen og på landet. Reglen var, at hver familie i efteråret støbte sit forbrug til vinterens behov. En rund skive med væge blev sænket ned i en gryde med smeltet talg og trukket op igen og medens talgen størknede på denne brikke, blev en anden

dypet; en meget besværlig og kedelig proces. Lysene blev tynde foroven og tykkere forneden. Fornemme folk brugte stearinlys og ved festlige lejligheder tændtes moderatørlampen.

P. Lydersen og Søren Lybye

På trykkeriet kom af og til en ældre bonde med et mærkeligt klogt og karakteristisk ansigt. Det var en forhenværende stænderdeputeret (P. Lydersen, Hvidbjerg Holmgård. Red. anm.); han var stærkt politisk interesseret, førte timelange samtaler med redaktøren, som imedens forsømte sætterarbejdet til avisen, så den blev for sent færdig og middagen forstyrret for fru, for hvem forstyrrelse i husordenen var en gru.

Egnens rigsdagsmand, gårdejer Søren Lybye, sendte af og til en artikel om arbejdet på Rigsdagen til »Skive Avis«. Det var en fornøjelse at se hans klare, bestemte håndskrift, og indholdet var altid kærnefuldt og interessant. Lybye var ikke taler, og hans vælgere blev kede af aldrig at se hans navn mellem Rigsdagens talere. Så blev der valgt en anden: Men hjemme gjorde Lybye sig i den grad gældende, at han blev valgt påny.

I Rigsdagen forstod man at værdsætte hans grundige arbejde, og da han jo ikke sad fast i Folketinget, kom han over i Landstinget, hvor han som sekretær og i udvalgene var en sagkyndig kraft, en af den slags mænd, som gør en kreds ære.

Småhåndværkere

Var der som før omtalt en del folk, som ikke havde eller måske ikke gad have et ordentligt, systematisk arbejde, var til

gængæld hovedparten flittige nok; mange småmestre, skomagere, skrædere, smede o.a. arbejdede fra morgen tidlig til sent aften, havde kun til dagen og vejen og kunne lige tjene til deres egen og en ofte talrig børnefloks ophold. En gammel håndværker, som havde slidt hele sit liv og nu boede hos sønnen, der fortsatte, hvor han måtte slippe, kom en aften ind på et værtshus og bestilte en toddy. Det vakte opmærksomhed, da han ellers aldrig kom udenfor sit hus. Den gamle deltog livligt i gæsternes samtale. Næste morgen rygtedes det, at han var død.

Jeg kom af og til hos en snedkerfamilie, mand, kone og tre sønner. De boede i et rum i bagstuen, dette var både værksted og bolig. Høvlebænken var tillige bord, fyrstedet til limpotten køkken, i et hjørne var optømt natteleje i tre etager. Der var flid og sprudlende livsglæde, og faderen var stolt af sine drenge, hvoraf den ældste allerede i skolen kunne døje en ordentlig skrå. Jeg hørte ham en dag i en købmandsbod sige: »Adolf er den fornemmeste af mine sønner! Han skriver en flydende hånd, han regner reguladetri med brudne tal, han – osv«. Da drengene var konfirmerede og ude af huset, blev der jo noget tomt og stille. Så kom de gamle i tanke om, at det var bedst, at de blev rigtig gifte og bestilte til stor fornøjelse for hele byen vielse!

Foreningslivet

Byens honoratiores dannede i selskabelige henseende en eksklusiv ring. »Klubben« på Gæstgivergården var samlingsstedet for ældre velhavere, hvorimod de yngre søgte til Harders konditori i Adel-

gade. Ellers var der, så vidt jeg ved, ingen foreninger. Der må dog være dannet en afholdsforening, thi der gik frasagn om, at en sådan havde festet hos en værtshusholder i Sønderbyen. Menuen: sago-suppe, forloren skildpadde og rombud-ding, havde leveret bevis for, at man meget vel kan holde gilde, være glade og fornøjede, mere sig selv og den øvrige by uden at drikke spiritus.

Hans Smidth

H.B. Soetmann, der havde et embede i København som kantor, var indehaver af en bog- og papirhandel, som bestyredes af hans søster. Han kom i reglen hvert år til Skive og medbragte et frisk pust af Københavns musikliv til byen. I denne boglade forhandlede brevpapir, hvorpå var litograferet et smukt lille parti fra åen. Dette var et af de første arbejder af kunstneren Hans Smidth. Denne unge mand, søn af kancellråd S., sås om sommeren altid med sin malerkasse i Tinggaade på vej fra og til det fædrede hjem. Hans Smidth udstillede i mange år sine arbejder på Charlottenborg, uden at finde særlig anerkendelse eller købere. Jeg har midt i 80'erne set ham selv bringe sine malerier hen og hjem til sin bolig på Margrethevej på Frederiksberg. Han blev vistnok henved 60 år, før det gik op for »de sagkyn-dige« og menneskeheden, at han var en af landets udmærkede kunstnere. Nu betales hans arbejder (efter hans død) med priser, som han sikkert aldrig havde drømt om. Næst efter Blicher ved jeg ingen, der har set så forstående på og skildret jysk natur og folkelig som han.

Skive vågner!

Krigen 1864 og jernbanens åbning var de begivenheder, der satte skel i byens liv og vakte den op af den Tornerosesøvn, hvori den som andre småbyer havde ligget og aldrig drømt om, hvad der skulle komme.

En sommeraften sad tre borgere på Kirkebakken og så ud over åen et tog fare mod Struer. »Ja«, sagde den ene, »det er store opfindelser, vi har oplevet her i Skive. Først kom dampskibe, så telegra-fen og nu jernbanen; men nu er da der heller ikke mere«.

»Å«, sagde murermester Bønding, »der kommer mere efter os!«

»To, hvad skulle det vel være? Nu er alting opfundet!«

Et industrieventyr i Skive

Om bonden og industrifyrsten Per Odgaard

Af Niels Mortensen, Skive

Industriens historie i Skive kan groft opdeles i tre perioder:

1. En etableringsperiode fra 1880-1914, hvor en lang række af byens store, dominerende virksomheder grundlægges jvf. oversigten sidst i denne artikel.

2. En stagnationsperiode fra slutningen af 1920erne til begyndelsen af 1960erne. I årene efter 1. verdenskrig lukker en del af Skives virksomheder kulminerende i Skive Banks krak i 1928. Fra slutningen af 20erne plages Skive af stor arbejdsløshed, som først forsvinder i 1960erne.

3. En ny etableringsperiode fra begyndelsen af 1960erne efter banegårdens flytning til Liselund og åbningen af Sdr. Boulevard. Denne udvikling begyndte med Metallics udflytning fra Herlev til det nye industriområde i Egeris. Perioden er også præget af et stort offentligt byggeri især af uddannelsesinstitutioner m.v. i det samme område.

I denne artikel beskæftiger vi os især med perioden fra 1880 til 1914. Det blev en vækstperiode uden lige. Industrien kom til Skive. Der oprettedes i årene 1880 til 1914 50 industrivirksomheder. De mange

Et kig henad Nørregade mod Adelgade i 1870erne

nye virksomheder gav arbejde til mange mennesker. Skives befolkning blev næsten tredoblet fra 2521 indbyggere i 1880 til 7051 i 1916. De mange nye skibotter gav grundlag for et omfattende boligbyggeri. 1890-1910 bebyggedes kvarteret Torvegade-Nordbanevej-Ågade-Voldgade og efter århundredskiftet voksede byen også mod vest. Byens vækst gav større skatteindtægter i kommunkassen, men stillede også krav til kommunen. I perioden opførte Skive kommune bl.a. gasværk (1896), elværk (1906), Asylgades skole (1907) og vandværk (1911).

Grundlaget for væksten var byens industrialisering. Det var forholdsvis nemt at starte en ny fabrik. Maskinerne var simple – og dermed billige at anskaffe. Den simple teknik i fabrikkerne betød også, at kravene til fabrikanternes faglige kunnen ikke var så store. Et svendebrev,

en beskeden kapital og en masse gåpåmod var nok til at skabe en fabrikant!

Det var de store omlægninger i landbruget i årene efter 1850, der skabte betingelserne for industrialiseringen i Skive. Andelsbevægelsens gennembrud i 1880erne og 1890erne skabte et købedygtigt kundegrundlag blandt egnens bønder – der blev efterspørgsel efter industriens produkter, og foretagsomme folk gik igang...

Fjends Herreds Tietgen

I det følgende gives en beskrivelse af det industrielle miljø i Skive og omegn i årene omkring århundredskiftet. Hovedpersonen bliver egnens vel nok mest entreprenante virksomhedsgrundlægger, Per Odgaard fra Tastumgård og Ny Skivehus.

– og lige efter århundredskiftet viser tydeligt den kolossale velstandsstigning, der fandt sted i den mellemliggende periode!

Forfatterinden Marie Bregendahl fortæller i en stor artikel, skrevet i anledning af Per Odgaards død i 1910, at Per Odgaard i Fjends gik under øgenavnet »Fjends Herreds Tietgen«:

»Det var vel nok ment en smule hånsk, men der skjalv vist alligevel ofte en lønlig stolthed under, når det nævntes, og det var da nok også i virkeligheden et ganske træffende navn.«

I artiklen opsummerer hun Per Odgaards aktiviteter på industriområdet:

»P. Odgaard fik vist tid efter anden prøvet de fleste af landets mere anseelige næringsveje ... Fem tørvefabrikker havde han del i, flere store teglværker, to elektricitetsværker, en tagpapfabrik, en cementstensfabrik, en motorfabrik, en tekstilfabrik, en cigarfabrik, et jernstøberi, og helt så langt tilbage som 1880 et stort fællesmejeri, to herregårde [Ny Skivehus og Nørgård] har han udstykket, og utallige andelsforetagender har han sat i gang, og har endog en overgang drevet en storstilet studehandel.«

Marie Bregendahl fremhæver Per Odgaards idealistiske og »dybt demokratiske sindelag«, men påpeger samtidig, at idealismen i hans senere år delvist forsvandt: »Men almindelig gevinst-forretningsmand blev han nu aldrig« (SF 2.4. 1910).

Per Odgaard var i årene lige før sin død Skiveegnens største arbejdsgiver, men får alligevel et næsten tilsvarende skudsmål i Skive Socialdemokrats nekrolog:

»P. Odgaard var forretningsmand, men han var også hjælpsom i høj grad og var ikke bange for at hjælpe småfolk, når han så, at det var arbejdsomme og ærlige folk. P. Odgaard var en af de mænd, der vil blive savnet« (SS 17.1. 1910).

Endelig kommer Per Odgaards »popularitet« i alle kredse vel også til udtryk deri, at over 1000 mennesker deltog i hans begravelse! (jvf. SS 24.1. 1910)

Per Odgaard

Peder Odgaard Andersen (Andersen blev strøget i 1905) blev født den 22. juni 1851 i Hvidbjerg på Thy. I 1867-68 var han elev på Oddense Højskole, hvor han lærte grundtvigianismens førstemand på Skiveegnen, pastor N. Kr. Glud, Jebjerg, at kende. I 1874 købte han »Tastumgård«, i hvis stuehus han i 1875 anlagde Fjends Herreds første fællesmejeri. I begyndelsen behandlede han kun gårdens egen mælk på mejeriet - de konservative Fjendsbønder skulle ikke nyde noget af at overlade deres mælk til en ung tilflytter! I 1882 blev gården flyttet ud fra Tastum by. Ved den nye gård opførte han et mejeri, som blev drevet af en dampmaskine. For at udnytte dampmaskinens kapacitet mest muligt anlagde han et teglværk ved siden af mejeriet. Denne disposition var nær ved at få alvorlige økonomiske konsekvenser for ham. Salget af mursten svigtede, men en ungdomsven, smørgrosserer Andr. Andresen, gav han det nødvendige lån, som bragte ham over det døde punkt. Andre bønder i Fjends Herred begyndte nu også at levere mælk til det nye fællesmejeri på Tastumgård. I 1887 lejede Per Odgaard fællesmejeriets lokaler ud til de hidtidige leverandører, der drev mejeriet videre som andelsmejeri, indtil de i 1902 flyttede Tastum Andelsmejeri til Kjeldbjerg.

Per Odgaard var en foregangsmand på mange områder. Svend Aakjær har i »Dansk biografisk Leksikon« givet en kortfattet gennemgang af Per Odgaards politiske og kulturelle indsats:

»Allerede gennem moderen kom Odgaard i forbindelse med højskolebevægelsen og

Per Odgaard 1851-1910.

afholdsbevægelsen, idet Christen Kold og «Danmarks vandrende afholdsapostel» Ole Nygaard ofte kom i hans hjem.« Efter købet af Tastumgård begyndte han der i »vinteren 1875-76 ... at holde møder og sammenkomster med talere som forstander Kr. Poulsen Dal, Galtrup Højskole, pastor Kr. Glud, politikeren dr. phil. Victor Pingel, og pastor Vilh. Mallig. Han ... anlagde i egnen en mængde plantager såvel som en smuk have ved sin gård, hvor en del af møderne holdtes. 1888 stiftede han en plantningsforening i Skive, og fra dette år fik både den grundtvigske bevægelse, afholdssagen og plantningssagen på egnen sit hovedarnested på Tastumgård.

Odgaard deltog allerede som ung i det politiske liv og tilhørte indenfor Venstre Frede Bojzens kreds. Han var en ivrig tilhænger af forliget 1894, men afslog gentagne gange at lade sig opstille til Folketinget i flere kredse, bl.a. 1895 i Viborg, hvor han virkede kraftigt for Chr. Ravns valg 1898, og endnu 1909 i Skive. Derimod modtog han en række andre offentlige tillidshverv og blev medlem af sognerådet og amtsrådet samt repræsentant for Viborg Kreditforening for Salling og Fjends Herred.

Afholdsbevægelsen i Fjends herred grundlagdes 1884, og 1887 sluttede Odgaard sig til under påvirkning af Ole Nygaard og blev dens drivende kraft på egnen, ligesom han deltog ivrigt i den grundtvigske bevægelse, dels som sognebåndsløser til pastor Kr. Friis i Daugbjerg, ... dels ved sit venskab med førende grundtvigske præster som Kr. Glud, Vilh. Mallig, Fr. Bruun i Levring og Morten Larsen i Holstebro. Forsamlingshuse rejstes på hans initiativ i Fly, Tastum ... « (Dansk biografisk Leksikon 2. udgave 1939).

Hans sociale sindelag kom også til udtryk i en agitation for bedre forhold for tjenestefolkene på landet (ordentlige karlekamre). Han rejste spørgsmålet allerede i 1885 i en artikel om »Huslivet og vore Arbejdere« (I: Vort Landbrug. Et Ugeblad for den danske Bonde, nr. 41, 1885) – 5 år før Aakjær tager fat (Se SF 17.3. 1890) og 19 år før »Vredens Børn« for alvor sætter skub i debatten.

Til denne oversigt over Per Odgaards aktiviteter kan tilføjes, at han også i kraft af sine industrivirksomheder fik en række tillidshverv: Medlem af bestyrelsen for foreningen af »Jydske Teglværksejere« 1898, Tørvfabrikantforeningen 1900, Moseindustriforeningen 1901-6 og Skive Andelsslagteris bestyrelse fra dets oprettelse i 1902 til 1907.

Højslev Teglværker.

Allerede i 1879 gik Per Odgaard ind i teglværksdrift. Sammen med den 26-årige ejer af Bådsgård Teglværk, Chr. Sørensen anlagde han et teglværk i Højslev. Teglværket blev anlagt syd for jernbanestationen i Højslev. Til at drive værket anskaffede de to ejere en dampmaskine.

Per Odgaards kompagnon, Christen Sørensen havde allerede nogle års erfaring med teglværksdrift. Han var født 4. januar 1853, kom ud at tjene som vogterdreng som 7-årig, bl.a. på Bådsgård, hvor han arbejdede, indtil han som 17-årig blev gjort til tangmester på Bådsgård Tangfabrik af Bådsgårds ejer, proprietær Boas. I 1875 overtog Chr. Sørensen Bådsgård Teglværk i forpagtning og i 1879 købte han teglværket af Boas. I de næste 4 år udvidede Chr. Sørensen teglværket flere gange. Han anskaffede to dampmaskiner, lagde skinner mellem teglværket og lergraven og byggede en teglovn mere. I 1883 var produktionen »under gunstige forhold 40 á 50000 sten daglig«, fortæller »Skive Avis« i en stærkt rosende artikel om Chr. Sørensen. Det er da også imponerende, hvad Sørensen havde udrettet i løbet af de 4 år, han da havde ejet Bådsgård Teglværk. Han havde også anlagt en stor tørvefabrik i nærheden af teglværket

for at skaffe billigt brændsel, han ejede en andel i et teglværk ved Struer og to tangfabrikker ved Bådsgård og Virksund.

Chr. Sørensen var allerede en stor arbejdsgiver. På Bådsgård Teglværk og i tørvefabrikken arbejdede i sommeren 1883 130 mand.

»Da en stor del af de folk, som Chr. Sørensen beskæftiger, er gifte folk, har han ladet opføre flere huse til bolig for dem og deres familier ... Den virksomhed, som hr. Chr. Sørensen udfolder, er ... et stort gode for egnens småfolk, da de altid kunne få beskæftigelse hos ham,« mener »Skive Avis« (SA 1.8. 1883).

Samarbejdet mellem Chr. Sørensen og Per Odgaard ophørte i første omgang allerede i 1883, da Per Odgaard solgte sin del af teglværket i Højslev til kroejer Chr. Jensen, grundlæggeren af Højslev kro. Per Odgaard har haft brug for pengene til udflytningen af Tastumgård og opførelse af mejeri og teglværk ved den nye gård og til at overvinde sin økonomiske krise!

Højslev Stationsby ca. 1900. Til venstre ses skorstenen på Højslev Teglværk og til højre den første Højslev kro (nedbrændt 1905).

Nyt samarbejde med Chr. Sørensen

I september 1899 gik Per Odgaard påny i kompagniskab med Chr. Sørensen. For 35.000 kr. købte han halvparten af Chr. Sørensens teglværker i Højslev. Nogle af pengene kom fra salget af Per Odgaards »ottende part af Overhoved Teglværk [Ved Struer] til tømrermester Kjærgaard heri byen for 17.000 kr« (SF 7.9. 1899).

Godt to måneder før besøgte redaktør Hans Kofoed, Skive Folkeblad, de to teglværker i Højslev. Han fortæller først om det gamle Højslev teglværk, som Per Odgaard jo var medgrundlægger af i 1879:

»Fra først af havde værket kun én ovn, nu er der to, og det er tillige i andre henseender udvidet således, at der i de sidste år er fabrikeret 9 1/2 million mursten årligt. Der er anskaffet nyeste stenstrykningsmaskiner, som drives af en 14 hestes dampmaskine, så værket kan levere fineste 1. classes facadesten .... Højslev facadesten har derfor længe været meget søgte, navnlig i købstæderne. Der er således foruden til de nærmeste byer solgt mursten i store partier til Herning, Horsens, Esbjerg og Aalborg.«

For at tilfredstille efterspørgslen anlagde Chr. Sørensen i 1898 et nyt, stort teglværk nord for Viborgejen.

Det nye teglværk bestod af »en ringovn med 18 kamre, som tilsammen kan rumme 180.000 mursten og en 100 fod høj skorsten ved ovnens venstre ende... Der tages dagligt 12.000 sten ud af ovnen. Så blev der endvidere ... bygget 2 enetages tørrelader, tilsammen 202 alen lange, med 8 rækker hylde i hver, hvorpå kan stå ialt ca. 75.000 sten.«

De to tørrelader kunne tilsammen rumme 150.000 mursten. I foråret 1899 blev der

»opført endnu en tørrelade, en 2 etages, med 10 rækker hylde i hver etage, hvor der kan stå ialt 100.000 sten. Naturligvis er der også til det ny teglværk anskaffet de nyeste og bedste stenstrykningsmaskiner, og disse drives med en 10 hestes dampmaskine. Den ny fabrik er overordentlig praktisk anlagt ... og det er indrettet således, at arbejdet ikke behøver at standses i regn og dårligt vejr« (SF 29.6. 1899).

Arbejderne på Højslev Teglværker

På de to teglværker arbejdede der i sommeren 1899 68 mand og 7 spand heste. Produktionen var 40.000 sten pr. dag.

Redaktør Kofoed besøgte teglværkerne midt under den store lockout i 1899 og det giver anledning til en række betragtninger om de idylliske arbejdsforhold på værkerne.

Her herskede »et sjældent godt forhold mellem arbejdsgiver og arbejdere, hvilket det hidtil ikke trods ihærdige anstrengelser er lykkedes socialistagitorerne at få ødelagt. Arbejderne ved Højslev Teglværk får også ... et godt udbytte af deres arbejde; der gives en ugeløn af indtil 28 kr. De fleste arbejdere er gifte, og størsteparten er beskæftigede på teglværkerne mindst 10 måneder om året, nogle enkelte hele året. Disse tjener 800-1000 kr. årlig, og ved 10 måneders arbejde tjenes 700-800 kr.

Socialistledernes bestræbelser for at få fabrikkernes arbejdere ind under deres knaldpisk har ... hidtil været forgæves ... det har ikke lykkedes ... at få arbejderne hos hr. fabrikant Sørensen til at punge ud til den socialistiske krigs- og agitationskasse. De har foretrukket at bevare de sikre og gode arbejdsforhold på fabrikkernes fremfor at sætte lid til agitatorernes gyldne perspektiver og forskrive sig til at være en boldt for arbejderledernes luner ... Gid de hidtil gode arbejdsforhold på Højslev Teglværk længe må bevares. Det vil være til held såvel for arbejdere som arbejdsgiver, ikke mindst de første,» slutter redaktør Kofoed sin reportage fra Højslev Teglværk.

Noget kunne tyde på, at Chr. Sørensen havde ganske godt styr på sine arbejdere. I Skive Avis kan man den 3. april 1901 finde en ret usædvanlig opfordring fra 20 arbejdere i Højslev – blandt dem nogle af teglværkets ansatte – til at stemme på Højres kandidat, forpagter Kaas, Stårupgård, ved folketingsvalget i 1901. Det har sikkert glædet den inkarnerede Højremand Chr. Sørensen!

Få år senere rykkede fagbevægelsen ind på teglværket. Den 4. april 1905 stiftedes Teglværksarbejdernes Fagforening – egnens første uden for Skive by. Fagforeningen spillede dog ikke nogen stor rolle. Fabrikant Sørensen styrede sine arbejderes økonomi helt frem til sin død i 1925. Arbejderne skulle købe ind i brugsen, tørv på teglværket og tøj hos Sørensens svigersøn i Hobro. Sørensen sørgede for, at arbejdernes regninger blev betalt og trak beløbene fra i lønnen!

Samarbejdet med Chr. Sørensen hører op
Baggrunden for Per Odgaards fornyede kompagniskab med Chr. Sørensen i 1899 var sikkert, at Chr. Sørensen ikke selv kunne magte de store investeringer, som anlægget af det nye Højslev Teglværk havde krævet. I november 1904 købte Chr. Sørensen igen Per Odgaard ud. Per Odgaard fik 57.000 kr. for sin halvdel af værket - 22.000 kr. mere end han indskød i 1899. Teglværksdriften må have været lønsom i de 5 år, Per Odgaard var medejer af teglværkerne i Højslev. Og dog! I 1910 blev teglværkerne overtaget af et aktieselskab. Chr. Sørensen var da i den situation, at han enten skulle sælge teglværkerne eller likvidere på grund af pengemangel!

Tørveeventyret i Sparkjær

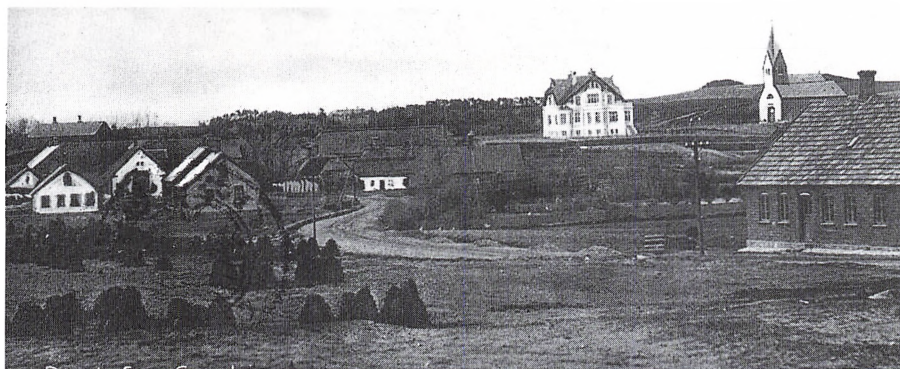
I 1897 gik Per Odgaard i kompagniskab med tørvefabrikant Hans Nielsen, Sparkjær – en tredje af Fjends herreds iværksættere. Hans Nielsen var født i 1862, havde været et par år i Amerika i 1880'erne som jernbanearbejder, kom hjem igen og blev gift, hvorefter han slog sig ned i Sparkjær som slagter og tørvefabrikant – i begyndelsen i beskeden målestok.

Der var store muligheder for at tjene penge på tørvegravning i Sparkjær. »Jyllandsposten« gav i 1901 en god beskrivelse af den effektivt organiserede drift af »mosebrugene ved Sparkjær«:

»Mosearealerne i og ved Sparkjær omfatter et landområde af 800-1000 tdr. land. Der arbejder sex dampmaskiner, så håndkraft i videste udstrækning undgås. De bearbejdede tørvemasser transporteres fra æltemaskinerne på tipvogne, der bevæger sig på et vidt forgrenet sporsystem. Men trods den udstrakte benyttelse af maskiner har dog ikke mindre end 200 voksne og børn beskæftigelse ved brugene, så de giver brød til mange munde, og omegnens opkomst er i det nøjeste knyttet til dette, endnu i væxt værende foretagende, i sin slags Nordens største.

Stedet afgiver et ejendommeligt skue. Overalt er jorden sort af tørv, tørverester og huller, hvoraf tørvematerialet fremdrages. Det myldrer med arbejdere og deres redskaber, og det ene tog tipvogne efter det andet, trukket af tipvogne, bevæger sig frem og tilbage.

I de sidste 5 år er mosebrugenes produktion omtrent fordoblet, nemlig fra 30 til 50 mill. pr. sæson. Forsendelsen er selvfølgelig alene i og for sig et omfattende arbejde. Således kan det nævnes, at der dagligt afgår indtil 40 vognladninger tørv fra stationen og 20 mand har stadig beskæftigelse derved. Den store tørvemasse, der er af fortrinlig kvalitet, sendes til mange forskellige steder af landet. Navnlig langs østkysten og til Thy og Mors afsættes store kvantiteter. Men brugene har også kunder på Fyn og Sjælland» (Citeret fra SA 1.9. 1901).

Sparkjær med Hans Niensens villa »Nordstjernen« ca. 1915. I forgrunden til venstre ses grundlaget for Sparkjærs udvikling – tørveskruerne

Hans Nielsen og Per Odgaards tørvefabrikation blev hurtigt af betydeligt omfang.

»År for år udvidedes forretningen,« fortælles det i en artikel om Hans Nielsen i »Søndagsbladet« i 1906, »den ene fabrik blev anlagt efter den anden ud over moserne, og i stedet for hestekraft anvendtes dampkraft, og under Hans Niensens ledelse er virksomheden nu blevet så betydelig, at der nu bliver fabrikeret henimod 30 millioner tørv og Sparkjær er nu Europas største Tørvefabrik« (Citeret fra SA 28.7. 1906).

Men – efterspørgslen på tørv svingede i takt med prisen på kul. I årene efter 1906 faldt kulprisen – og dermed efterspørgslen på tørv! I 1913 måtte Hans Nielsen opgive tørvefabrikationen og forlade Sparkjær som en fattig mand.

Per Odgaard flytter til Skive Landsogn

Den 17. september 1901 kunne Skive Avis fortælle læserne, at »»Ny Skivehus« er solgt. Proprietær P. Odgaard har købt »Ny Skivehus«, ca. 22 tdr. hartkorn, for 135.000 kr. Overtagelsen sker 1ste november. Det

er meningen, at hr. Odgaard vil flytte til og bebo sin nye ejendom«. Per Odgaard og hustruen, Karen, overlod Tastumgård til deres søn, Niels, og flyttede ind i det statelige stuehus på Ny Skivehus.

I de følgende 6 år tog Per Odgaard initiativ til anlæggelse af 5 fabrikker og et elektricitetsværk på Ny Skivehus' jorder, udstykkede tre gader (Odgårdsvej, Allegade og Godthåbsvej), hvor bl.a. arbejderne ved hans fabrikker fik deres boliger. På Per Odgaards initiativ byggedes en helt ny bydel på den vestlige grænse til den gamle Skive købstad!

Industrien kommer til Skive

Da Per Odgaard i 1903 gik i gang med at anlægge sin første fabrik ved Ny Skivehus, havde industrien i Skive allerede en lang historie bag sig.

Jernbanen til Viborg og Struer/Holstebro og videre til Esbjerg (åbnet 1864/65 og 1875) og havnen ved Krabbesholm (åbnet 1869) skabte sammen med den økonomiske vækst i landbruget fra 1830

S. Nielsen & Søn's Farveri og Uldspinderi, Vestergade 1, var den første industrivirksomhed i kvarteret mellem Vestergade og Reberbanen. I 1899 udvidedes fabrikken til den størrelse, som ses på billedet (Foto: C. Hadrup ca. 1915).

og frem muligheder for en industriel produktion i Skive. Den nye industris produkter kan groft opdeles i tre grupper: redskaber og maskiner til landbruget, videreforarbejdning af landbrugets produkter og produktion af forbrugsvarer til de købedygtige landboere i Salling og Fjends og det stærkt voksende antal indbyggere i Skive.

Industrialiseringen i Skive tog for alvor fart efter 1880, hvor den fremvoksende andelsbevægelse skabte efterspørgsel efter en lang række industriprodukter. Frem til 1. verdenskrig oprettedes en lang række industrivirksomheder i Skive (jvf listen efter denne artikel).

De første forsøg

Skive fik sin første lille fabrik i 1820'erne.

Købmand C.W. Ring åbnede en lille tobaksfabrik i sin ejendom, Adelgade 14. Fabrikken fik ikke nogen lang levetid, og det gjorde de næste forsøg på fabriksdrift heller ikke. Købmand Frederik Friis (udstykkeren af Frederiksgade) oprettede i 1854 et ølbryggeri, drevet af tyske svende og i 1856 et jernstøberi i Frederiksgade 10. Jernstøberiet blev i september 1864 solgt til jernstøber N.A. Christensen, Morsø Jernstøberi, der fortsatte støberivirksomheden indtil foråret 1867. I 1866 var støberiets produktion på 50000 pund støbegods (25 ton). I foråret 1867 annonceres det til salg, tilsyneladende uden resultat. I maj 1867 annoncerede værtshusholder A. Sørensen, at han på markedsdage afholdt bal i det tidligere støberi! Kigger man i skattelisterne for de efterfølgende år, fin-

der man titlen støberibestyrelse helt til 1876, så noget kunne tyde på, at støberiet alligevel er blevet fortsat nogle år efter 1867. Det kan også være forklaringen på, hvorfor brdr. Johansens jernstøberi på Østerbro i 1881 fik navnet »Skive ny Jernstøberi«.

Vestergade – det første industrikvarter

Skives første levedygtige industrivirksomheder kom til at ligge i området ved Vestergade og Reberbanen. Her startede farver Søren Nielsen i 1841 et farveri i Vestergade 1, som i 1876 blev udvidet til klædefabrik. I begyndelsen af 1880'erne arbejdede der 8 mænd og to kvinder på fabrikken, der også havde egen dampmaskine. Ved industritællingen i 1897 var fabrikken Skives trediestørste.

I Vestergade 7 startede købmand Jens Sørensen i 1852 Skive Tobaksfabrik. I 1866

var produktionen på 65000 pund tobak pr. år. På tobaksfabrikken anvendtes i udstrakt grad børn som arbejdskraft: I begyndelsen af 1880'erne beskæftigede fabrikken 5 mænd og 5 drenge under 14 år.

I Vestergade 9 og på området bag den ved Reberbanen forsøgte 3 aktie- og interessentskaber at oprette 3 fabrikker. Drivkraften bag disse forsøg var grosserer Julius Schou. I 1892 åbnede »Skive Malt- og Byggrynsfabrik« her i en nybygning, der fik følgende ord med sig i Skive Avis:

»Skive er i sommer blevet forøget med en bygning, som såvel ved sin anseelige størrelse som også ved sin smukke arkitektur er en pryde for byen.... Indgangen til fabrikken er gennem købmand Schous gård. Over de i samme værende store kornmagasiner, hvor man ser kæmpemæssige dynger af Sallings bedste bygsorter, kommer man ad en bro, der fører over vejen bag om Vestergade (Reberbanen), ind i selve maltgjøreriet. Det er bygget med

Skive Malt- og Byggrynsfabrik bag Vestergade 9, fotograferet ca. 1900.

Østerbro ca. 1900. Til venstre ses Skyttes Hotel (Jernbanehotellet) og til højre Skive Jernstøberi og gavlen af Skive Lervarefabrik.

dobbelt bajerskkølle efter tegning og under ledelse af ingeniør Møller, teknisk konsulent ved de danske Spritfabrikker ... maltgjøreriet er indrettet på at levere malt ikke blot til indlandet, men også til udlandet ... Skive Maltgjøreri vil kunne producere 20 tdr. malt daglig. Bygningen er 40 alen lang og hvad maskinbygningen angår 3 etager, hvorimod køllehuset har 5 etager og et ret anseligt spir« (SA 15.10. 1892, se også 20.12. 1892).

I 1896 oprettede A/S Skive Aktiebryggeri et hvidtølsbryggeri i tilknytning til maltgjøreriet. Bryggeriet fik kun en kort levetid. Allerede i 1899 blev det nedlagt og omdannet til depot for Carlsberg. Ligeså lidt kom der ud af et forsøg på at oprette en tagpapfabrik i 1896!

Julius Schous industrieventyr sluttede forholdsvis hurtigt. Det gik bedre for fabrikkerne i Vestergade 1 og 7. Ingen af dem overlevede dog krisen efter 1. verdenskrigs afslutning. I 1919 lukkede

tobaksfabrikken og i 1923 måtte Klædefabrikken også dreje nøglen om. Vestergade/Reberbanens tid som industriområde var forbi!

Østerbro og Brårupgade - 80ernes og 90ernes industrier

De nye industrivirksomheder blev især anlagt øst for bygrænsen! Her var der god plads og billige grunde – og her lå jernbanen lige ved døren med forbindelse både til havnen og til det hastigt voksende jernbanenet. Så betød det mindre, at i hvert fald området ved Østerbro var sumpet. Det kunne fyldes op, og det blev det i 1880erne.

Den første virksomhed, der slog sig ned i området, var brdr. Johansens »Skive ny Jernstøberi«. Jernstøberiet startede produktionen i 1881. Produkterne var landbrugsmaskiner og udstyr til andelsmeje-

rier og tørreværker. I slutningen af 1890erne var jernstøberiet vokset til Skive største industrivirksomhed med 35-40 ansatte og egen dampmaskine.

I de følgende 30 år etableres der en række virksomheder i dette område: Jens Christensen Savskæleri og Møllebyggeri (1882) på Brårupgade 5 (brændt 1902 og genopført som sav- og høleværk på Østerbro 11), A. S. Jacobsens Skive Lervarefabrik (startet 1883, fra 1897 på Østerbro 9), det engelskejede Skive Svineslagteri (1889), det tyskejede tarmsliberi Schaub & Co. (oprettet i begyndelsen af 1890erne i Brårupgade), C. Chr. Jespersens Skive ny Tobaksfabrik (oprettet 1893 i Frederiksgade, 1898 flyttet til Østerbro 9 og fra 1905 bag Ågade 20), Skive Andelsslakteri (1903), Bodil Jensens Skive Tærskæværksfabrik (1912), Viborgvej 11 og margarinefabrikken »Dania« (1912), Viborgvej 1.

I 1896 placerede kommunen sit gasværk på Brårupgade 18 og i 1906 byggedes

Skive Elværk ved siden af gasværket, der skulle forsyne elværket med lysgas til drift af værkets generatorer.

Den typiske iværksætter

Det var meget simpel teknik, der benyttedes i de nye industrivirksomheder. Det krævede ikke nogen stor uddannelse at etablere en virksomhed. En række af de ovennævnte virksomheder er da også oprettet af unge håndværkere med gåpåmod og ikke meget andet.

Historien om tilblivelsen af Skive ny Jernstøberi er et godt eksempel på dette. Virksomheden blev grundlagt af de to brødre Anders og Christian Johansen:

»Deres barndomhjem var i Yttrup, hvor faderen ejede et lille boelssted. Christian lærte tømmerhåndværket, og Anders lærte også at arbejde i træ, men nærmest som møllebygger. Disse virksomheder tilfredsstillede dem ikke, idet deres virkekrang stod til mere. Først byggede de derhjemme i Yttrup en træskomølle...

Margarinefabrikken »Dania« imponerende fabriksanlæg ca. 1920.

Om produktionen ikke har kunnet betale sig, ved jeg ikke, men virksomheden blev kun kortvarig... Så byggede de sig et lille primitivt jernstøberi og benyttede møllen som trækraft. Ingen af dem havde kendskab til faget, men Anders havde en vidunderlig evne til at tilegne sig indsigt. Han rejste en dag til Nykøbing til støberiet der og fik lov til at se sig om. Han var en såre beskeden og nærmest uanselig mand, så det var ikke let at tro, at han var en mand, der kom for at tilegne sig noget, men det fortælles, at støbemesteren dog blev opmærksom på ham og fik forståelse af, at den stille fremmede havde en bestemt hensigt med sit besøg, og så blev Anders Johansen vist ud, men da havde han set, hvad han ville« (SF 18.2. 1926).

Pengene til virksomhedernes start kom ofte fra nogle af Skives velhavende handlende, der lånte penge til og investerede i aktier i de nye virksomheder. Skive Jernstøberi fik f.eks. tilført en del af sin startkapital fra træhandler Jesper Christensen, Skive, og i 1882 indtrådte møller Chr. Nielsen i virksomheden for penge, som han havde tjent ved mølledrift på Skive Mølle.

I juni 1897 blev Jernstøberiet omdannet til aktieselskab. Selskabet fik en aktiekapital på 100.000 kr., hvoraf de tidligere ejere overtog halvdelen. Resten deltes mellem 10 nye aktionærer, bl.a. nogle af Skives (stor)købmænd. Blandt de 10 aktionærer var også Per Odgaard, der senere blev medlem af aktieselskabets bestyrelse.

Den nye bydel

Da Per Odgaard overtog Ny Skivehus den 1. november 1901 var den på 213 tdr. land. I efteråret 1907 var gården ved frasalgskrummet ind til 114 tdr. land.

Frasalget af jord begyndte allerede i 1902. De fjernestliggende dele blev udstykket i husmandslodder. I efteråret

1907 havde han udstykket 7 husmandsbrug.

I efteråret 1904 solgte han 22 tdr. land »med facade til Resenvej og vejen til Ny Skivehus« til et konsortium bestående af »gasmester Brøndum, købmand Haslund, købmand Hans Petersen, mekanikus H.C. Christensen, urmager Melgaard, eksportør Spellerberg, købmand Stjernholm, mølleforpagter Iversen, entreprenør Loldrup og sagfører Bøttern.« Prisen var 3500 kr. pr. td. land for 17 tdr. land, og 1500 kr. pr. td. for de sidste 5. »Arealet agtes foreløbig benyttet til kolonihaver« (SA 15.9. 1904).

Avisens historie er ikke helt korrekt: Konsortiet, hvis »formand«, gasmester Brøndum kom til at give navn til Brøndumsgade, annoncerede allerede den 7. oktober 1904 byggegrunde til salg i det nyerhvervede område.

Per Odgård udstykkede selv i de følgende år en række byggegrunde langs de af ham anlagte gader Odgaardsvej, Allegade, og Godthåbsvej og ud til Dyrskuepladsen (Aakjærvej) og Holstebrovejs nordlige side.

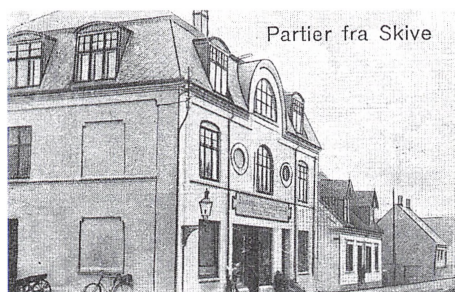
I efteråret 1907 var der opført 71 huse på Ny Skivehus' marker, mange af dem bygget af arbejdere ved Per Odgaards fabrikker og med økonomisk bistand fra ham.

Men Per Odgaard var jo også forretningsmand: I efteråret 1907 anslog han den næsten halverede gård »til mindst 100.000 kr større værdi end den, han for 6 år siden gav for gården.« Derfor veg han da heller ikke tilbage for at anlægge endnu en vej over sine jorder:

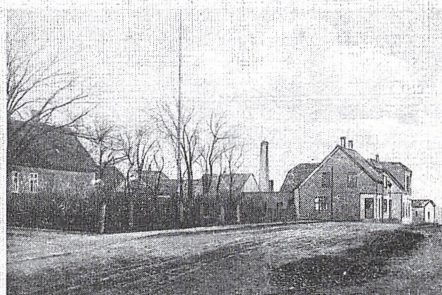
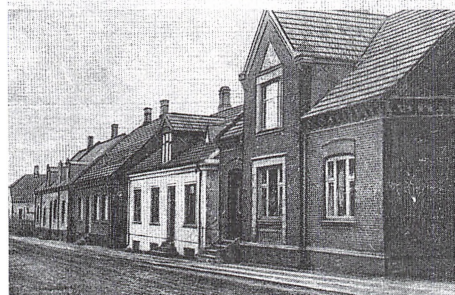
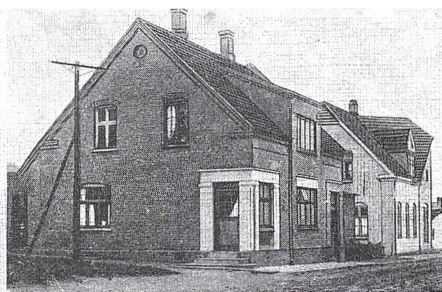
»I den allernærmeste tid vil der blive anlagt en

Ny Skivehus ca. 1900.

Partier fra Skive

Odgårdsvej ca. 1910. Øverst ses til venstre Skivehus Købmandshandel, Odgårdsvej 34, og til højre Odgårdsvej 17. Nederst ses til venstre Odgårdsvej 1-11 og til højre en af Ny Skivehus' længer og Odgårdsvej 17-19.

ny vej som fortsættelse af Odgaardsvej op gennem landsbyen Vinde, en færdselsvej, som flere af sognene i Salling med fordel vil kunne benytte. Anlægget af denne nye vej vil koste ca. 10.000 kr. Lodsejerne fra Vinde yder 500 kr. og fri jord på deres side, Odgaard afgiver ligeledes gratis jord på sin side samt de øvrige penge« (SA 2.10. 1907).

I et interview i Skive Folkeblad nogle måneder før havde Per Odgaard skældt ud over det træge Skive Landsogn-Resen sogneråd, der ikke ville betale til hans vejanlæg. De sindige bønder, der udgjorde det store flertal i sognerådet, kunne selvfølgelig godt regne ud, hvem der havde størst fornøjelse af et vejanlæg, langs hvilket der kunne udstykkes endnu flere byggegrunde! Så Per Odgaard kom altså selv til at betale for anlægget af Vindevej!

Skivehus Cementstøberi, Godthåbsvej 13

I 1903 opførtes den første fabrik på Ny Skivehus' marker. I overensstemmelse med Per Odgaards strategi var det en cementstensfabrik.

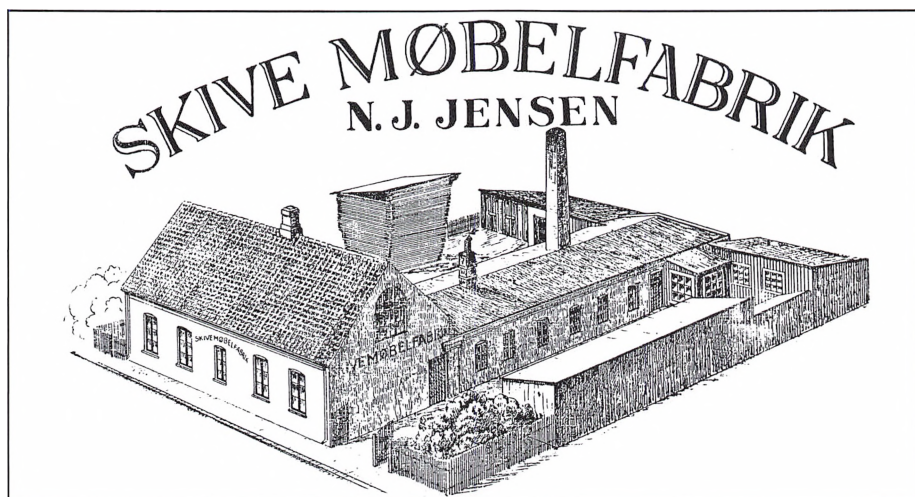
»Det at tjene penge var aldrig det egentlige for ham«, fortæller Marie Bregendahl i sine minder, »men det at få sætte virksomheder i gang og få de forskelligartede fabriksforetagender til at gribe ind i hinanden og støtte hverandre: Tørvene fra hans tørvefabrikker skulle f.eks. finde anvendelse ved hans teglværker, stenene fra teglværkerne ved alle de byggeforetagender, bl.a. ved opførelsen af de mange små røde huse, det blev nødvendigt at bygge til alle de mennesker, han efterhånden skaffede arbejde og brød, og de småbyer, der groede op rundt omkring, hvor han havde berørt jorden eller bare strejft den med sit forretningssikre, vidtfremskuende blik ...« (SF 2.4. 1910).

Cementstensfabrikken blev oprettet af et interessentskab, bestående af Per Od-

gaard, hans kompagnon fra Sparkjær, Hans Nielsen, hans søn, Niels Odgaard, og købmand Frederik Kielgast fra Skive. Interessentskabet havde også cementstensfabrikker i Sparkjær og Viborg (oprettet i februar 1905 i Toldbodsgade) og – fortæller »Skive Avis« den 18. marts 1905 – »det er selskabets agt i nær fremtid at anlægge et tilsvarende støberi i Himmerland, sandsynligvis i Aalestrup, samt et i Stoholm«.

På cementstensfabrikken i Skive fremstilledes desuden cementfliser og cementtrør. Per Odgaard var selv godt tilfreds med cementstenene, »da de huse, der er bygget af dette produkt, viser sig at være fugtfrie« (SA 2.10. 1907). Ikke alle var enige med Per Odgaard i dette synspunkt! I juli 1905 stoppede Bygningskommissionen i Skive opførelsen af lærer Poul Larsens villa på Holstebrovej, som Per Odgaard stod for, fordi der blev brugt cementsten til ydermurene. Bygningskommissionen mente, at »cementsten er modtagelig for fugt og tillige kan være lavet af en dårlig blanding med cement, så de ikke har så stor bæreevne eller styrke som brændte sten« (SF 23.7.1905). Sagen endte i Justitsministeriet, der gav Bygningskommissionen medhold! (Se SA 14.9. 1905).

Efter Per Odgaards død i januar 1910 afvikledes cementstensfabrikken. I 1912 solgtes bygningerne til møbelsnedkerne N. J. Jensen og Eskildsen, der flyttede deres møbelfabrik (Skive Møbelfabrik) her til.

Skive Møbelfabriks brevhoved i 1920'erne. Skivehus Cementstøberi lå i bagbygningen med fabriks-skorstenen.

Skivehus Asphalt- og Tagpapfabrik, Godthåbsvej 15

Andre steder blev der god brug for cementstenene. I begyndelsen af maj 1905 kunne Skive Folkeblad indvie sine læsere i en spændende nyhed:

»En ny fabrik, hvori skal fremstilles tagpap, asfalt og rå karbolsyre, vil i den nærmeste fremtid rejses ude ved Ny Skivehus, og det er da naturlig den foretagsomme prop. Odgaard, der sammen med hr. B.N. Schou er på færde her. ... Det bliver et ganske betydeligt anlæg, der vil komme til at bestå af et par halv hundred alen lange bygninger foruden en mindre tredje samt to høje fabrikskorstene, der skal opføres af Per Odgaards fabrikat, cementmursten. De nye fabrikata vil sandsynligvis blive fremstillet efter de samme principper, som ligger til grund for fabrikation visse steder i Tyskland, f.ex. Freiburg i Baden, hvor hr. Schou har opholdt sig i nogen tid for at lære fremstillingen at kende. Installeringen af maskinerne vil blive besørget og ledet af mekanikus Madsen« (SF 6.5. 1905).

Medejereren af fabrikken, Bertel Nørgaard Schou (Bertel Nørgaard efter bedstefaderen, gårdmand og folketingsmand B.N., Krejbjerg), blev også dens daglige leder. Han var midt i fyrrerne, da han overtog ledelsen af fabrikken. Han var oprindelig landmand, men solgte i 1901 sin fædrengård, Vihøjgård i Grinderslev og rejste til Sydtykland for at studere tjæreproduktion. Efter sin hjemkomst gik han så i samarbejde med Per Odgaard (SA 8.11. 1926).

På besøg på Asphalt- og Tagpapfabrikken

I sommeren 1910 var en medarbejder fra »Skive Folketidende« på rundvisning på fabrikken med B.N. Schou. Lad os følge med!

»Selve fabrikationen af tagpap er egentlig ikke så vidtløftig, den foregår nemlig på den måde, at man lægger noget papir eller rettere filt, som man køber i Tyskland, ned i tjæren og efter en

Et kig ind i Skivehus Asphalt- og Tagpapfabriks lokaler ca. 1920. Man forstår godt, at fabrikkens grund senere blev kendt som »tjæregrunden« ...

bestemt tids forløb hiver det op igen, strør lidt sand på, ruller det sammen, og dermed er den ikke længere. Men inden man kommer så vidt, er der foregået forskellige ting.

Lad os begynde med destillationen, der foregår i en bygning for sig selv. At destillere tjæren er ikke almindeligt, men er langt at foretrække for alle andre metoder. Hr. Schou har lært fremgangsmåden i Sydtykland og anvender den med stort held. Tjæren opvarmes til 300 grader C., og alt vand fordampes derved og går bort gennem en kaburator, men samtidig fordampes en del flygtige, benzinagtige olier, som udskilles fra vandet og anvendes på så mange måder i den forgrenede fabrikation derude. At disse olier fjernes er af stor betydning, thi ellers vil de bidrage til at tagpapen bliver hård og revner, når den bliver ældre, og det er jo ikke heldigt ...

Den kemisk rensede tjære går nu over i en anden lufttæt beholder, hvor varmegraden bringes ned, thi kom tjæren i forbindelse med luften, mens den havde den høje temperatur, så ville hele værket ryge i luften.

Fra denne afkøler går tjæren ved hydraulisk kraft over i selve fabrikkens, hvor den samles i et basin, som kan opvarmes, thi tjæren skal nemlig have en bestemt varmegrad, om taget skal nå at blive 1. kl.

Her i dette basin kommer tjæren i den inderligste forbindelse med tagfiltet, og tre mænd trækker den ene rulle efter den anden af det sorte bad, ruller dem sammen og stiller dem til tørring. Dagen efter emballeres papen, og så stærkt går det med salget, at rullerne kun er nogle få dage gamle, før de ligger og danner et solidt og praktisk tag rundt om på bygninger i by og på land. Men af alle de stoffer, der filtreres fra tjæren, fabrikeres forskellige ting, og der er grundlagt en mangeartet fabrikation ved siden af den egentlige papfabrikation. Nogle af olierne egner sig til farvefabrikation, dem laves der farve af, noget til salg, andet til eget brug, da man laver tagpap i alle farver.

Et andet sted laves der asfalt, som med en til sætning gøres flydende og anvendes til påstrykning af vægge, som middel mod fugtighed. Der laves også en slags tagtjære, som er ved at blive landskendt.

I en bygning står der mægtige smeltedigler og kolber, der fabrikeres kreosot, benzin og meget andet af samme surdej. Der laves en vædske, som man med held kan anvende mod kræft i frugttræerne.

En stor dampkedel midt i bygningskomplekset opvarmer det hele, og drivkraften er overalt elektricitet.

Det sidste nye, der er taget op, er fabrikation af isoleringspap til jernbanerne, samme sort pap som det øvrige, men indlagt et tyndt blad af bly. Statsbanerne har ellers hidtil fået denne pap fra Tyskland, men fabrikant Schou har taget sagen op og har nu leverancen af denne pap til Statsbanerne« (SFT 21.7. 1910).

Beskrivelsen her giver et billede af produktionen, som den foregik i fabrikkens første år. Efter Per Odgaards død i januar 1910 overtog B.N. Schou hele fabrikken, og i 1911 udvidedes produktionen til også at omfatte asfaltisolations- og korkisolationsmateriale. Dermed var grundlaget for fabrikkens produktion i de næste årtier lagt (jvf. SV 14.1. 1935).

Fabrikationen af tagpap og tjære gav også plads til en specialproduktion af tag-skiner, »en skinnefabrik, hvor skinner til tagpaptage (hvorpå tømremester L. Jensen, Skive, har patent), fremstilles på sindrigt indrettede maskiner« (SA 2.10. 1907)

Et elektrisk lysanlæg

To dage efter nyheden om Per Odgaards salg af 22 tønder land mellem Thomsensgade og Resenvej til det lokale konsortium kunne Skive Folkeblad bringe en epokegørende nyhed:

»Der bliver i disse dage arbejdet for at få et elektrisk lysanlæg i den bydel, der ligger omkring Thomsensgade. Nogle mænd var i denne anledning samlede igår, og foreløbig er d'hr. Siliam Bjerre og Esper Andersen i færd med at

udarbejde tegning og overslag over projektet. Anlægget skal søges startet som et andelsforetagende, men skulle dette ikke lykkes, er der fire mænd, som formentlig for egen regning vil realisere planen« (SF 17.9. 1904).

Initiativtageren til elværkets oprettelse har givet været Per Odgaard, selvom det ikke fremgår af avisartiklen. Skivehus elektricitetsværk blev ikke et andelsværk, men Per Odgaards private og han regnede det da også som »sjælen« i hans fabriksvirksomhed ved Ny Skivehus.

Samarbejdet med Siliam Bjerre

Anlægget af Skivehus Elektricitetsværk blev udført af firmaet Siliam Bjerre og Esper Andersen, Jebjerg. Esper Andersen var uddannet mejerist, mejeribestyrer på Jebjerg Mejeri, cyklehandler og gymnastiklærer på Salling Højskole i Jebjerg. Esper Andersen havde siden 1880'erne været en nær ven af Per Odgaard.

Siliam Bjerre var født 1880 i Lomborg ved Lemvig og kom midt i 1890'erne i lære som mejerist hos Esper Andersen. Han var mere interesseret i teknik og begyndte at arbejde som cykelmekaniker i Esper Andersens cykelforretning. Sammen med Esper Andersen oprettede han i 1899 en mekaniker- og installationsforretning i Jebjerg. Esper Andersen stod for det økonomiske og Siliam Bjerre, der havde lært noget teori dels af sin broder, der læste til ingeniør på Polyteknisk Lærestalt i København, dels ved at deltage i prøver i Lærestaltens laboratorium i 1898, tog sig af det tekniske. I 1899 installerede det nye firma elektricitet på Jebjerg Andelsmejeri og firmaet fejrede nytåret 1900 ved på taget af Jebjerg Mejeri at opsætte elek-

Installatør Siliam Bjerre i chaufføruniform foran sin store, åbne NSU-automobil ved blomsterfesten i Skive 1914 (Foto: C. Hadrup).

triske pærer, der tilsammen dannede årstallet 1900.

Efter århundredskiftet installerede Jebjergfirmaet en række elværker over hele Danmark. I 1902 installerede firmaet f.eks. elektricitet på Durup og Thise Mejerier og i 1903 på Brodal Mejeri og så langt borte som Vallekilde Højskole med omliggende bydel (jvf. SF 18.3. og 2.12. 1903). Arbejdet på Vallekilde Højskole var kommet istand på foranledning af højskolelærer Poul LaCour, Askov Højskole. Forbindelsen til LaCour blev knyttet via Siliam Bjerres broder, ingeniør Jacob Bjerre, der var ansat som konsulent ved »Dansk Vind Elektrisitetssselskab«, som Poul la Cour havde stiftet i 1903. D.V.E.S.’

opgave var at støtte elektrificeringen på landet ved bl.a. ved rådgivning og ved at uddanne »landlige elektrikere«, der kunne udføre installationsarbejder på små landelværker og medvirke ved deres drift. I sommeren 1904 medvirkede D.V.E.S. ved indlæggelse af elektricitet på Skive Andelsmejeri. Den 1. september 1904 kunne Skive Folkeblad fortælle: »Det elektriske lys har nu holdt sit indtog på mejeriet. Vi så det igår skinne både ud fra mejeriet og fra mejeribestyrelserens privatlejlighed«!

Skivehus Elektricitetsværk, Odgårdsvej 15
I vinteren 1905 blev Per Odgaard og hans søn Niels medlemmer af D.V.E.S. og i

løbet af foråret 1905 konkretiseredes planerne om anlæg af et elværk på Skivehus. Der er noget, der tyder på, at D.V.E.S. deltog i projekteringen af værket, selvom selve anlægsarbejdet blev udført af firmaet Esper Andersen og Siliam Bjerre, Jebjerg. Værket var en kombination af en »vindmotor« – en vindmølle (D.V.E.S.' speciale) – og en sugegasmotor, da vindmotoren »dog ikke ene« kunne »bruges som trækraft« (SF 16.9. 1905). Installationsarbejderne foregik i sommeren 1905, i august under medvirken af 15 elever fra D.V.E.S. andet kursus for landlige elektrikere, der her fik mulighed for at øve sig i praktisk installation.

Skivehus Elektricitetsværk blev projekteret til at kunne forsyne 1600 lampesteder og en husinstallation kostede »50-100 kr. efter udstyrelsen. Udgifterne kan afdrages i 2 år,« fortæller Skive Folkeblad 15. juli 1905. Installeringsarbejderne be-

gyndte nogle dage senere »i flere huse, og øvrige lysthavende kan da heraf se, hvorledes de ønsker det udstyret i deres respektive boliger.«

Selve værket fik til huse i en sidelænge på Ny Skivehus. Derved kom det til at ligge midt i det område, det skulle forsyne med elektricitet. Det blev taget i brug i slutningen af september 1905 og få dage senere fik firmaet Esper Andersen og Siliam Bjerre lokaler sammesteds. I juni 1906 flyttede firmaet, der nu ejedes af Siliam Bjerre alene (men Per Odgaard skød nu også penge ind og førte firmaets regnskaber indtil 1907!), ind i nye lokaler i Torvegade 11.

Skivehus Elektricitetsværk skulle dels levere strøm til de allerede anlagte og planlagte fabrikker, dels til de mange boliger, som blev opført i Skive Landsogn i disse år. I oktober 1907 leverede elværket strøm til motordrift på 5 fabrikker og til ca.

Skivehus Elektricitetsværks store »vindmotor«.

3000 lamper i private boliger (heraf også nogle i Skive købstad). Strømmen blev nu produceret af to sugegasmotorer på hver 30 hestekræfter. Prisen for elværket anslog Per Odgård på dette tidspunkt til 55.000 kr! (SA 2.10. 1907)

Den 1. august 1913 købte Skive kommune elværkets ledningsnet af Per Odgaards enke, Jørgine. Nu betjente værket 119 forbrugere, 40% af lysforbrugerne og 10% af forbrugerne af motorelektricitet boede i Skive, resten i landsognet. Prisen for ledningsnettet var 40.000 kr - bygninger og maskiner beholdt fru Odgaard, der dog forpligtede sig til ikke at anlægge eller drive et nyt elværk i Skive eller Skive Landsogn-Resen kommuner. Skive Byråd ville ikke have konkurrence! (SF 3.6. 1913, Forhandlinger og Bilag vedr. Skive Købstads kommunale styrelse 1913/14 s. 26 og 1914/15 s. 265).

A/S »Jydsk Motor- og Maskinfabrik«, Odgårdsvej 46

Efter anlægget af Skivehus Elektricitetsværk tog Per Odgaard for alvor fat på at etablere det nye industrikvarter ved Ny Skivehus. Først på anlægsprogrammet kom A/S »Jydsk Motor- og Maskinfabrik«, som Per Odgaard oprettede i samarbejde med to brødre, de unge mekanikere E.C. og M. Christensen.

Motor- og Maskinfabrikken begyndte produktionen i 1906. Blandt produkterne var »nye automobiler, motorcykler og cykler ... og fra andre byer i Jylland ser man flere automobiler, der er sendte til fabrikken til reparation« (SA 2. 10. 1907).

Skive var nu for alvor ved at komme med på det nye! De første biler havde

besøgt Skive den 30. september 1902 og i årene efter havde enkelte velstående skibonitter selv købt bil. Ja, i maj 1907 fik Skive ligefrem en automobilklub med en af brødrene Christensen som bestyrelsesmedlem.

På prøvetur i Motorfabrikkens nye bil

Der var altså et marked for automobiler også i Skive! I august 1907 kunne de bilinteressererede skibonitter stifte bekendtskab med Motor- og Maskinfabrikkens nye bil. Brødrene Christensen havde forsynet en almindelig fjedervogn med motor og styretøj. Bilens hjul havde træfælge og var beslået med jernringe.

Søndag den 25. august 1907 foretog redaktør J. P. Neerup og redaktionssekretær Jens Toft, Skive Folkeblad, en prøvetur i den nye bil med den ene af brødrene Christensen som chauffør. Målet var Silkeborg, hvor de to bladfolk ville deltage i en journalistkongres, men så langt nåede de aldrig!

Lad os tage »på prøvetur gennem Fjends herred« i Motorfabrikkens bil. Først giver vi ordet til redaktør Neerup:

»Det gungrede i de toppede brosten, da vi ved 5 1/2-tiden pilede ned ad Skives snævre gader. Det havde været hensigten, at vi ville liste os ud ad byen så stilfærdigt som muligt for ikke at vække de kære medborgere af deres morgenslummer. Men da vore færdselsårer endnu ikke er asfalterede, men enkelte steder endog er veritable benbrækkerstræder, undgik vi vist ikke at rive en og anden ud af Morfevs blide favn...

Hej, hop. Turen gennem enkelte bydele fremkalder glade erindringer fra rutchebanen i Tivoli. Fra Ågade svinger vi om skomager Erikssens skarpe hjørne, passerer »Tårnborg«, broerne, jernbaneoverkørslen, og hovedbane-

gården og står med jævn fart ud ad Viborg landevej.

Bums – der holdt vi! Ved Østergårds berygtede skidtbunker« [Jakob Østergaard i Dommerby afhentede natrenovationen i Skive og strøede den på sine marker!] »begynder vort køretøj at hoste, som var det stærkt forkølet. og vor flinke og raske chauffør, mekaniker Christensen, mener, at det er bedst at give dets mekanisme lidt modgift i form af et eftersyn...

I en fart er eftersynet overstået, og vi smutter videre. I Dommerby går en kyllinghane og vifter sig med en flok små høner. Da de ser os, flygter dyrene hver til sin side. Måske blev en liggende på gerningsstedet. Vi tror det dog næppe. Så kom vi til Højslev, Skives statelige forstad. En mængde fladtrykte næser på vinduerne fortalte, at man var ifærd med at begynde dagen. Vi passerede en del mælkevogne og måtte holde hvert øjeblik, da vi havde foresat os at være de hensynsfuldeste af de mest hensynsfulde bilister. Når en kusk gav tegn, standsede vi øjeblikkelig og hjalp befordringen forbi. Forresten var ingen af hestene bange.

Langt ude på en ensom vej, forbi Chr. Sørensens lermarker, blev motoren pludselig tørstig, som om den krævede sin morgenkaffe.

Chaufføren anede uråd, og da han havde undersøgt forholdene, erklærede han lidt mismodig, at der måtte vand på kedlen. En af ledningerne fra vandbeholderen var blevet utæt, og vandet sivede ud. Gode råd var dyre. Der var ingen beholder i nærheden, og vi havde ingen redskaber med til at øse af de dybe hjulspors store beholdninger. Vi måtte altså fra vor ørken begive os på vandring for at søge efter en oase. Endelig nåede vi langt oppe på en mark et hus, men der sov man de retfærdiges søvn, og ikke så meget som en spand var til at få fat i. Foran pumpen stod imidlertid en balje, vi fik pumpet noget vand deri, en mand fik fat i hver side, og så halede vi af sted ned til bilen, der slugte store portioner... Endelig nåedes Nybro kro, et herligt bedested for vejfarende ... Atter kravlede vi til vogns, og nu forsikrede bilens betvinger, at han kunne køre os til verdens ende. Skønt han ikke havde nydt en dråbe sprut ved frokosten, sendte vi ham dog nogle tvivlende blikke. Ganske vist havde fyrst Borg-

Tirsdag Aften den 27. August.

rsentlig and
b Udskænt-
rikke, eller at
aa Udgang til
tærte Drikke ny-
deres Optagelse,
Følge Kontrakt-
ten ikke er Hætte

ren maatte for-
ngsføreren eller
en Gang hvert
jen og for Afgi-
gninger ifaldet
ringeføreren An-

t optaget for-
hvis Udskænt-
g til offentlig
n. Naar i en
Forening udbel-
stærkte Drikke,
Reblemmer, der
som skyldige i
falske hændelser

Paa Prøvetur gennem Fjends Herred.

Et Par af Folkebladets Medarbejdere | Sørensens Vermarker, blev Motoren pludselig tørstig, som om den krævede sin

tvivlende Drikke. Ganske vist Borghefe ført fra Peking til dem Ørener og Tigertloft. Men alligevel! Mon Fabrikts ny Bil med Kræft ringe Stude kunne gøre det. Dog, vi skal aldrig tvivle om Christensens Udtalelse mere. Kan drive det til, er ikke. Han er endnu en ung Mand fuldt 23 Aar i Arbejds – gjort flere Opfindelser og flere.

I hvert Fald var hans K og elstørdigt fra Nybro i Bakker og bløde Veje her gjorde ikke Spor af Knuder det mindste Vint.

En smuk Kæret

Hjemturen var – fraregivet, der senere skal du Nydelse af Mang, og hvis særlig de cyllende, en Gang en ældre Tur, der maa fr 5 a 6 Mil, skal de følge B Skive til Nybro Kro, der forbi Taarupgaard, ad St „Strandet“, gennem „Dre

Skive Folkeblads forside den 27. august 1907: I Motorfabrikkens bil sidder fra venstre chaufføren, mekaniker Christensen, redaktør J.P. Neerup og redaktionssekretær Jens Toft.

hese kørt fra Peking til Paris gennem ørkener og tigerflokk. Men alligevel! Mon Skive Motorfabriks ny bil med træfælge og jernringe kunne gøre det bedre. Dog, vi skal aldrig tvivle på hr. Christensens udtalelse mere. Hvad han kan drive det til, er ikke godt at vide. Han er endnu en ung mand – han fyldte 23 år i lørdags – har allerede gjort flere opfindelser og kan gøre flere.

I hvert fald var hans køretøj artigt og elskværdigt fra Nybro kro og over bakker og bløde veje hjemefter. Den gjorde ikke spor af knuder og lystrede det mindste vink.

Hjemturen var – fraregnet en begivenhed, der senere skal omtales – en nydelse af rang ...

Fra en bakketop på vejen skimter vi en gammel herregård ... det er Tårupgård...

Vi er atter på en bakkekam med en lang skråning foran. Nede under os, langt ude kom en befordring. Så snart den blev os va'r, holdt den stille, og i et nu var alle passagererne af vognen. Kusken holdt i tømme, og to kvinder blev posterede ved hver side af hestene, holdende opstilt i hver sin yderline. Vi kørte den sælsomme opstilling nærmere, holdt stille, bad selskabet atter plante sig på sæderne og køre forbi os. Da befordringen kom så vidt, viste det sig, at det var passagererne, der havde været bange. Hestene ænsede os ikke. Alligevel var forsigtigheden ikke umotiveret. Man kan ikke være for forsigtige over for heste, der aldrig før har set en bil.

Omsider passerede vi »Strandet« ... og styrede mod Ørslev Kloster. ... Vejen fører gennem gården. Da vi kom derind, mødte vi en professionel bilist, dyrlæge Petersen, Højslev, der var i færd med at prøve sin kunst på en af klostrets heste. Da det var søndag .... og da vi måske kunne have nødig at smøre, standsede vi og fik en passiar med dyrlægen samt med godsejer Grotrian, der nu kom til med en del gæster. »Uhyret« blev nøje efterset, og hr. Grotrian fik lyst til at præsentere det for sine køreheste, et par vævre østprøjsere, der blev hentet ud fra stalden og trukket imod bilen, der kørte rundt i gården så mange gange, indtil de ikke lagde videre mærke til den mere. Det viste sig at være en fortrinlig kur....

Men videre! Nej, nu vil jeg ikke mere. En kollega, der var med, kørte baglæns, må have set en del fra sit sæde, og nu skal han tage fat.«

Automobilspørtens ofre

Kollegaen, der nu fortæller videre om den spændende prøvetur med motorfabrikens bil, er Folkebladets unge redaktionssekretær Jens Toft:

»Det var mig, der kørte baglæns. Som en parodi på alle fremskridtslyster kørte jeg frem over stok og sten – baglæns – med ryggen mod målet...

Vi havde hver vor særlige geschäft, mens vi tøj-tøffede afsted. Chaufføren mønstrede med jernhånd styret, min kollega betjente truthornet til skræk og panik for Fjends herreds hønsebesætning. Jeg passede som en smed på køleren, den jernkasse vi fyldte vand på til afkøling af maskinerne.

Det var blevet mig strengt pålagt under hele kørslen at lægge hånden på denne skrækkelige køler for at konstatere, når varmesymptomerne indfandt sig. Så trængte bæstet nemlig til vand.

Pålidelig som et termometer sad jeg så der og målte og vejrede. Med passende mellemrum fo'r jeg op fra sædet med et bestialsk hyl og en forbrændt hånd. Jo varmere køleren blev, desto mere trængte maskindelene til vand, og vi måtte, hver gang hylet meldte sig, indtage frisk forsyning. Nå, men videre ad ruten Ørslev Kloster-Skive.

Totalindtrykket af køreturen var, at bilen vakte vældig opmærksomhed, hvor den kom frem. Når de første tøj-tøj-lyde gjaldrede gennem landsbyens huse, stormede beboerne ud af dørene og sendte et betuttet spørgende blik efter os ...

...vi fjernede os på de gungrende hjul fra Højslev stationsby. At komme op ad den stejle bakke vest for Højslev var imidlertid lettere sagt end gjort. Køleren begyndte at blive ophevet, og maskinerne var ved at lave strejke. Lige da vi kom op på bakkens top, kom et enspænderkøretøj os i møde. Vi drejede ind til højre side af vejen og holdt stille for at lade køretøjet passere. Hesten gik så temmelig ligegyldig imod os, og en cyklende dame, der så, at hesten ikke var bange, hjulede langsomt forbi køretøjet.

Men så sker der noget. En kone, som sidder ved siden af kusken på vognen får en ulyksalig

indskydelse, hun griber fat i tømmens ene line, hesten bliver irriteret og farer frem, men tvinges ned i grøften. I forbifarten river den cyklisten, som intet ondt aner, om, tramper på cyklen, trækker vognen hen mod grøftekanten – det hele vælter, vognen ned over folkene. .... Det ser meget alvorligt ud. Først vælter vi vognen på ret køl og får de forulykkede trukket frem af grøften. De klager sig gudsjammerligt, men har ellers ikke taget nogen skade. Den cyklende dame har slået sig noget; men værst er det gået ud over den ny cykle, hvis stel er helt ramponeret. Hesten ... får vi snart fat i. Men den er luddoven, og det varer længe, inden vi får den hen til vognen og spændt for. Derefter ruller vognen tilbage til Dommerby. Hesten går koldblodigt forbi automobilen og dasker hjemad.

Vi er damen behjælpelig med at få cyklen sendt til stationen, og kan atter bestige bilen, der kort efter holder sit indtog på Odgårdsvej, hvor den hører hjemme« (SF 27.8. 1907).

Bagsiden af medaljen!

Mange år senere gav Jens Toft en mindre højstemt beskrivelse af prøvekorsten, der endte med Skiveegnens første bilulykke:

»Inden vi nåede Højslev, var køretøjets ædlere dele rystet sønder og sammen, og mine hænder havde vabler af at føle på køleren, der skreg »Vand! Vand!« Langt op på formiddagen kørte vi helt fast ved Nybro kro. Her spiste vi så en herlig frokost og lod Silkeborg være Silkeborg. I stedet sneglede vi os tilbage om ad Ørslevkloster, benyttede lejligheden til at slå et lille slag for Skive Folkeblad i forholdsvist uopdyrkede læsekredse.

På toppen af Dommerby blev i sidste etape en kvindelig kusk [Nej, en kvindelig passager!] så forskrækket ved at møde os, så hun uden grund tvang hesten i grøften, og vognen, hun kørte, trillede en omgang rundt. Man sagsøgte os for erstatning, men processen blev dog heldigvis bilagt« (SF 24.12. 1941).

Bilen endte bag Ny Skivehus' lade, hvor fabrikant B. N. Schous otteårige søn, Axel, legede, at han »kørte« med den!

Skivehus Maskinfabrik, Odgårdsvej 46

Motorfabrikkens bil var ikke nogen entydig succes, og det var selve fabrikken heller ikke! Den blev nedlagt (formentlig) i 1908 og bygningerne blev udlejet til »Skivehus Maskinfabrik« ved Jacob Larsen og Morten Bach Lykke. Morten Bach Lykke var gårdmandssøn fra Rybjerg og udlært som grovsmed.

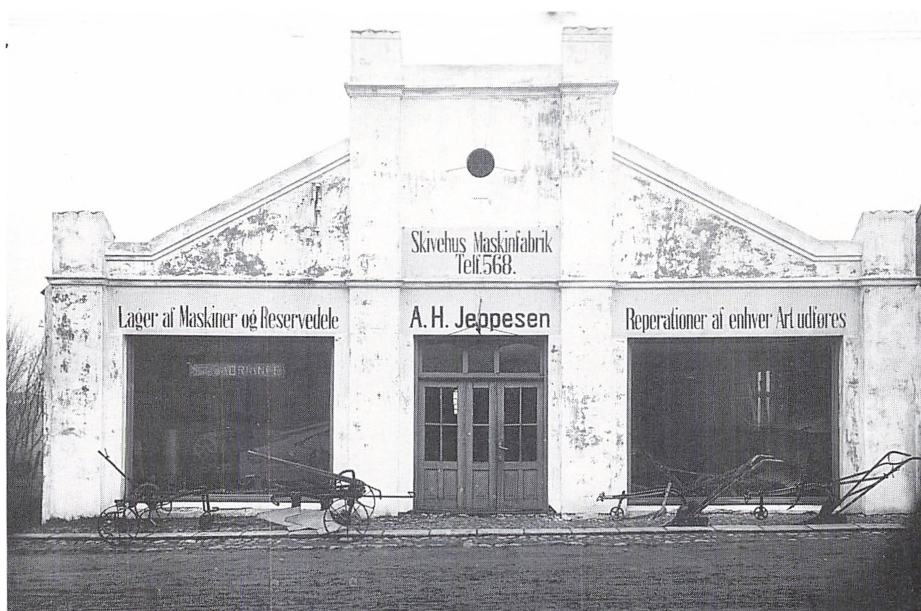
Maskinfabrikken reparerede og solgte maskiner til landbruget, savværker, teglværker, tørvefabrikker m.v. I vejviseren for 1911/12 omtales virksomheden da også mere passende som »Skivehus Maskinværksted!

Den 1. maj 1913 udtrådte Jacob Larsen af firmaet, som nu blev drevet videre af Morten Bach Lykke alene. Den 1. januar 1916 indtrådte Hannibal Jeppesen, søn af J. Jeppesen, Hagens Mølle, i firmaet. Den 1. august 1917 udtrådte Morten Bach Lykke af firmaet, som derefter i en lang årrække blev videreført af Hannibal Jeppesen (Se SA 27.12. 1917).

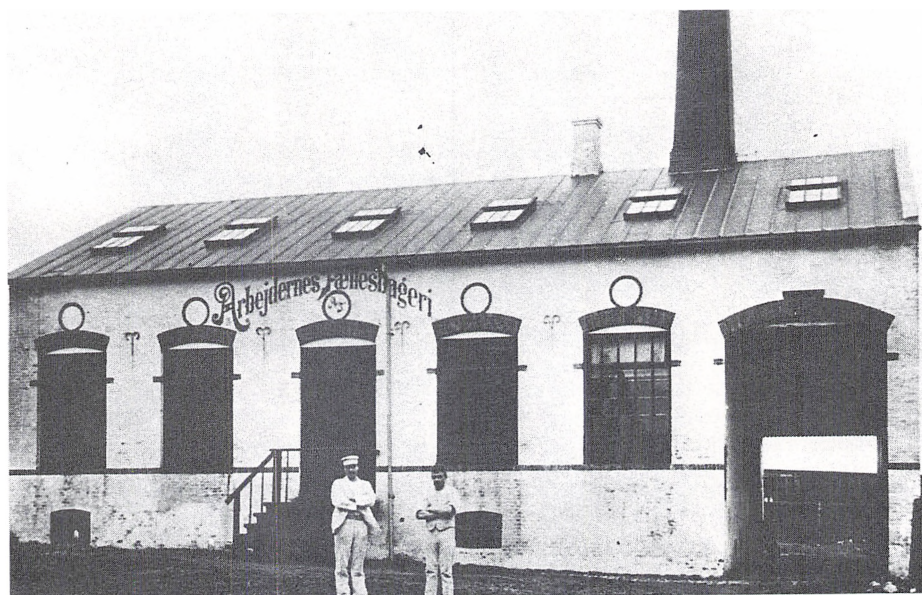
Børstetræ- eller Trævarefabrikken, Godthåbsvej 7

Den 17. juli 1906 udlejede Per Odgaard en del af den vestlige længe af Ny Skivehus til »anlæg af en fabrik for tilvirkning af trævarer til børstenbinderbrug« (SA 17.7. 1906).

Det er formentlig denne produktion, der i foråret 1907 flytter ind i en nyopført fabriksbygning på Godthåbsvej 7. I juli 1907 købes bygningen af lærer J. Kristensen, Resen skole og belånes samtidig i »Kreditforeningen for industrielle ejendomme« for 5000 kr. I den forbindelse

Skivehus Maskinfabrik (Foto: C. Hadrup 1917)

Arbejdernes Fællesbageri ca. 1910.

beskrives fabrikkens produktionsapparat således:

»En 10 HK elektromotor, akselledninger med lejer, koblinger, hægebukke, remskiver og remme, en 4 elementer varmtvandskedel, en decimalvægt med lodder, en trækkevogn, et elektrisk lysanlæg med 29 lamper, 2 båndsave med tilbehør, en rundsav med do., en tykkelseshøvlmaskine med do., en opretter, en slibesten med tilbehør, en snitbænk, 3 boremaskiner med tilbehør, en drejebænk med tilbehør, en limovn, alt løst værktøj og modeller, således som ejendommen er indrettet til trævarefabrik, høvleri og skæreri« (Obligation tinglyst 5.7. 1907).

Trævarefabrikken fik ikke nogen lang levetid på adressen Godthåbsvej 7. Alleerede den 4. august 1907 – ikke en gang én måned efter – ses en annonce i Skive Avis, der meddeler, at lærer Kristensens bo er taget under konkursbehandling! Ejendommen på Godthåbsvej blev nu overtaget af Per Odgaard og rentier Jakob L. Skou, som i foråret 1909 solgte den til Arbejdernes Fællesbageri.

A/S Arbejdernes Fællesbageri, Godthåbsvej 7

Arbejderne i Skive havde allerede i februar-marts 1892 overvejet at oprette deres eget »andelsbageri« for at sikre lave brødpriser, men det lykkedes byens bagermestre at få bremset ideen. Den 23. november 1908 oprettede arbejderbevægelsen i Skive på Skive Brugsforenings initiativ det kooperative aktieselskab »Arbejdernes Fællesbageri«. I de efterfølgende måneder tegnedes 293 aktier med et samlet pålydende på 1400 kr., hvoraf kun de 900 var indbetalt i slutningen af marts 1909. Nogle aktionærer afdrog 25

øre om ugen (SS 31.5. og 12.6. 1934). Med de 900 kr. som kapital vedtog en ny generalforsamling den 16. marts 1909

»med alle stemmer mod to blanke at acceptere et tilbud fra P. Odgaard og Schou [Jakob L. Skou] om køb af den ejendom på Godthåbsvej, hvor der før har været børstetræsfabrik. I ejendommen indrettes bageri med en moderne ovn af nyeste konstruktion fra »Strømmen« i Randers« (SS 17.3. 1909).

Udgifterne ved bageriets køb og indretning var kalkuleret til 11.000 kr, men endte med at blive på ca. 14.000 kr. Disse udgifter finansieredes dels ved overtagelse af et eksisterende kreditforeningslån, dels ved et lån på 6.050 kr. fra Per Odgaard og Jakob L. Skou. Odgaards og Skous vilje til at investere i Fællesbageriet har sikkert været afgørende for, at bageriet overhovedet kom igang. For lånet købte bageriet bl.a.

»1 stk. 1 etages vandrørebageovn model «C», 1 lukket forvarmer, 1 opretstående dampkedel af røgrørsystemet model «A» nr 2a, 1 3 1/2 tds. æltemaskine model «A», 1 oplåningsmaskine og 1 10 hestes dynamo (Thrige, Odense)« (Obligation tinglyst 2.7. 1909).

Investeringen var så fremsynet, at disse maskiner endnu var i brug ved Fællesbageriets 25 års jubilæum i 1934.

Den 10. juni 1909 startede produktionen på Fællesbageriet. Fjorten dage senere aflagde Skive Folkeblad besøg på bageriet:

»Lokalerne er lyse og prægede af den største renlighed. Melet opbevares nemlig på loftet og hældes gennem en tragt i dette direkte ned i æltemaskinen, hvorved man undgår det ubehagelige melstøv i selve bageriet. Maskinerne, der drives af elektricitet, og den kæmpemæs-

J. Suurballe & Co.'s manufakturforretning, Adelgade 3, ca. 1920 (Foto: C. Hadrup)

sige oven er af nyeste og bedste danske fabrikat og har ikke været helt billige at anskaffe. Brødsalget foregår fra to vogne, der kører rundt i byen og dennes nærmeste omegn, og der sælges til alle og enhver også til ikkearbejdere. Køberne får med hvert brød udleveret et kontrolmærke, og disse mærker, der indkaldes ved hvert regnskabsårs slutning, giver adgang til forholdsmæssig andel i »Arbejdernes Fællesbageri« overskud. Dette er den pekuniære fordel, man har ved at købe sit brødforråd hos Fællesbageriet, men desuden er alle brød garanteret fuldvægtige og fabrikerede af 1. classes mel«! (SF 24.6. 1909)

Med den omtale kan det ikke undre nogen, at bageriet allerede i februar 1912 gik så godt, at det blev nødvendigt at udvide bageribygningen!

Samarbejdet med Jørgen Suurballe

Den næste fabrik, som blev anlagt i det nye industrikvarter, var en tekstilfabrik.

Per Odgaard gik ind i tekstilbranchen allerede i 1903. Den 18. april 1903 solgte købmand Jean Sachs sin »i over 20 år drevne, meget betydelige manufakturforretning« i Adelgade 3 til forretningens hidtidige bestyrer, Jørgen Suurballe, og Per Odgaard. De to kompagnoner overtog forretningen den 15. august 1903 og videreførte den under navnet J. Suurballe & Co. (SA 23.4. 1903). Jørgen Suurballe fortsatte som forretningens daglige leder. Efter Odgaards død i 1910 blev Suurballe eneindehaver af den store forretning ved Torvet.

Suurballe var født den 12. januar 1870 i Lejrskov ved Kolding. Han lærte handelen i Haderslev og Christiansfeld og var efter læretiden en kort tid volontør i Kiel. I 1889 besøgte han Tilskærerakademiet i Dresden, hvorefter han et årstid var kommis i Odense. I 1890 blev han ansat hos Jean Sachs i Skive, hvor han avancerede til bestyrer (Se »Skive Købmænds Hjælpekasse 1870-1920 s. 66).

Gregershus Elektricitetsværk, Adelgade 7

I sommeren 1905 blev Odgaard og Suurballe enige med købmand (manufakturhandler) Gregers Hansen, Gregershus (Adelgade 7), om at anlægge et lille elektricitetsværk i Gregershus' have. Værket skulle forsyne forretninger og boliger i trekanten Adelgade, Thinggade og Slots-gade med elektricitet. Prisen for det lille elværk, som firmaet Esper Andersen og Siliam Bjerre, Jebjerg, skulle installere, blev anslået til 30.000 kr.

Dermed var spørgsmålet om elektrificering af Skive kommet på dagsordenen. Især var de forretningsdrivende på de modsatte sider af de tre gader interesse-rede i at få elektricitet, så de også kunne få elektrisk lys i deres butiksvinduer! Men – Skive byråd var nu blevet interesseret i at anlægge et kommunalt elværk. Den 15. september 1905 – 14 dage efter at nyheden om Gregershus Elværk kunne læses i de lokale aviser – afholdt byrådet et stort borgermøde, hvor der var entydig stemning for et kommunalt elværk. På byråds-mødet den 4. november 1905 vedtoges det at anlægge elværket og samtidig fik en række handlende afslag på en ansøgning om at få lov til at trække elektriske led-

ninger over gaderne, så de kunne blive tilsluttet Gregershus elektricitetsværk. Borgmester Holm gav begrundelsen:

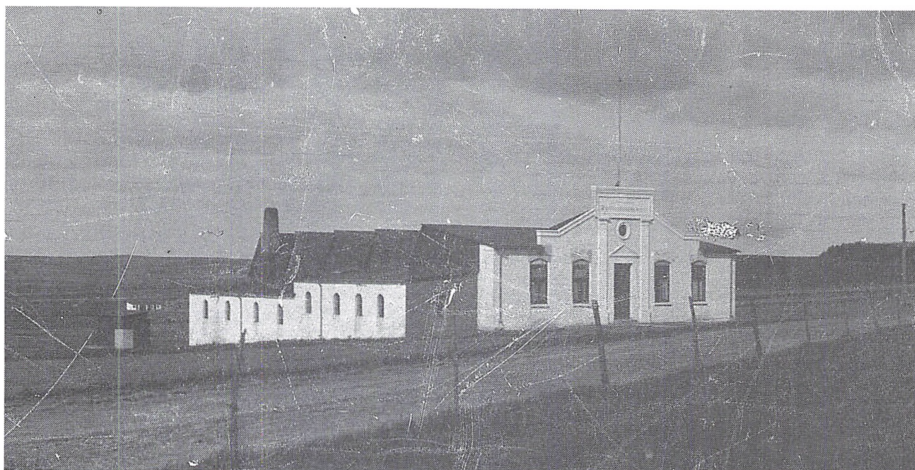
»Da kommunen driver en forretning ved at anlægge et kommunalt elektricitetsværk, er det rimeligt, at vi tager de kunder, vi kan få. Havde vi ikke besluttet os til at anlægge et sådant, havde det været urimeligt ikke at tillade det ansøgte; men under de nuværende forhold bør man dog vist nægte andragenderne« (SA 8.11. 1905).

Gregershus Elektricitetsværk blev taget i brug den 1. december 1905. Samme dag kunne Gregers Hansen annoncere i aviserne »Søndag eftermiddag vil mine forretninger være oplyste med elektrisk lys«! De handlende på den modsatte side af Adelgade måtte nøjes med gas- og petroleumsllys indtil den 23. september 1906, hvor Skive Elværk satte spænding til sit net!

I februar 1912 vedtog Skive Byråd at købe Gregershus elværk af ejerne og tilslutte dets ledningsnet til det kommunale elværks. Overtagelsen skete den 1. april 1912 for en købesum på 13.000 kr. På dette tidspunkt forsynede det lille elværk 515 glødelamper, 6 buelamper og 2 motorer på tilsammen 4,2 hestekræfter med elektricitet (Forhandlinger og Bilag vedr. Skive Købstads kommunale Styrelse 1912/13 s. 322).

A/S Jyske elektriske Bomulds- og Linnedvæverier, Odgårdsvej 50

I december 1906 solgte firmaet Thomsen og Broge deres væveri og fabrik, »Århus Tekstilfabrik« i Åby ved Århus til J. Suurballe & Co.

A/S jydsk elektriske Bomulds- og Linnedvæverier, Odgårdsvej 50. Bygningen nedbrændte i 1919.

»I løbet af vinteren og foråret skal fabrikken flyttes ud på Skivehus' mark, hvor der vil blive opført bygninger til den,« fortæller Skive Folkeblad, der tilføjer: »Købesummen er det ikke lykkedes os at få at vide. Derimod ser vi os i stand til at oplyse, at fabrikkens assurancesum er 20.000 kr, og at den beskæftiger ca. 20 mand« (SF 5.12. 1906).

Tekstilfabrikken begyndte produktionen i Skive i slutningen af august 1907. På fabrikken produceredes »bolster, drejl og lærred af anerkendt god kvalitet«, fortæller Skive Avis' journalist, der besøgte fabrikken i efteråret 1907.

»En bobinmaskine, kædeskæremaskine, spolemaskine, calander samt 24 væve fylder det temmelig store bygningskompleks og beskæftiger ca. 25 arbejdere. Den dygtige værkfører, der har fået sin uddannelse i udlandet, fremviser med stor tilfredsstillelse de gode og efter nutidens fordringer udstyrede maskiner. Efter tegning leverer fabrikken alle forskellige mønstre af de varer, der kan fremstilles her« (SA 2.10. 1907).

I 1910 udgjorde aktiekapitalen 50.000 kr. Bestyrelsen bestod af Jørgen Suurballe (formand), A. Pedersen og Per Odgaard.

I foråret 1910 beskrev Skives første turistfører fabrikken som

»den største af de mange industrielle virksomheder, der i de senere år har rejst sig omkring Ny Skivehus.... Det er, såvidt vides, det eneste væveri her i landet, der udelukkende drives ved elektricitet. Det er en fuldtud moderne lille fabriksbygning med chectage. Vævestolene er installeret gruppevis med 4. stk. i hver gruppe, og hver gruppe har sin egen elektromotor. Denne installeringsmåde er meget kostbar, men i modsætning til den samlede installation med de lange akselledninger er den meget strømbesparende.

Arbejdernes antal er for tiden 25, men det er meningen efterhånden at udvide foretagendet« (A. Thomsen: Skive og Omegn s.27).

Men – sådan kom det ikke til at gå! I begyndelsen af februar 1914 mageskiftede fabrikkens bestyrelsesformand og direktør, købmand J. Suurballe, den med gården »Fastrupgård« i Hornum ved Løgstør.

Gården tilhørte proprietær M. Rasmusen. Ved mageskiftet blev fabrikkens værdi ansat til 60.000 kr. (SA 4.2. 1914).

I løbet af det næste års tid må fabrikken være blevet nedlagt. I hvert fald solgte Per Odgaards enke, Jørgine Odgaard i april 1915 bygningerne (som hun må have overtaget i forbindelse med mageskiftet) til Jens Peter Klemmensen. I juli 1917 overtoges bygningerne af fabrikant L. Laurson, Skive Pakkasse- og Trævarefabrik.

A/S Skivehus Tobaksfabrik, Odgårdsvej 9
I efteråret 1907 anlagde Per Odgaard sin sidste fabrik! Det var en »cigarfabrik« med »ca. 18 arbejdere« (SA 2.10. 1907).

Ligesom flere andre af Per Odgaards virksomheder blev tobaksfabrikken drevet som et aktieselskab.

I 1910 blev fabrikken drevet af M. Primdahl Pedersen, mens aktieselskabet fortsat ejede bygningerne indtil august 1915, hvor det solgte bygningerne til Jørgine Odgaard, der solgte bygningerne videre til privat beboelse!

Foreningen Vest-Kvarterets Interesser

Den 28. juni 1905 samledes ca. 30 beboere – Skive Folkeblad kalder dem for »fremskridtsfolk« – i det nye kvarter til møde i Ny Skivehus' have.

På mødet præsenterede Per Odgaard og Esper Andersen planen om at oprette elektricitetsværk i kvarteret (jvf. omtalen foran).

Arbejderne på Skivehus Tobaksfabrik ca. 1910.

»Derefter forhandlede om dannelsen af en forening af ejere og lejere på Skivehus' jorder til varetagelse af fælles interesser i forskellige anliggender, kommunale som private, f.eks. sognerådvalg, gadenavne, skilte o.l...« Der var interesse for sagen og der blev nedsat et udvalg til at udarbejde love og indkalde til en generalforsamling. »Sluttelig fristede Odgaard til livlig tilslutning til den nystiftede forening ved at tilbyde gratis mødelokale og til deltagelse i den stiftende generalforsamling ved tilbud om gratis kaffe over hele linien, hvorefter generalforsamlingen synes at have stor mulighed for god tilslutning«! (SF 29.6. 1905)

Folkebladets referent fik ret i sin spådom. Til det stiftende møde i »Foreningen Vest-Kvarterets Interesser« kom der 50 deltagere. På mødet valgte man bestyrelse for foreningen: arkitekt Lind, formand, lærer Poul Larsen, kasserer og sekretær, lærer M. Pedersen, husejer Refsgaard og typograf J.A. Møller. Den nye forening fik straks 40 medlemmer – men kontingentet var også kun på 50 øre pr. år.

På mødet vedtog man også

»at kalde vejen fra Thomsensgade til Ny Skivehus for »Odgaardsvej«; der anskaffes skilt til denne gade og husene forsynes med numre. De andre gader i kvarteret følger efter senere. Endvidere vedtog man at andrage postvæsenet om at få anbragt en postkasse i kvarteret« (SF 15.7. 1905).

Samarbejdet med Mar. Jensen

I september 1904 kom herregården »Nørgård« i Grinderslev sogn på tvangsauktion. I første omgang blev gården overtaget af »Bikuben«, der den 21. september solgte den videre til et konsortium, bestående af Per Odgaard, kreaturhandler Primdahl, højskolevært Markus Nielsen, Skive Højskolehjem, folketings-

Fabrikanten Per Odgaard og Mar. Jensen med fru er på udflugt til Himmelbjerget 1906-9. Per Odgaard og fru Jørgine (som han var blevet gift med i 1906) står til venstre, mens Mar. Jensen læner sig op ad sin hustru, Else.

mand Carl Hansen, Vinde og bogtrykker Mar. Jensen, Skive Folkeblad (SF 22.9. 1904).

Mar. Jensen blev født 1858 i Skive. Han blev udlært som typograf og overtog i 1882 udgivelsen af Skive Folkeblad. Med udgangspunkt i indtægterne heraf opbyggede han sit eget lille industriimperium: 1900-1910 forpagtede han østersfiskeriet i Limfjorden, han var medejer af tekstilfabrikken ved Dollerup mølle og medejer af tørvfabrikker i Rønbjerg og Engesvang.

Udstykningen af Nørgård

Konsortiet købte Nørgård for 151.000 kr. Til gården hørte ca. 400 tønder land, som konsortiet ville udstykke til husmands-

brug. Blandt konsortiets medlemmer var da også initiativtageren til Husmandsforeningen »Fremad«, folketingsmand Carl Hansen.

Ikke alle havde lige stor fidus til konsortiet. I Viborg Amts Socialdemokrat fremkom der en beregning over, hvad konsortiet kunne tjene ved at udstykke gården, sælge avl og besætning m.v.

»Bladet kommer til det artige resultat, at d'hr. kan gå ganske lige ud ad landevejen og tjene sig et lille smæk på «et godt stykke over 100.000 kr.»«, referer Marius Jensens avis, Skive Folkeblad, der selvfølgelig ikke er enig! »Det er meningen at udstykke Nørgårds jorder med undtagelse af ca. 180 tdr. land, der skal forblive som fremtidigt tilliggende til gården, der har mange udmærkede bygninger ... Resten skal .. udstykkes .. så snart som muligt til priser fra 300-400 kr. pr. td. land. Ved at udstykke jorden til denne billige pris venter man, og vist ikke med urette, at udstykningen vil komme til at foregå temmelig strygende ... Til bekvemmelighed for de fremtidige ejere af lodderne vil der blive anlagt 2 veje ned over marken, så at en mælkevogn kan køre i en runddel gennem marken til hovedparcellen. En stor del af jorden har iøvrigt facade til hovedvejen«. (SF 25.9. 1904).

»P. Odgaard, det ræveøre«

Blandt indflytterne på udstykningen fra Nørgård var Per Odgaards gamle ven og protegé, Jeppe Aakjær, og hans broder, Jens. I 1907 flyttede de ind på »Jenle«, som var opført af udstykningskonsortiet efter tegninger, som var godkendt af såvel de to brødre som Jappes nye hustru, Nanna. Det var aftalen, at konsortiet skulle have 25.000 kr. for »Jenle« incl. nye bygninger og besætning, men da handelen endelig gik i orden, var beløbet steget til over 40.000 kr. bl.a. fordi stuehuset var

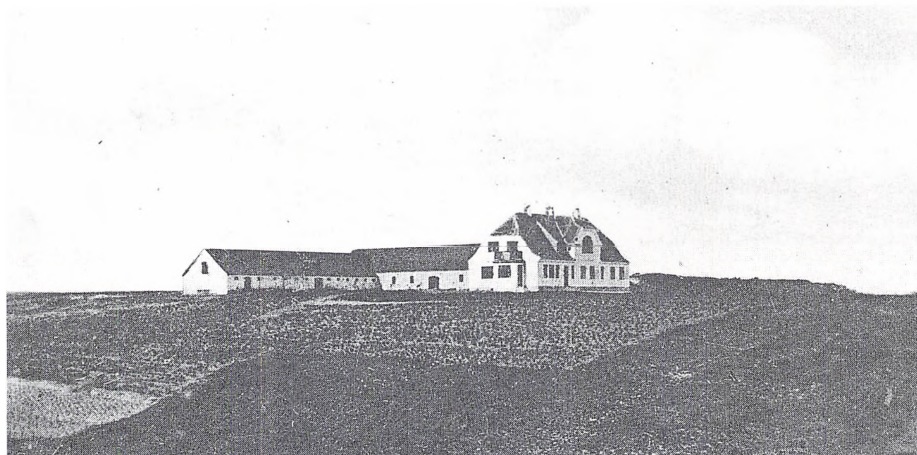
blevet langt dyrere end oprindeligt forventet. Jeppe Aakjær skulle som lejer på »Jenle« betale en leje, der kunne forrente 15.000 kr., mens Jens Aakjær, der stod som ejer af gården, skulle forrente resten ved at drive gårdens godt 60 tdr. land store landbrug.

Per Odgaard varetog de praktiske opgaver i forbindelse med opførelsen og salget af »Jenle«. I brevvekslingen mellem Jeppe Aakjær og hans to brødre, Jens og Jens Kristian, findes en række breve, der giver en karakteristik af forretningsmanden Per Odgaard, men måske først og fremmest af Jens og Jeppe Aakjær:

Den 17. september 1905 skrev Jens Aakjær fra Iowa i USA til Jeppe Aakjær om købet af jorden til »Jenle«, som Jeppe Aakjær allerede var i gang med:

» ... jeg kan ikke se rettere, at du har gjort en fordelagtig god handel. 50 tdr. fin muldjord på overlaget ... det burde jo ikke med ny bygninger og besætning være dyrt i 500 kr. pr. td. land. .... Du spørger, om jeg tror, jeg kan forrente 15.000 kr, når du tager de 10.000 på dig. Ja, dersom besætningen kan drives til det højdepunkt af 30 kreaturer, så burde det vel kaldes dårligt, om jeg ikke kunne det. Jeg er dog også glad ved, at det er fra en mand som P. Odgaard, du har det, endskønt det næppe kan frakendes ham, at han er noget af en spekulant i den store stil, så kan det dog ikke pådattes ham, at han nogensinde har søgt at berige sig på andres bekostning, at han har haft sit talent i denne retning. Jeg er derfor tryk for, at det ikke er hans mening at snyde os i ejendomshandelen« (Kamma Aakjær: Drøm og drama, s. 117-18).

I 1906 begyndte opførelsen af »Jenle«, som viste sig at blive langt dyrere end forventet. Arkitekttegningerne blev ændret og håndværkerne protesterede mod fordyrelserne, så byggeriet trak ud. Den

Jente på den bare mark ca. 1910.

20.10. 1906 eksploderer Jeppe Aakjær, der var i Skotland på studierejse, i et brev til broderen Jens Kristian:

»Jens slider vist farligt i det. Blot han er i besiddelse af tilstrækkeligt fremsyn! .... Det er sørgeligt, han har så mange uheld med hestene, og evigt vrøvl har han jo også med konsortiet. Og Jens firer og firer i stedet for at stå fast som en mur. Huset er nok helt ubeboeligt endnu - for mig i hvertfald - endda det nu er skudt fire måneder over den akkorderede tid. Mere ligestyldighed er det næppe muligt at udvise. Det havde ikke gået, om jeg hade været ved hånden, og så vil P.Odgaard, det ræveøre, endda ha mig til at tro, at han har gjort alt, hvad der stod i hans magt for at imødekomme os. Hvad hade været rimeligere, end at jeg nu efter denne lange og til tider besværlige rejse kunne ha flyttet ind i den gård, som jeg alt har gjort så mange bekostninger på; men det kan ikke lade sig gøre; nu må jeg atter lægge mig ind i hovedstaden, hvor jeg aldrig har kunnet bestille noget ordentlig, bare fordi de smølepander har ladet fem og syv være lige og ladet håndværkerne fattes så kalk, nu sten og opført sig med så ringe fremsyn, som var det børn, alle tåber, der var ved at bygge hus for første gang. Sjældent

synes jeg en mand er kommet så ynkeligt akavet fra nogen ting, som P. Odgaard fra dette, og min tillid til denne tørvebaron er herved for bestandig omstyrtet» (Sst s. 137-38).

Den 20. januar 1907 er Jeppe Aakjær blevet så rasende, at han vil anlægge retssag mod konsortiet. Herom skriver han i et brev til Jens Aakjær:

»... jeg synes det egentlig er gået forfærdelig skævt for os, og skønt jeg ikke kan frakende dig andel deri, forsikrer jeg dig, at du er mig lige kær for det. Du er bare en lidt for blåøjet romantiker til at trækkes med folk af P. Odgaards kaliber. ... Den gård, som var os lovet for 25.000 kr. (jeg har vidner på, at P. Odgaard lovede os gården til den pris), den er nu faktisk oppe på 38.-39.000 kr. Det er min sagførers opfattelse .... at der, før den er færdig, vil løbe mindst 5-6000 kr. mere på. Du kan altså være belavet på at stå med en ejendom til 42-43.000 kr., hvoraf jeg forrenter 15.000 kr. Kan du virkelig bære det? Da gratulerer jeg dig. Vor generalfejl ligger deri, at vi ikke fik fastsat i kontrakten, hvormeget den gård måtte komme på, når den stod færdig. Der har I to praktiske mænd, du og Esper Andersen, stået lige så naive som jeg. Fra

den ene ting skriver sig al vor ulykke« (Sst. s. 139-40).

Sagsanlægget mod P. Odgaard og konsortium blev ikke til noget. I august 1907 møder vi derimod Per Odgaard i en anden rolle. Da kautionerer han for et lån på 500 kr., som Jens Aakjær måtte optage for at klare sine forpligtigelser. Det viste sig nemlig hurtigt, at Jens Aakjær ikke kunne drive landbrug på »Jenle« med tilstrækkeligt overskud. I 1910 gik »Jenle« på tvangsauktion, hvor den blev købt af et konsortium bestående af bl.a. Esper Andersen og Jeppe Aakjær.

Ved Per Odgaards død var Jeppe Aakjær ikke mere vred på sin gamle ven, end at han sendte en signeret krans til hans begravelse.

En ny bank i Skive?

Forventningerne til Per Odgaard (og Mar. Jensen!) kommer til udtryk i en lille historie, der optog Skivepressen i efteråret 1906.

I oktober 1906 trak Marius Jensen sig tilbage som for formand for Skive Borger- og Håndværkerforening. Skive Avis ville vide, at det var for at få tid til at starte en korn- og foderstofforretning sammen med Per Odgaard og købmand Chr. Jacobsen, Oddense (SA 20.10. 1906).

Tre uger senere bringer Skivepressen så en anden historie. Det var en ny bank, Marius Jensen og Per Odgaard ville anlægge! Aktiekapitalen skulle være på 200.000 kr, fortæller Skive Avis. Heraf skulle de to have hver 50.000 kr. Skive Folkeblad mener, at aktiekapitalen kun skal være på 150.000 kr, men kan til gengæld fortælle, at den allerede er tegnet. »For-

uden de to herrer er det, efter hvad vi har hørt noget om, hensigten at knytte en bankuddannet yngre mand til forretningen, der agtes påbegyndt 1. maj n.å.« (SA og SF 8.11. 1906). Og så blev der ikke skrevet mere om den sag ...

Et interview med Per Odgaard i 1907

Den 20. juni 1907 bragte Skive Folkeblad et interview med Per Odgaard, som giver et indtryk dels af Per Odgaards visioner, dels af pressens holdning til ham!

»Hvad betyder al det her byggeri, spurgte vi P. Odgaard, der gik omkring ude mellem sine fabrikker og frydede sig ved herlighederne.

- En ny, lille by - en ny lille by, sådan en lille selvstændig by med sine egne fabrikker, købmænd og sin egen barber, oplyste P. Odgaard.

- Det har vist lange udsigter med det, bemærkede vi skeptisk.

- Ja, nu får vi se - men jeg kan også godt vente, svarede han med stor sindsro. Men forresten er der gode betingelser, at her kan opstå en lille driftig by. Som De ser, er der meget under arbejde. Textilfabriken skal begynde sidst i august, og cigarfabriken skal også snart være der. Drivkraften til alle maskinerne leverer jeg fra mit elektricitetsværk. Jeg har fået arrangeret en god forbindelse med omverdenen, siger han, og viser mig med synlig stolthed vejen fra hans by op til landevejen; den er anlagt siden november.

Der mangler jo en vej ad Vinde til, fortsætter Odgaard, men Vinde sogneråd [d.v.s. Skive landsogn-Resen sogneråd] har ikke villet give sit samtykke til, at jeg anlægger en tilsvarende vej derop, selv om der i forvejen kun er en tarvelig sti.

Men jeg ser med lyst håb på fremtiden; nu er det meningen, at der skal bygges en del småboliger herude til arbejderne på fabrikkerne.

Vi tillod os en svag indvending: Jo, men tror De ikke, spurgte vi, at tendensen i Skive bys rivende udvikling går i østlig retning. Hvis byen går fremad efter samme målestok som sidste år, er der vist mere sandsynlighed for, at folk vil bygge på engene øst for byen end herude.

- Engene kommer ikke til at spille nogen rolle i tilfælde af en fortsat udvikling, mente P. Odgaard, med mindre havnen og stationen bliver forbundet ved en vej tværs over dem. Men nu er forholdet jo det, vedblev han nonchelangt, at jeg ejer et stykke jord af engene mellem konsortiets og byens jorder, og at vejen er nødt til at gå over min jord. Men jeg interesserer mig jo ikke så meget for at sælge den«! (SF 20.6. 1907)

Per Odgaards industrieventyr slutter

I begyndelsen af december 1909 fik Per Odgaard et anfald af apopleksi. Efter en periode med bedring fik han gigtfeber, der i begyndelsen af januar 1910 udviklede sig til lungebetændelse. Natten mellem den 16. og 17. januar 1910 døde Per Odgaard, 58 år gammel.

I årene efter hans død afvikledes hans industrivirksomheder. I 1912 solgtes cementstensfabrikkens bygninger til Skive Møbelfabrik og Gregerhus Elektricitetsværk til Skive kommune, i 1913 overtog Skive kommune også Skivehus Elværk, i 1914 lukkede tekstilfabrikken og 1915 solgtes tobaksfabrikkens bygninger.

Kun en af de virksomheder, som Per Odgaard var deltager i, overlevede på lidt længere sigt. Det var Skivehus Asfalt- og Tagpapfabrik, der blev overtaget helt af B.N. Schou. Efter Schous død i 1926 videreførtes fabrikken af hans søn, ingeniør Aksel Schou, der i januar 1933 optog fabrikant Poul Møller i virksomheden. I august 1934 indtrådte også margarinefabrikant Michael Pedersen som medinteressent i virksomheden (Skive Venstreblad 14.1. 1935). Fra o. 1940 holdt fabrikken op med at lave asfalt og tagpap og koncentrerede sig om fremstilling af korkplader.

I 1970 nedlagdes fabrikken. Midt i 1980'erne blev bygningerne nedrevet for at

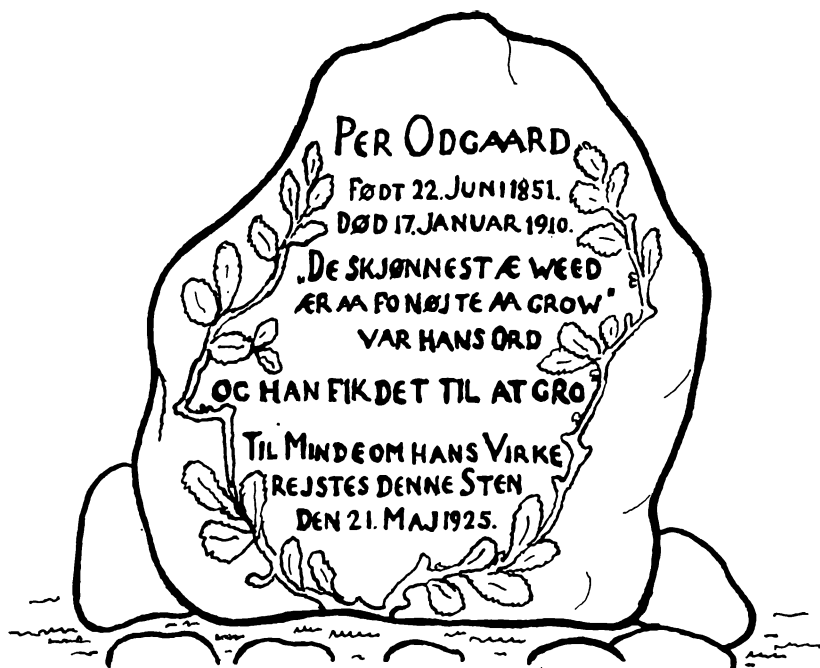
give plads for opførelse af en række andelsboliger. Nu blev fabriksgrunden kendt under navnet »tjæregrunden« på grund af faren for, at giftige tjærerester m.v. på grunden kunne true grundvandet eller de kommende beboere. I flere år blev grunden en kastebold mellem stat, amt og kommune og sælger og køber, der ikke var begejstrede for at komme til at betale for rensning af grunden! Resultatet blev en delvis rensning af grunden, betalt af det offentlige, og idag er den tidligere industrigrund dækket af rækkehuse!

Højskolebonde og industrifyrste

Per Odgaard blev »den ny tids mand« i Fjends og Skive, skriver Jeppe Aakjær i sine ungdomserindringer:

»Han var den der satte alle foretagender i gang, indvarslede til de forberedende møder, blev den ledende og førende, den der indblæste livsånde i det altsammen. Han begyndte med plantagerne, skred videre over mejeri, slagteri, andelsforeninger, de økonomiske sammenslutninger, de forbedrede husdyrracer gennem avlscentre og fælles avlshingst. Han viste fremad i landbruget ved talrige nybegyndelser på sin egen mark.... Intet kunne sættes i scene udenom ham. Han svømmede som en fisk i den ny tids bestandig sprudlende strømninger. han var umættelig i sin foretagsomhedsrus; kunne ikke begrænses til hans egen snævre grund, men gik ind i filialer og interessenskaber, viden om, hvor der var fundet materiale til fremstilling af tørv eller teglsten, indtil han korporligt ligesom sprængte sig selv i endeløse foretagender og fabriksvirksomheder, der omsluttede en hel købstad og dens befolkning« (Drengaar og Knøsekaar s. 133).

Per Odgaards åndelige ballast i denne kolossale kraftanstrengelse var »det levende ords hellige ild, Oddense Højskoles signede alterild,« påpeger den ikke

I 1925 rejste Per Odgaards venner en mindesten over ham ved Skive-Tastumvejen. Ved den lejlighed blev der lavet en mindebog, der fortæller om indsamlingen til og rejsningen af mindestenen. Denne tegning af mindestenen findes på bogens sidste side.

særlig højskolebegeistrede Aakjær. Per Odgaard var måske højskolens mest succesrige elev. Oddense Højskole ville lære eleverne at være »flittige, stræbsomme, selvstændige, sparsommelige, individualistiske«, men også at være »åbne, fleksible, kunne tage en chance og være dygtige til at samarbejde« (Jens Kolstrup: Hvad skal bondedrengene lære? I: Skivebogen 1989 s. 51). Denne beskrivelse passer perfekt på Per Odgaard.

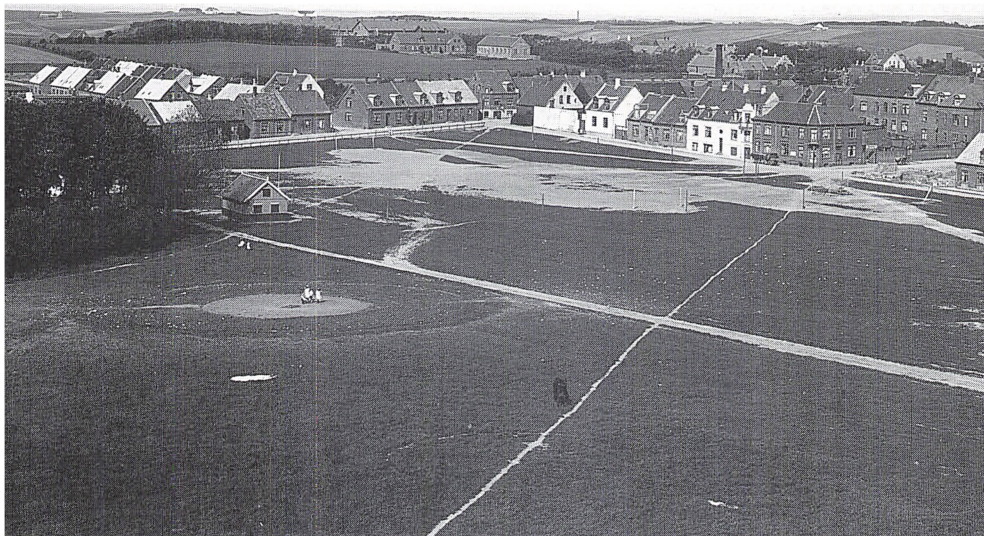
Odgaard blev et led i en udviklingsrække af jyske bondetyper, der begynder

med 1700-tallets *bondeprangere* (heste- og kreaturhandlere), der lærte at begå sig på det tyske marked, fortsætter over en *Bertel Nørgaard* i Krejbjerg, der ved siden af landbruget anlagde teglværk, drev entreprenørvirksomhed, blev egnens første folketingsmand og var initiativtager til Oddense Højskole, og slutter ved en *Per Odgaard*, der var pioner på andelsområdet, på folkeoplysningsområdet og på det industrielle område, men heller ikke veg tilbage for at beskæftige med de traditionelle jyske bondeaktiviteter, kreatur- og

ejendomshandel – dog suppleret med den mere moderne spekulation på Børsen!

Per Odgaard var den »ny tids aldrig trættende herold«, som Aakjær skriver, men han afsluttede samtidig en epoke. Det er sikkert ikke tilfældigt, at hans »industriimperium« forsvandt med ham selv. Den typiske industri-iværksætter i vort århundrede blev specialisten: håndværkeren og ingeniøren, der var uddannet til at arbejde indenfor området – ikke bonden med handelstalent og højskole som ballast.

En del af det nye kvarter vest for Skive, fotograferet fra vandtårnet på Holstebrovej ca. 1910. Til venstre ses alleen til Ny Skivehus og i midten markeds-, dyrskue- og idrætspladsen med Skive Idrætsklubs lille, nyopførte klubhus omgivet af Odgårdsvej og Grønnegade. Bag Odgårdsvej ses Allegade, Skivehus Skole og Skive Sygehus.

Bilag

Industrivirksomheder i Skive grundlagt før 1914.

- før 1785: Krabbesholm Teglværk (nedlagt ca. 1910)
ca. 1820: C.W Rings Tobaksfabrik (Adelgade 14)
1827: Skive Mølle (1884: også rugbrødsfabrik)
1841: S. Nielsen & Søns Farveri og Klædefabrik, Vestergade 1
1852: Skive Tobaksfabrik (J. Sørensen), Vestergade 7
1854: Fr. Friis' Bryggeri og Brændevinsbrænderi, Thinggade
1856: Skive Jernstøberi, Frederiksgade 10 (nedlagt ca. 1870)
1858: Skive Avis, Thinggade (nedlagt 1897)
    Hambachs Bryggeri, Søndergade 5 (ophørt ca. 1880)
1862: Vilh. Linnemanns Bryggeri, Vestergade 18
1863: Børschs' Bryggeri, Nørregade 19 (ophørt ca. 1895)
ca. 1872-74: Harders Teglværk, Liselund (udvidet 1899)
1874: Vestjyllands Papirposefabrik, Asylgade 5.
1876: Bryggeriet »Thordal«
1877: Skive østre Mølle og Savskæreri v. Krystalgade (nedrevet 1917)
1881: Skive (ny) Jernstøberi, Østerbro 7
    Lars Jensens Høvleri og Savværk, Brårupgade (v. Østre Mølle)
1882: J. Christensens Møllebyggeri og Savskæreri, Brårupgade 5
    Skive Folkeblad, Frederiksgade 11
1883: Skive Lervarefabrik, Østerbro 9 (fra 1897)
    I/S Skive Vinhandel og Eddikefabrik, Nørregade 42
1884: Gammelgaards Mølle, Brårupvej 7
1889: A/S Skive Svineslagteri, Brårupgade 16
ca. 1890: Tarmsliberiet Schaub & Co, Brårupgade 5
1890: A/S Fabriken Jylland (P. Ring) (Fra 1892: »Danmark« teknisk-kemisk fabrik, Nørregade)
1891: L. Pedersens Bogtrykkeri, Brogårdsgade 1
1892: I/S Skive Malt- og Byggrynsfabrik (Reberbanen)
1893: Skive ny Tobaksfabrik, Ågade 20 (fra 1905)
    Skive Andelsmejeri, Thomsensgade 18
1896: Skive Gasværk, Brårupgade 18
    A/S Skive Aktiebryggeri, (Reberbanen) (nedlagt 1899)
    A/S Skive og Vestjyllands Tagpapfabrik, Reberbanen
1898: Skive Børstefabrik, Thinggade 3
    Brinck og Spellerbergs Fiskekonservesfabrik, Nørregade 29
1900: Skive Cyklefabrik (J.A. Madsen), Frederiksgade 11
1901: Skive Skotøjsfabrik (N.C. Madsen), Nørregade 30
1903: Skivehus Cementstøberi, Godthåbsvej 13 (nedlagt 1910/11)

- Skive ny Maskinfabrik, Holstebrovej 11
 Skive Andelsslagteri, Brårupgade 5
 Cementstøberiet »Frem«, Brårupvej
 Skandinavisk Acentylenfabrik, Frederiksgade 11
 Mineralvandsfabrikken »Aktiv«
- 1905: Skivehus Asfalt- og Tagpapfabrik, Godthåbsvej 19
 Skivehus Elektricitetsværk, Odgårdsvej 15 (nedlagt 1913)
 Gregershus Elektricitetsværk, Adelgade 7 (nedlagt 1912)
 I/S Skive Vandværk, Lundhede (nedlagt 1911)
 Skive Dampvaskeri, Gyden
- 1906: A/S Jysk Motor- og Maskinfabrik, Odgårdsvej 46 (nedlagt 1908)
 A/S Jyske elektriske Bomulds-og Linnedsvæverier, Odgårdsvej 50 (nedlagt 1914)
 Skivehus Tobaksfabrik, Odgårdsvej 9 (nedlagt 1915)
 Skivehus Trævarefabrik, Odgårdsvej 15/Godthåbsvej 7 (konkurs 1907)
 Skive Elektricitetsværk, Brårupgade 18
 Skive Bryghus, Kristiansgade 18
- 1907: Skive Møbelfabrik, Godthåbsvej 13 (fra 1912)
 Skive Kafferisteri, Nørregade 42
 A/S Gammelgårds Teglværk, Brårup 48
 Bøjle Hansens Bogtrykkeri, Thinggade 19
- 1908: Skivehus Maskinfabrik, Odgårdsvej 46
 Kaffemøllefabrikken »Ideal« (J.A. Madsen), Frederiksgade 11
- 1909: Arbejdernes Fællesbageri, Godthåbsvej 7
- 1911: Skive Vandværk, Jegstrup
- 1912: Skive Tærskværksfabrik (Bodil Jensen), Viborgvej 13
 A/S Margarinefabrikken »Dania«, Viborgvej 1
- 1914: M. Lunds Cementvarefabrik, Holstebrovej 20

Litteraturhenvisninger

Litteraturlisten henviser til mere omfattende omtaler af de enkelte emner.

1. Per Odgaard

SFT 17.1. 1910

SS 17.1. 1910

SF 2.4. 1910

SA 23.5. 1925

Aftenposten 31.12. 1955

Dansk biografisk Leksikon 2. og 3. udgave (1939 og 1982)

Krabbesholm Højskoles Aarskrift 1932

Jeppe Aakjær: Drengaar og Knøsekaar. København 1929 s. 130-81 og 218-20

2. Bådsgård og Højslev Teglværker

SA 1.8. 1883, 17.8 1905, 11.11. 1925

SF 29.6. 1899, 21.11. 1902

SiD Skive A. Arbejds mændene gennem 90 år. Skive 1986 s. 35-37

3. Tørveindustrien i Sparkjær

SA 1.9. 1901, 28.7. 1906

SF 5.8. 1904

Chr. Jacobsen: Skærver, tegl og mosetørv. Viborg leksikon 5. Viborg 1987

Niels Mortensen: Tørvegravning på Skiveegnen var også børnearbejde. Skiveegnens Jul 1990 s. 39-47

4. Skive Jernstøberi

SF 21.-22.9. 1905, 18.2. 1926

Olav Jensen: Sagaen om Skive Jernstøberi. Skive 1991

5. Ny Skivehus-kvarteret

SF 29.6. og 15.7 1905, 20.6. 1907

SA 2.10. 1907

6. Skivehus Asfalt- og Tagpapfabrik

SFT 21.7. 1910

SA 8.11. 1926

SV 25.10. 1928, 14.1. 1935

7. Elektrificeringen af Skiveegnen

Niels Mortensen m.fl.: 70 år og fuld af energi. Dansk EI-Forbund afd. 9 Skive 1919-1989. Skive 1989

8. Jydsk Motor- og maskinfabrik

SF 27.8. 1907, 24.12. 1941

SA 27.12. 1917

Niels Mortensen: Da bilerne kom til Skive. Skiveegnens Jul 1990 s. 5-10

9. Arbejdernes Fællesbageri

SS 31.5 og 12.6. 1934

Georg Christoffersen: Vi kom og blev. Skive 1959

10. Udstykningen af »Nørgård«

SF 22.9. og 25.9. 1904

Kamma Aakjær: Drøm og drama. Breve mellem Jeppe Aakjær og hans søskende. Videbæk 1990

11. Bondetyper

Skivebogen 1989 (artikler af Henning Linderoth, Frits Hedegaard Eriksen og Jens Kolstrup om »kystbønderne« og Oddense Højskole)
Johannes Møllgaard: Det »mørke« Jylland og »verdensmarkedet«. Folk og Kultur 1988 s. 61-99

12. Oversigter over Skiveegnens industrivirk-somheder

J.T. Bayer: Dansk Provindsindustri statistisk fremstillet. København 1885

Vejviser for Viborg Amt 1891-93. København 1892

A. Thomsen: Skive og Omegn. Skive 1910

Vejviser for Skive og Omegn 1911-12. Skive 1910
SA 4.8. 1923

Forkortelsesliste:

SA = Skive Avis

SF = Skive Folkeblad

SFT = Skive Folketidende

SS = Skive Socialdemokrat

SV = Skive Venstreblad

Fra arkiver og museer

Æ Fjandboarkiv

Iglsøvej 5, 7850 Stoholm

Tlf. 97 54 1733 lok. 705 / 86638194

Midt i 1990 veg fortid for nutid, ihvertfald lokalemæssigt, idet Fjends Erhvervsråd overtog arkivets hidtidige lokaler på Vesterled.

Kort før var arkivleder Aage Stilling blevet ramt af sygdom og var ikke med til flytningen af arkivet til et lokale i rådhusets underste etage. Her kunne arkivet også godt bruge et birum og lidt mere arbejdsplads til de besøgende.

Arkivet ejes af Fjends kommune, men før 1991 har der ikke været afsat et særligt beløb til arkivet på det kommunale budget. De daglige fornødenheder har været afholdt af biblioteket, som arkivet administrativt hører under. Kulturudvalget i Fjends har i år været villige til at betale en vis kørselsgodtgørelse til arkivlederen og har lovet at se velvilligt på et ønske om 10.000 kr. i 1992 til udbygning af arkivet.

Takket være biblioteket har arkivet i begyndelsen af 1991 fået ny skrivemaskine og forbedret reolsystemet. Arkivet har også anskaffet mikrofilm af de 13 sognes kirkebøger 1814-91. Vi har også et nært samarbejde med Fjends fotoklub. En af klubbens medlemmer er arkivets fotograf.

Efter 22 år på Mønsted skole var det en ny og spændende opgave, jeg begyndte på ved Hellig tre Konger 1991. Uden to på hinanden følgende dygtige langtidsledige

havde det set ret håbløst ud. Vi er stadig på kravlestadiet, men det går fremad. Megen tak skal rettes til kolleger i amtet og til formanden for SLA i Viborg amt. Vores svaghed er systematikken, men med hjælp fra arkivleder Knud Erik Jacobsen fra Sundsøre vil den nok komme på plads med tiden – omend ikke helt efter SLA's forskifter. Hovedsagen må vel også være, at arkivet fungerer efter sin hensigt. For at opfylde arkivets målsætning må der skabes en bredere personkreds omkring Fjandboarkivet. Derfor er der indbudt en række håndplukkede, lokalhistorisk interesserede mennesker til et møde på arkivet i august 1991. De indbudte dækker hele kommunen og de 13 sogne, som arkivets kartotek – bortset fra skolehistorien er bygget op om.

Arkivets vedtægter – formelt en betingelse for at være medlem af SLA – er endnu ikke på plads, men skoledirektøren har lovet at fremme sagen. Der skal også laves en instruks for arkivlederen.

I løbet af første halvdel af 1991 er der kommet flere og flere indleveringer. Besøgstallet har ligget på 1-4 hver tirsdag. Der har været en del forespørgsler og arkivet har sendt en del materialer hen, hvor de retteligt hørte hjemme.

Tak til alle, som har vist interesse eller støttet arkivet såvel moralsk som praktisk.

Arkivleder: Niels Hauge.

Åbningstider: Tirsdag 15-17 eller efter aftale, juli lukket.

Sallingsund lokalhistoriske Arkiv **Durupvej 9A, Glyngøre, 7870 Roslev**

Arkivet har i 1990 haft 52 afleveringer, bl.a. en del af de kommunale skolers arkiver og forhandlingsprotokoller, regnskaber, breve m.m. fra Salling Gymnastik- og Ungdomsforening. Afleveringen fra SGU indeholder bl.a. materiale fra De danske Ungdomsforeningers lokalkredse 1910-25 og Salling Gymnastikforening 1925-65.

Arkivet fik nye vedtægter, og efter årsmødet holdt arkivleder Knud Erik Jacobsen, Sundsøre, et spændende foredrag med lysbilleder om Bostrup Tinghøj.

Sommerudflugten 1990 samlede ca. 70 deltagere. Turen gik til Oddense kirke, hvor fhv. skoleinspektør Vissing Nielsen fortalte levende og viste rundt. Udflugten afsluttedes med kaffe på Karen Maries Sundhedscenter på Harrebjerg.

Sallingsund kommune har frilagt kirke-tomten i Kapeldal. Der er opsat et skilt med oplysninger om stedet og henvisningsskilte fra Harrebjergvej. Kommunen har også etableret naturstier forskellige steder. Stierne blev indviet i sommeren 1991.

En del af bestyrelsen deltog i et udmærket kursus i topografisk registrering i Ålestrup. Derimod kunne kurser i slægtsforskning og lokalhistorie ikke samle deltagere nok, så de blev aflyst. Arkivet har fået kopieret og indbundet bl.a. fæsteprotokollen fra Hegnet og protokoller med brandforsikringer og -taksationer. Vores egen kopimaskine er udskiftet med en mere moderne, der også kan formindske og forstørre.

Den 31. december 1990 havde arkivet 233 medlemmer – en fremgang på 6. Kon-

tingentet er 35 kr., for pensionister 20 kr. Regnskabet for 1990 balancerede med ca. 25.000 kr. Medlemmernes kontingenter dækkede knap en trediedel af udgifterne, ligeså meget som arkivet fik i tilskud fra forskellige institutioner. De sidste 40 procent betaltes af Sallingsund kommune, der desuden betalte husleje, lys og varme for arkivet.

Arkivleder: Ib Nikolaisen, Fredensgade 14, 7870 Roslev. Tlf. 97571308.

Åbningstider: 1. torsdag i hver måned 14-21.30, 3. torsdag 19-21.30 eller efter aftale med arkivlederen.

Skive Museum **Havnevej 14, 7800 Skive** **Tlf. 97 52 10 93**

I vintermånederne blev husets udstillingsrum og sale istandsat og renoveret efter installationen af det nye varmeanlæg. I de to kulturhistoriske rum vandt vi ekstra udstillingsplads ved at afblænde tre fjerdedele af alle vinduerne, – så vi kan sige, at vi trods alt har fået gennemført en lille udvidelse af Skive Museum! I forbindelse med denne hovedstandsættelse var det naturligt at gennemføre en nyopstilling af de faste samlinger, og en sådan er da også påbegyndt og (næsten) tilendebragt. Med de to ikke voldsomt store lokaler, der er til rådighed for den kulturhistoriske samling, er det lidt af et puslespil at få udstillet så meget som muligt, uden at det får karakter af et åbent magasin. Sammenstillingen af tingene skal sætte fantasien i sving, så man udover at få konkret oplysning om dette eller hint, også spontant begynder at fabulere, stille spørgsmål og (forhåbentlig) finde svar.

Blandt årets udstillinger kan nævnes en storslået plancheudstilling med titlen »Mennesket og Tiden«, lånt fra museet ved Rundetårn, som vi selv supplerede med genstande.

Hen på sommeren bragte vi en efterlysning i Skive Folkeblad af gamle dukkehuse og legetøj, som vi gerne ville have til vores juleudstilling »Dumme unger og artige børn«. Resultatet var overvældende. Museet fik mangedoblet sine samlinger af disse ting. Udstillingen blev den helt store succes og bekræftede endnu engang den nære sammenhæng imellem arkiv og museum.

Arbejdet med opbygningen af Spøttrup Borgmuseum har naturligvis også beslaglagt megen tid i det forgangne år. Det har været krævende og meget spændende. Der er ingen tvivl om, at der på og omkring Borgen Spøttrup vil kunne skabes aktiviteter, der vil kunne trække endnu flere besøgende til egnen. Hvis det er rigtigt, at turisme bliver et af 90'ernes store erhverv, da er Borgen Spøttrup et af de steder, hvor det vil være virkelig lønsomt for såvel lokalområdet som staten at investere.

På det arkæologiske område har museet gennemført 10 undersøgelser i 1990. I Glattrup undersøgte en ca. 25 meter lang hustomt fra bronzealderen samt spor af en formodet hustomt fra dolktiden. Ved Lundbro fandt museet under udgravning af en gravhøj, der skulle sløjfes, et stykke sydvest for højen nogle mørke pletter i undergrunden, som viste sig at være sporene af den første regulære vikingetidsbebyggelse ved Skive. Der blev udgravet to større hustomter. Den

ene hustomt svarer ret nøje i grundplanen til de huse som kendes fra vikingeborgene, f.eks. på Trelleborg. Fundet er ganske interessant, da det med omgivende hegn må betegnes som en vikingetidsgård.

På Resengaard-udgravningen fortsatte vi i perioden august til oktober undersøgelserne fra 1989. Der blev gravet et relativt tæt system af søgegrøfter med maskine - og fundene næsten »væltede op af jorden« som en af udgravningsdeltagerne udtrykte det. Og udgravningsdeltagere var der rigtig mange af! Foruden hele skoleklasser, der gravede med, havde vi igen stor glæde af samarbejdet med en række amatørarkæologer.

Ved Resengaard »jagter« museet først og fremmest de relativt velbevarede spor af sene dolktids-hustomter gemt under tykke fygesandslag. I 1989 kendte vi 2 huse af denne type på Resengaard, nu kender vi ikke færre end 10, og ialt 5 er fuldstændig udgravet 1989-90.

Leder: Jens Ole Lefevre.

Åbningstider: Mandag-fredag 11-17, weekends og helligdage 14-17.

Skive byhistoriske Arkiv

Østerbro 9A, 7800 Skive. Tlf. 97 52 8122

1990 blev et godt arbejdsår - men med truende skyer i horisonten! I slutningen af oktober opdagede vi, at Skive kommune, der ejede bygningen på Østerbro, hvor arkivet holder til, havde sat den til salg. Arkivets fremtidsudsigter tegnede ikke for lyst - ville vi blive sat på gaden eller hvad?

Arkivets nuværende lokaler på Østerbro 9A er på mange måder ikke så

velegnede til arkivformål. Lokalerne ligger på første sal, så adgangsforholdene er ikke så gode for gangbesværede. De er brandfarlige og de ligger udenfor »bykkeren«. Derfor vil vi i og for sig gerne flytte til bedre og mere centraltbeliggende lokaler – måske ovenikøbet med plads til de mange ting, der nu opbevares i fjernmagasin! Kultur- og Fritidsudvalget i Skive diskuterede i efteråret 1990 arkivets lokale forhold og nåede til samme konklusion. Så det ligger vel fast, at arkivet skal flytte, men hvorhen og hvad med pengene?

Afleveringerne til arkivet ligger på et meget stabilt niveau. 108 nye numre kom der i arkivets indkomstjournal i 1990. De fleste afleveringer er ganske små, men tilsammen fylder de mange afleveringer, som arkivet har modtaget i løbet af de første 25 år af sin eksistens (arkivet havde 25 års jubilæum den 1. april 1991!) så meget, at arkivets nuværende rammer er fyldt overordentligt godt ud! Der er snart ikke plads til mere, før vi får bedre magasinforhold.

Blandt de større afleveringer i 1990 kan nævnes Skive Ostefabriks arkiv, Arbejdernes Fællesorganisations arkiv, Skive Bagermesterforenings arkiv, en stor billedsamling, der har tilhørt gårdejer Karsten Nørgård i Lund, Skive Landsogn, 10 film og en række fotos, taget af fotograf Børge Panduro, Skive, kasserede kort fra Teknisk Forvaltning i Skive, og flere hundrede lejlighedssange, skrevet af malermester A.C.O. Olesen. En særlig omfattende aflevering udgøres af 67 kasser med alfabetisk ordnede avisudklip, samlet og omhyggeligt opklæbet af nu afdøde politiassistent Bjovulf Eskildsen, Nykøbing.

Formidlingen af arkivets samlinger tager megen tid. Næsten hver uge har jeg været afsted for at fortælle og vise lysbilleder om Skive og omegns historie. Skoler, foreninger og plejehjem har især været flittige til at sende bud. Jeg har bl.a. fortalt om følgende emner i 1990: Skives udvikling 1880-1970, rundtur på postkort i det gamle Skive, Egeris sogns historie, livet på landet 1880-1914, Skives kirker, Skivehus skoledistrikts historie, hekseprocesser på Skiveegnen, børn på Skiveegnen, Per Odgaard og Skives industrialisering, tørveeventyret på Skiveegnen m.m.

Arkivets videofilm er flittigt udlånt og har desuden været vist 4 gange med ledsagende kommentarer. Sammen med Amtscentralen i Skive arrangeredes en præsentationseftermiddag, hvor interesserede lærere fik en introduktion til filmene.

Arkivet har deltaget i 3 *udstillinger* i 1990. I foråret udstilledes fotos af »ukendte« fra Skiveegnen som led i den store Fællesudstilling i Gyrobygningen i Skive Kulturuge 1990. I september udstilledes en række fotos og arkivalier om skolelæsesenet i Skive på Skive Kommunebibliotek. Udstillingen var en slags opvarmning til den store udstilling om »Dumme unger og artige børn«, som museet og arkivet lavede på museet sidst på året.

Den *skriftlige formidling* har også været ganske omfattende: Tre større artikler til »Skiveegnens Jul« og »Jernbanehistorisk Årbog« og en halv snes småartikler til lokale foreningsblade m.m. blev det til i løbet af 1990.

Arkivleder: Niels Mortensen.
Åbningstider: Mandag-fredag 9-16.

Spøttrup lokalhistoriske Arkiv
Ålbækvej 18, Lihme, 7860 Spøttrup
Tlf. 97 56 00 81.

Arkivet modtager stadig mange arkivalier. Af større afleveringer kan nævnes Sydsalling Lærerkreds' forhandlingsprotokoller (for perioden 1901-1984) og regnskabsprotokoller. Disse protokoller udgør sammen med skolekommissionsprotokolerne et vigtigt kildemateriale, hvis kommunens skolehistorie engang skal skrives. Der dukker stadig protokoller op fra de gamle sygekasser – i år fra Oddense, Lem og Lihme. Et par andre interessante afleveringer har været en maskinsynsbog for Balling Købmandshandel og en giftbog for købmand Ambrosius, Balling, for perioden 1936-1954.

Det kan med glæde konstateres, at mange har interesse for slægtshistorie og gårdhistorie. Arkivet benyttes flittigt. På åbningsaftnerne har arkivet i gennemsnit 9-10 gæster.

Som følge af pladsproblemer på Administrationsgården i Ramsing er arkivet pr. 1. oktober i år flyttet til Lihme skole, hvor der er skabt gode rammer om samlingerne. Unica og protokoller er dog forblevet i kælderen under Administrationsgården. Flytningen til Lihme har også den fordel, at arkivet nu kan tilbyde, at gæster også kan benytte arkivet om eftermiddagen på de dage, hvor arkivet har åbent om aftenen.

Leder: H. Eriksen

Åbningstider: 1. og 3. tirsdag i hver måned kl. 19-22, sommermånederne undtagne.

Sundsøre lokalhistoriske Arkiv
Selde Ældrehjem, Floutrupvej 7
7870 Roslev. Tlf 97 59 61 01

Arkivet modtog i 1990 57 afleveringer. Blandt disse kan nævnes et dødsbo indeholdende ejendoms papirer og personlige papirer fra Gården »Nørremark« i Jebjerg 1897-1971 og en større aflevering af ejendoms papirer og personlige papirer fra »Grønninggård« 1839-1985. Desuden kan nævnes tre »kistebreve« fra 1860'erne. Disse breve, der ofte er meget smukt skrevne og dekorerede, blev lagt på kisterne og efter begravelserne indrammet og hængt op til minde om de afdøde.

Arkivet har også modtaget enkelte genstande – kærkomne gaver, som især bruges til supplerende af udstillingerne i arkivet. Blandt de modtagne effekter var Salling socialdemokratiske Forenings fane (fra stiftelsen 18. november 1906) og en komplet »hollandsk vægt« af messing til kvalitetsbestemmelse af korn.

En gruppe slægtsforskere arbejder løbende i arkivet, hvor især kirkebogs- og folketællingskopierne slides flittigt. De nu faste lørdagsmøder, der startede under projekt »Sundhed i Sundsøre«, har også været velbesøgte. Her har været anledning til mangan god snak, og en del af arkivets fotos er ved samme lejlighed tilført flere oplysninger.

Fridlev Sieg i Åsted har gjort et stort arbejde for at sikre Selde et spændende krigsmindesmærke: En vingespids af en engelsk Lancaster-bombemaskine, der nedskudt af tyskerne styrtede i fjorden i oktober 1944. Vingespidsen blev anskaffet af læge Rask, Selde, der var aktiv modstandsmand og ønskede, at Selde skulle

have et krigsmindesmærke. Vingen stod i mange år i haven bag lægeboligen, indtil den ved 40-års-festen for 2. verdenskrigs afslutning i 1985 på arkivets foranledning blev draget frem af glemslen. Den var nu så tæret, at en restaurering var nødvendig. For at skåne den, aftaltes det, at den herefter skulle udstilles på arkivet om vinteren og om sommeren – fra den 4. maj – foran lægehuset i Selde. Vingspidsen kan efterhånden ikke tåle denne flytning mere. Derfor kan den indtil videre ses på arkivet, som vil udarbejde en planche om historien bag.

Med udgangspunkt i arkivets samlinger har arkivlederen ledet en »studiekreds« om temaet »Retssystemet og social retfærdighed« under Kirkehøjskolen i Jebjerg. De fire delemner: »En hedeknast i syslets midte«, »Hekseprocesser i Salting«, »Guds fattige eller samfundets udskud?« og »Præst og degn« tilbydes derefter som foredrag. Derimod kunne et slægtsforskningskursus ikke samle deltagere nok, så der måtte henvises til et tilsvarende kursus i Skive.

Efter en mindre vedtægtsændring i 1990 besluttede bestyrelsen at genvurdere behovet for vedtægter i arkivet. Arkivet, der er kommunalt ejet og drevet, behøver ikke at have vedtægter. Vi kan godt nøjes med en instruks for lederen, men har lige fra arkivets start i 1977 valgt at have en meget åben ledelsesform med bred kontakt til de interesserede brugere m.fl. Den væsentligste ændring i vedtægten består i, at formandspost og arkivlederpost fremover er delt. Ny formand for arkivet er Niels Kristensen, Breum.

Som supplement til vedtægt og lederinstruks er der i 1991 udarbejdet en vejledende arbejdsplan.

Efter den voldsomme, umotiverede nedskæring af arkivarens tids-godtgørelse i 1989, fortsatte forhandlingerne med Sundsøre kommune i foråret 1990. Det lykkedes at få forståelse for en forbedring – med håb om ved kommende budgetlægninger at få genskabt det ønskede arkivpædagogtilbud.

Årsmødet 1990 blev afholdt den 17. maj i de meget inspirerende lokaler på Galleri da Winti i Selde. Årsmødets tema var »landkommunerne«. Tidligere amtsborgmester P.E. Eriksen og tidligere borgmester Svend Sohn supplerede på spændende vis hinanden i »foredraget« »På vej mod storkommunen« – og foredraget blev villigt fulgt op af tilhørerne. Det nyregistrede og nyarkiverede »Fur Landkommunes arkiv« var opstillet på galleriet, og deltagerne fik også mulighed for at studere »ting og sager« fra udstillingen »Hvad er det?«. Udstillingen var tidligere vist ved aftenskolernes udstilling i Breum den 8. april 1990.

Arkivleder: Knud Erik Jakobsen,
tlf. 97 59 51 61.

Åbningstider: P.t. efter aftale.

Historisk Samfund 1990-91

Historisk Samfund er en del af en landsomspændende bevægelse, der var en udløber af de folkelige bevægelser i forrige århundrede. Her på stedet samledes en flok mænd for at stifte en historisk forening i 1908 med det formål at styrke sansen for hjemegnens historie. Til det formål ville man udgive et skrift med lokalhistoriske artikler, men man nævner også i formålparagraffen, at rejsningen af et museum skulle være et mål at arbejde henimod. Man gik straks igang med udgivelsen af en årbog, »Skivebogen«, som den navngaves af Aakjær, der var mangeårig redaktør af dette skrift. Vi kan i år udsende årbog nummer 82, så det er i årenes løb blevet til flere hundrede artikler. På biblioteket fylder rækken over en hylde meter. Det er læsestof, som aldrig forældes. Vi er i år begyndt at indtale udvalgte artikler på bånd til hjælp for folk med svigtende syn. Dette projekt har vi i sinde at følge op i den kommende tid.

Det tog sin tid, inden man fik realiseret museumstanken. Det skete først i 1942 under besættelsen, men før den tid havde to af Historisk Samfunds bestyrelsesmedlemmer, fru Else Christensen og Niels Sørensen i Lem, gjort en pionerindsats ved at foretage den første indsamling af genstande på Skive Folkeblads loft. Man må sige, at arbejdet har været frugtbringende, for nu er der 4 akademiske inspektører knyttet til Skive Museum og mere end en halv snes medarbejdere.

Skive byhistoriske Arkiv er også oprettet på initiativ af Historisk Samfund og fungerer som en afdeling af museet. Det har lige haft 25 års jubilæum og museet kan til næste år fejre 50 jubilæum.

Der har været afholdt 3 bestyrelsesmøder i årets løb. Det har især været arbejdet med at fremskaffe og bedømme indsendte artikler og tilrettelæggelse af årbogen, man beskæftiger sig med, samt de løbende forretninger. I de senere år har unge faghistorikere ydet vægtige bidrag til årbogen og der er sket en forskydning i stofvalget til fordel for byhistorien – tidligere var det næsten udelukkende landbohistoriske artikler – svarende til en forskydning i medlemsskaren. I hvert fald er det øjensynligt lykkedes at bringe et stof, der falder i publikums smag, for »Skivebogen« har i de senere år været udsolgt fra forlaget. Der findes stadig restoplæg af en række ældre årgange på lager. Disse kan købes ved henvendelse til formanden.

Af øvrige aktiviteter kan nævnes, at der har været holdt 4 lysbilledforedrag ved formanden, 2 for kirkelige kredse og 2 offentlige i forbindelse med Skive Kulturuge 1991, som vi også deltog i med en udstilling. Ellers er det vore institutioner, arkiv og museum, der har overtaget formidlingsvirksomheden med mange tilbud gennem sæsonen.

I formålparagraffen nævnes også fredning af minderige steder som en opgave for Historisk Samfund at tage op. I årenes

løb har vi medvirket til løsning af en del fredningsopgaver, sidst Bostrup Tinghøj, som foreningen har fået skøde på. For tiden har vi opmærksomheden henledt på nogle gamle milesten, der stammer fra Ole Rømers opmåling af de danske landeveje ca. 1700. Der findes nogle få af dem inden for vort område. De er placeret langs Flyndersøvejen, som i ældre tid var hovedvej til Holstebro. De bør placeres synligt i landskabet, som man har gjort i Hardsyssel.

Foreningen holder sit medlemstal med en lille fremgang til ca. 520. Det må siges at være ganske pænt i betragtning af, at de fleste andre amtssamfund melder om tilbagegang. Vi har som nævnt omtrent lige mange medlemmer i byen og i landdistrikterne, samt ca. 100 spredt ud over landet. Vi har et tæt samarbejde med egnens institutioner, arkiver og museer. Vi er repræsenteret i 3 bestyrelser og er medlem af Skive kulturelle Samråd.

Vi har i årets løb måttet tage afsked med to veltjente bestyrelsesmedlemmer. Bibliotekar Carl Langholz, der er sønderjyde, har besluttet at tilbringe sit otium i Aabenrå. Hans personalhistoriske indsigt er formidabel, og han har undervist mange hold i slægtshistorie. Journalist Karen Strøm Hansen har ønsket at trække sig tilbage på grund af sygdom. Hun har i en del år været redaktør af »Skivebogen« og har ikke sit lokalhistoriske engagement fra fremmede. I 3 generationer har slægten fra Vinde Vestergård præget Skiveegnens historiske bevidsthed på forskellig måde.

Årets udflugt foregik søndag den 25. august. Turen gik først til Svansøgård,

hvor museumsinspektør John Simonsen, Skive Museum, havde tilrettelagt en travetur til nogle af områdets oldtidminder. Årsmødet blev afviklet ved kaffebordet på Bentas Cafeteria i Nr. Søby. I stedet for de udtrådte bestyrelsesmedlemmer nyvalgte sognepræst Henrik Formann, Hjerk, og fhv. seminarielektor Niels Bonnesen, Skive, til Historisk Samfunds bestyrelse. Årsmødet godkendte også, at medlemsskontingentet blev forhøjet med 5 kr. til 65. kr. Herefter fortsatte de godt 100 deltagere til Stårupgård, hvor ejeren, Jørgen Bram, tog imod på trappen og for første gang løftede sløret for de planer, man havde for gården som en kulturinstitution for hele egnen. Restaureringsomkostningerne har ialt beløbet sig til ca. 7 mill. kr. Derefter fortalte arkitekt Erik Holm om forløbet af restaureringen og viste rundt i den nyrestarurede herregård.

Svend Mortensen

HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN.

Driftsregnskab for perioden 1/8 1990 - 31/7 1991. (I hele kr.)

Indtægter:

Kontingenter, medlemssalg af årbøger	kr. 29.040,00	
Salg af ældre årbøger	kr. 732,00	
Salg af bøger til ikke-medlemmer	kr. 18.000,00	
Ialt		kr. 47.772,00

Tilskud:

Afholdsfonden	kr. 1.000,00	
Sparbank Vest	kr. 1.500,00	
Kulturministeriet/D. H. F.	kr. 5.600,00	
Salling Bank	kr. 1.500,00	
Andelsbanken	kr. 1.500,00	kr. 11.100,00
Renteindtægter	kr. 332,00	
Ialt indtægter		kr. 59.204,00

Udgifter:

Trykning af årbøger	kr. 40.291,00	
Trykning af hæftet om Bostrup Tinghøj	kr. 3.568,00	
Porto og distribution	kr. 4.526,00	
Kontingenter DHF m.fl.	kr. 1.435,00	
Kontorhold incl. møder	kr. 1.249,00	
Historisk Vandring	kr. 1.026,00	
Forsikring af årbøger	kr. 363,00	
Udarbejdelse af regnskab 89/90	kr. 2.000,00	
Renteudgifter Skive Offset	kr. 1.314,00	
Renteudgifter E. Steen Sørensen for 1990	kr. 693,00	
Nedskrivning på lager af bøger	kr. 700,00	
		kr. 57.165,00
Overskud	kr. 2.039,00	
		kr. 59.204,00

Status pr. 31. juli 1991.

Aktiver:

Indestående i Pengeinstitutter	kr. 15.166,00
Indestående på postgiro	kr. 3.046,00
Beholdning af bøger – nedskrevet til	kr. 3.300,00
Bostrup Tinghøj, ejendomsværdi pr. 1/1 1989	kr. 3.000,00
	<hr/>
Ialt aktiver	kr. 24.512,00

Passiver:

Gæld til Forlaget Thise	kr. 1.236,00
Egenkapital:	
Saldo pr. 1/8 1990	kr. 21.237,00
Årets overskud	kr. 2.039,00
	<hr/>
	kr. 23.276,00
	<hr/>
	kr. 24.512,00

Pr. 31/7 1991 udgør medlemstallet 520. En nettofremgang på 4.

Indholdsfortegnelse

N. Chr. Krogh: Lærer i Selde og Tøndering for 100 år siden	5
Søren Graversen: Erindringer fra Fur	28
Emil Thomsen: Skive og omegn i 1850erne og 1860erne	46
Niels Mortensen: Et industrieventyr i Skive	70
Fra arkiver og museer	110
Historisk Samfund 1990-91	116

